

**KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN LATİN AMERİKA
VE ORTADOĞU DEVLET YAPILARINA ETKİLERİ;
MAKROPERSPEKTİFTE**

(Yüksek Lisans Tezi)

Gökhan ERDEN

Kütahya-2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN LATİN AMERİKA
VE ORTADOĞU DEVLET YAPILARINA ETKİLERİ;
MAKROPERSPEKTİFTE**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi: Cantürk CANER

Hazırlayan:
Gökhan ERDEN

Kütahya-2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER

(İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Barış ADIBELLİ

(İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Volkan TURAN

(İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Küreselleşme Olgusunun Latin Amerika ve Ortadoğu’da Devlet Yönetimlerine Etkisi; Makroperspektifte” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

..../..../2019

Gökhan ERDEN

Özgeçmiş

28.09.1995 tarihinde Bandırma'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bandırma Hürriyet Okulu'nda tamamladı. Liseyi Bandırma Ayyıldız Anadolu Lisesi'nde okuduktan sonra 2013 yılında Balıkesir Üniversitesi Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Uluslararası İlişkiler lisans eğitimine başladı. 2017 yılında lisans mezuniyetinin ardından aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi Uluslararası İlişkiler tezli yüksek lisans eğitimine başladı. Ayrıca; '*Albert Kant: Bandırmalı Bir Yahudinin Anıları*' ve '*Gregorios Augerinou'nun Perama(Karşıyaka) Anıları*' isimli iki adet makalesi '*Antik Çağ'dan Günümüze Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi*' adlı derleme kitapta yayımlanmıştır.

ÖZET

KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN LATİN AMERİKA VE ORTADOĞU DEVLET YÖNETİMLERİNE ETKİLERİ; MAKROPERSPEKTİFTE

ERDEN, Gökhan

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER

Aralık, 2019, 136 sayfa

Ortadoğu ve Latin Amerika devlet yapılarına yönelik, küreselleşme bağlamında yaşanan kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal olgular; bölge devletlerini geçmişten bugüne dek etkileyen olaylar zinciridir. Demokratikleşme çerçevesinde; Ortadoğu ve Latin Amerika'ya demokratik değerler uygulanmaya çalışılmış, ancak bu yaklaşımın sebebi tamamen küreselleşme taraftarı devletlerin çıkarları doğrultusundadır. Aynı zamanda demokratik değerler kullanılarak, birçok ülkede askeri hareketler, darbeler gerçekleştirilmiş, çok sayıda insanın sosyal yapısı değişime uğramıştır. Küreselleşme ana hatları ile açıklanıp, Ortadoğu ve Latin Amerika'da ki örnek verilen devlet yapılarına etkileri incelenmiştir. Tarihsel bağlamda kronolojik olarak ilerleyen çalışma, devletlerin küreselleşme ile karşılaştıkları ilk dönemden başlamaktadır. Ortadoğu devletleri için daha eskiye dayanan bu yaklaşım, Latin Amerika devletleri için Coğrafi Keşifler ile birlikte başlamaktadır. Küreselleşme ekonomik anlayıştan çıkarılmış; sadece siyasal, devlet yapısına etkileri çerçevesinde değil, makroperspektifte incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Demokratikleşme, Ortadoğu, Latin Amerika, Coğrafi Keşifler, Sömürgeleştirme, Liberalizm, Devrim

ABSTRACT**THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON STATE STRUCTURES IN LATIN AMERICA AND THE MIDDLE EAST; FROM THE MACROPERSPECTIVE****ERDEN, Gökhan****M. Sc, Thesis, International Relations Department Supervisor:****Assistant of Professor Cantürk CANER****December, 2019, 136 pages**

Cultural, social, economic and political events in the context of globalization for the Middle East and Latin American state structures are the chain of events affecting the states of the region from past to present. Within the framework of democratization, democratic values have been tried to be applied to the Middle East and Latin America, but the reason for this approach is in the interests of the states which are party to the globalisation. At the same time, military operations and coups have been carried out in many countries, using democratic values, and the social structure of many people has changed. The effects of globalization on state structures in Middle East and Latin America. The chronological study in historical context begins from the first period when states faced globalization. For the Middle East states, this approach, which is based on earlier, starts with geographical discoveries for Latin American States. Globalization has been removed from the economic understanding; it has been tried to be examined not only within the framework of its political and state structure but also in the macroperspective.

Keywords: Globalization, Democratization, Middle East, Latin America, European Exploration - Age of Discovery, Colonization, Liberalism, Revolution

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME NEDİR: KAVRAMSAL VE TARİHSEL BİR ANALİZ

1.1. BİR KAVRAM OLARAK KÜRESELLEŞME	10
1.2. KÜRESELLEŞME HAREKETLERİNİN TARİHÇESİ	14
1.2.1. Küreselleşme Öncesi Dönem	14
1.2.3. Küreselleşme Çağı	21
1.3. KÜRESELLEŞME TEORİLERİ	23
1.3.1. Merkantilizm.....	23
1.3.2. Küreselleşme ve İdeoloji	25
1.3.3. Küreselleşme Marksist Teorisi	26
1.3.4. Ekonomik Küreselleşme Teorisi	29
1.4. KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ELEŞTİRİLERİ	31

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA DEVLET VE KÜRESELLEŞME

2.1. SUUDİ ARABİSTAN	40
2.1.1. Bölgenin Genel Yapısı ile Bağımsızlık Süreci	40
2.1.2. 1932 Suudi Arabistan Bağımsızlık Sonrası Dönemi	47
2.2. LİBYA	53
2.2.1. Osmanlı Egemenliği ve Libya Genel Yapısı	53
2.2.3. 1951 Bağımsızlık Sonrası Dönem	56

2.3. TUNUS	66
2.3.1. Bağımsızlık Öncesi Dönem.....	66
2.3.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem ile Arap Baharı Etkisi.....	68
2.4. İRAN	72
2.4.1. Genel Yapı.....	72
2.4.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem.....	78
2.5. MISIR	82
2.5.1. Fransız ve İngiliz Sömürgeleri Dönemi (1798 – 1922)	82
2.5.2. 1922 Bağımsızlık Sonrası Tarihsel Dönem.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LATİN AMERİKA'DA DEVLET VE KÜRESELLEŞME

3.1. NİKARAGUA	101
3.1.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem	101
3.1.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem	103
3.2. ŞİLİ	107
3.2.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem	107
3.2.2. 20.yy. ve Sonrasındaki Dönem	108
3.3. KÜBA	113
3.3.1. Bağımsızlık Sonrası Dönem	113
3.3.2. On Yıl Savaşları'nın Ardından Gelen Bağımsızlık Sonrası Dönem	114
3.4. VENEZUELA	118
3.4.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem	118
3.4.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem	120
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	126

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı Geçen Eser
AKH	Askeri Kurtuluş Hareketi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CAFTA-DR	Amerika-Dominik Cumhuriyeti Serbest Ticaret Anlaşması
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	Editör
FSLN	Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi
IMF	Uluslararası Para Fonu
İAEÖ	İran Atom Enerjisi Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Paktı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
UD	Unidad Popular/Halk Birliği
UGK	Ulusal Güvenlik Konseyi
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
WEF	Dünya Ekonomik Forumu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

TEZ METNİ

GİRİŞ

Küreselleşme olgusu dünyadaki tüm insanların; sosyal yapılarını, kimliklerini, ideolojilerini, ekonomik durumlarını etkileyen, uzun köklü bir geçmişe dayanan, bir dizi süreci ifade etmektedir. Bu süreç geçmişten bu yana evrilerek, gelişmiş ve günümüzdeki uluslararası sistemin temel yapıtaşlarından birini oluşturmuş olan küreselleşme olgusunun, günümüzde bulunduğu konum itibariyle ulus-devlet yapılarına karşı en büyük tehdidi oluşturmaktadır. 20.yy'dan itibaren demokratik değerler, ekonomik liberalleşme, demokratikleştirme gibi bünyesinde bulundurup kullanmaktadır. Aynı şekilde teknolojik anlamda da gelişen dünyanın, ortaya çıkardığı yeni araçları, amaçları doğrultusunda yönetmekte, şekillendirmektedir.

20. yüzyılda yaşanan I. ve II. Dünya Savaşı'nın temel nedeninin farklı ideolojiler olduğunu varsaydığımızda, dünyanın piyasa ekonomisine tamamen entegre olabilmesindeki ihtiyaç duyduğu, tekdüze bir devlet yapısı ideolojisi olduğu düşünülebilir. Liberalistler bir diğer liberalist devletle savaşmaz mantığı ile 20. ve 21 yüzyılda ki küreselleşme hareketleri, bu yönde evrilmiştir. Batının ortaya koyduğu ve sahiplendiği küreselleşme kavramı, birçok pozitif olumlu öğeleri de barındırmaktadır. Bunlar insan hakları, bireycilik, demokrasi, eşitlik gibi kavramlardır.

Küreselleşmenin içinde, toplumun tüm paradigmalarına yön veren birimler mevcuttur. Siyasal küreselleşme çerçevesinde, demokrasi dışındaki diğer yönetim biçimlerinin ideolojilerini kaldırılıp, bölge halkının demokratik değerlere sahip bir rejim ve yönetim seçmesi dayatmasını içermektedir. Elbette olumsuz bir şekilde bu dayatma kelimesini kullanmanın nedeni küreselleşme uygulayan devletlerin aslında halkı değil kendi çıkarları doğrultusunda bu düşüncede olmalarıdır. Çıkarlarının uyuşmadığı devletlere ambargo uygulayarak aslında o bölge halkına ceza verilmiş olunmaktadır, eğer küreselleşme ve demokratik değerlerin taraftarları bu fikirlerinde yeterince samimi olsalardı, halka ambargo uygulayarak yaşam standartlarını aşağıya doğru çekmezdi. Demokrasi ve içinde bulundurduğu değerler, insanlar adına önemli ve zorunlu ihtiyaçlar barındırmaktadır. Ancak küreselleşme adı altında devletlerin siyasal özelliklerini değiştirmek ve bunu yapmada ki amacın kendi çıkarları doğrultusunda olması, bu demokratik değerlere gölge düşürmektedir.

Küreselleşmenin bir diğer dinamiği olan kültürel küreselleşme de çalışma da anlatılan dayatma anlayışını anlamamıza yardımcı olabilir. Kültürel küreselleşmenin farklı düşünen bir insan yapısını ortadan kaldırmaya hedeflediği düşünülebilir, ancak bu algı sert ve yanlış da algılanabilir. Kozmopolit insan yaratma isteği, tek tip ve dünyanın farklı kültürlerden arındırılma isteğini oluşturmaktadır. Bu talebin nedeni küreselleşmeciler tarafından eşitlik yaratmak olarak lanse edilmektedir. Ancak 20. yüzyılda yaşanan iki büyük savaş, ideolojiler arasında farklı düşünen iki yapı arasında yaşanmıştır. Kapitalist ideolojinin doğrultusunda farklı fikirlerin problem yaratacağı gerçeği ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri İmparatorluklardan, İhtilaf Devletleri ise genel olarak demokratik güçleri sembolize etmekteydi. II. Dünya Savaşı'nda ise faşist ve demokrasi karşı karşıya gelmiştir. Soğuk Savaşta ise sosyalist ideoloji ile demokratik ideoloji karşı karşıya gelmiştir. Tüm bunlara dayanarak küreselleşmenin eşitlikçi diyerek ortaya koyduğu kültürel küreselleşme olgusunun dünyayı; faşist, sosyalist, muhafazakâr gibi ideolojilerden arındırıp uluslararası ortamı dizaynı ettiği ve ekonomik hedeflerini daha rahat gerçekleştirebildiği bir dünya düzeni oluşturmak olduğunu varsayabiliriz. Bu çerçevede Latin Amerika ve Ortadoğu bölgesini şekillendirmeyi amaçlayan küreselleşme hareketleri, çalışma da somut tarihi örnekler verilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Teknolojinin gelişimi ile internet, online sistemin artması da insanlar arasındaki entegrasyonun yükselmesini sağlamıştır. 21. yüzyılda kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın devletlerin yapısında ne kadar ciddi bir şekilde etkisi olduğu, Ortadoğu ve Latin Amerika coğrafyasında görülebilmektedir. Arap Baharında insanların eş zamanlı olarak bölgeden haber alması yaşananlardan haberdar olması ve tepki verebilmeleri sağlanmıştır. İnsanların muhaliflere destek vermesiyle, bölgede yaşanan ABD veya NATO hareketleri ile BM yaptırımları meşru hale getirilmiştir. Aynı zamanda gelişen teknoloji oluşan ve evrilen internet devrimi, insanların birbirlerinden haberdar olmasını hangi ülke insanların özgürlükle, liyakate sadık, refah ve huzur içinde yaşadıklarını görebilmelerini ve kendi devletlerinde aksi yönde bir hükümeti var ise bu demokratik olguları, kendi yönetimlerinden de talep edebilmelerini sağlamıştır. Bu talep oldukça pozitif ve olumlu bir yaklaşım olarak göze çarpmaktaysada, küreselleşme taraftarları insanların bu samimi değerlerini kullanmaktadırlar.

Belirli bir ülkeyi küreselleşme bağlamında değerlendirebilmek için bölge halkının; dini ve etnik yapısını bilmek sosyal, toplumsal dinamiklerini hâkim olmak gerekmektedir. Aynı zamanda ekonomik koşullar, eğitim, bölge coğrafyası, politik düşünce, yaşayış şekilleri gibi kavramlar da değerlendirme yapabilmek adına önemlidir. Bu nedenler ile birlikte küreselleşme bağlamında değiştirilen devlet yapılarını incelemek için, tarihsel arka planı da gözden geçirmek gerekmektedir. Yakın dönem tarihi yeterli olsada; halkın sınıfsal, kimlik ve dini yapısının etkilendiği uzak tarihlerine de bu çalışmada kısa bir şekilde değinilmiştir. Çalışma üç ana bölümde oluşmaktadır;

İlk bölümde; küreselleşme kavramının tanımı, tarihsel süreci, küreselleşme teoremleri ile küreselleşme sonucu ortaya çıkan değerlere, yargılara yönelik olumlu-olumsuz eleştiriler yer almaktadır.

İkinci bölümde; Ortadoğu Devletleri olan ve küreselleşme hareketlerinden etkilenen ‘Mısır, Libya, İran, Tunus, Suudi Arabistan’ın geçmiş tarihlerinden kısaca bahsedilmiş, yakın tarihlerinden itibaren kimliksel özellikleri tanımlanmış, 20. ve 21. yy’da yaşadıkları küreselleşme hareketlerini, tarihsel olayları örnek gösterilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; Latin Amerika coğrafyasındaki sol ideolojisi çevresinde yaşanan ve küreselleşme baskısıyla karşılaşan devrimleri/ halk ayaklanmaları açıklayabilmek adına ‘Nikaragua, Küba, Kolombiya, Şili ve Venezuela’ devlet yapıları örnek alınmıştır. Coğrafi Keşiflerde ki kolonyal dönemden alınmak üzere, kimlik yapıları ve sömürgecilğe maruz kaldıkları dönemler anlatılıp, yakın tarihlerinde küreselleşme hareketlerinin devlet yapılarına etkileri anlatılmıştır.

Konuyu incelerken Latin Amerika ve Ortadoğu bölgesinde spesifik alanlarda küreselleşmeye entegre olmuş, farklı sebepler içeren, küreselleşmeye siyasal, sosyal, ekonomik düzlemde birbirlerinden farklı reaksiyon göstermiş devletler seçilmiştir. Ortadoğu ve Latin Amerika’nın küreselleşmeye verdiği reaksiyonlarda birbirlerinden farklı durumlar mevcuttur. Latin Amerika kıtasında 19. yy sonu itibariyle küreselleşmeye bölgelerindeki kolonyal hareketler sebebiyle maruz kalmış, Ortadoğu’da ise bu süreç birçok bölge için 20.yy’ın ikinci çeyreği itibariyle başlamıştır. İki kıtanın kültürel özellikleri, sosyal, siyasal, idari yapıları gibi kavramlarında da var olan farklılıklar, küreselleşmenin bu bölgeler nezdinde yarattığı etkide değişiklikler olmasına sebebiyet

vermiştir. Daha mikro düzeyde değerlendirecek de; kıtalar arasında örnek olarak tezde anlatılmış ülkelerde birbirlerinde farklı özellikleri nedeniyle ele alınmıştır. Ortadoğu bölgesinde Libya; idari yapısının cemahiriyye sistemi olması nedeniyle küreselleşme sürecinde yaşadığı eklemleme problemi ve siyasal değişimi kabul edememe süreciyle spesifik bir örnek teşkil etmiştir. Küreselleşme süreci sonucunda Libya umulan demokratik yapıya ulaşamamış, günümüzde 3 yerel bölgeye ayrılmış şekilde yönetilmektedir. Suudi Arabistan; ekonomik küreselleşme kavramını kendi isteğiyle yönetsel yapısının kabul etmesi sonucu bölgede yaşayan muhafazakâr veya fundamentalist oluşumlar tarafından tepki görmüş, bu ve bölgesinde bulunan farklı etnik, mezhepsel devletlerin baskılarına rağmen güvenliğini yine küreselleşme süreçlerini de güvenip, onlardan medet umarak sağlamıştır. Tunus; Arap Baharı süreci ile toplumsal bir istek sonucu küreselleşmeye entegre olmuş, bu durumu da kısmen de olsa başarılı yürütebilmiş nadir devletlerden biridir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Tunus'ta yaşanan devrim, bölgedeki çevre ülkelere de cesaret vermiş, küreselleşmenin Ortadoğu'ya eklemenebilmesinin önünü açmıştır. Mısır; köklü bir tarihe sahip olan Mısır, demokratikleşme sonucu yönetime gelen Mursi'nin karşıt devrimle yıkılıp yapısal anlamda demokrasinin sürdüğü ancak militarist kökenli idarecilerin yönetimi devraldığı bir devlet yapısına sahiptir. İran; Şah dönemi boyunca küreselleşme unsurlarına sahip bir devletti ancak karşıt-küreselleşme kavramı yaşanarak siyasal yapının dini bir rejime döndürüldüğü ender devletlerden biri olmuştur. Latin Amerika'da Nikaragua; geçmişindeki kolonyalizme karşı örgütlenerek küreselleşme etkilerini ortadan kaldırmaya çalışan bir devletti. Venezuela; ekonomik zenginliğini küreselleşmenin ekonomik anlayışına uygun sürdürmeyip direnç göstermiştir. Şili ve Küba; 20. yy'da küreselleşmenin etkilerine fiili bir militarist süreç yürüterek direnmeye çalışan, ayrıca Latin Amerika'da ve diğer küreselleşme karşıtı devletlere örnek olabilmiş devletlerdir. Latin Amerika ve Ortadoğu'yu bu tezde anlatma ve seçilen devletlerin spesifik sebeplerinden bazıları bunlardır. Belirtmek gerekir ki; Ortadoğu sürecini anlatırken Türkiye ele alınmamıştır. Doğal süreç ile demokratik sisteme geçmesi, günümüzde de aksak da olsa demokratik yapıları görebildiğimiz bir devlet yapısı olması, Türkiye'yi Avrupalı bir ülke olarak nitelendirilmeyi olanak sağlamaktadır.

Son olarak tezi hazırladığım süreç de yanımda olan ailem ve sevdiklerime, çok teşekkür ediyorum.

Çalışmanın Ön Kabulü;

Küreselleşme olgusunun demokratik değerler, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eşitlik gibi konularda ortaya koyduğu somut davranışlar nedeniyle, samimi bir oluşum olmadığına inansamda; Küreselleşmenin içinde bulundurduğu yaklaşımların dünya ve dünyadaki tüm insanları adına olumlu gelişmeler de sağladığı, bu çalışma da kabul edilmiştir. Teknolojik gelişmeler, dünya etkileşiminin artması, bireyciliğin önem kazanması ve Tunus gibi kısmi başarılı olan demokratikleştirme sonuçları; küreselleşmenin olumlu yönlerinden bazılarını oluşturmaktadır. Bu yönde bir yaklaşım olarak; çalışmanın ilk bölümünde, küreselleşme faktörüne yöneltilecek olumlu yaklaşımlara değinilmiştir.

Çalışmanın Amacı;

Küreselleşme kavramını nitelendirip, tanımlayarak; sadece ekonomik bir anlayışı içermediğini açıklamak ve tarihsel olaylardan somut örneklerle bu düşüncüyü kanıtlamaktır. Bu nedenle Ortadoğu ve Latin Amerika devletleri olan ‘Mısır, Libya, Tunus, S. Arabistan, İran/Küba, Nikaragua, Kolombiya, Şili, Venezuela’ ülkelerinin küreselleşme bağlamında yaşadıkları siyasal, toplumsal ve ekonomik yaptırımlara değinilmiştir. Çalışmada Latin Amerika ve Ortadoğu devletlerinin örnek olarak verilmesinin nedeni bu iki kıtanın da geçmişlerinde ağır kolonyal dönemler olması ve küreselleşme dönemlerini sancılı bir şekilde geçirip bu dönemler kurtulup ulus devlet yapısına geçme çalışmalarıdır. Ayrıca bölgede yaşayan halkların küreselleşmeye entegre olabilmesi için yeterli kültürel veya toplumsal olgulara sahip olup olmadığı konusu da çalışmada Latin Amerika ve Ortadoğu bölgelerinin alınmasına temel oluşturmuştur. Çalışmada bu devletlerin örnek olarak verilmesinin nedeni ise, ele alınan her devletin küreselleşme sebebiyle olumsuz durumlar yaşaması, küreselleşme olgusunu kültürel veya sosyal anlamda benliklerine işleyememeleri, darbe, iç savaş, istikrarsızlık gibi olumsuz olgularla karşı karşıya kalmaları ve küreselleşme kavramını kendi istekleriyle değil dış devletlerin ve en önemlisi sömürge altında kaldıkları devletlerin talepleriyle zorla kabul etmeleridir. Aynı zamanda bir başka amaç; küreselleşme taraftarı devletler ve uluslararası örgütlerin, kendi çıkarları doğrultusunda öncüsü olarak gösterdikleri demokratik değerlere karşı nasıl hareket edebildikleridir. Bunun örneklerini de; S. Arabistan siyasal yapısının demokratik olmamasına rağmen sadece ekonomik küreselleşme sağlanabildiği için, müttefik bir devlet olarak kalabilmesi ya da Şili’deki marksist Salvador Allende

hükümetini tehdit olarak görerek devirmesi, yerine otokratik bir askeri rejimi getirebilmesi, örnek olarak verilebilir.

Çalışmanın Hipotezi

Latin Amerika ve Ortadoğu devletlerinin küreselleşme dönemleri yaşamalarının genel sebebinin kendi istekleri ve ekonomik, siyasal, toplumsal sorunlarından sıyrılmak olmadığı, dış devletlerin etkisiyle küreselleşme sürecine girdikleri varsayımı bu çalışmada hipotez olarak alınmıştır. Bu varsayıma desteklenecek somut veriler bağlamında, çalışmada alınan Latin Amerika ve Ortadoğu devletlerinin geçmişte yaşadıkları kolonyal dönemler ele alınmış ve sömürgeci devletlerin bu ülkelere küreselleşme adına etkileri anlatılmıştır. Küreselleşmenin doğal bir gelişme veya bir zorunluluk olarak adlandırılması ise çalışmada ele alınan devletlerin küreselleşmeye karşı verdiği tepkilerle ve küreselleşme dönemi dışındaki siyasal, ekonomik, toplumsal durumlarına verdikleri olumlu yaklaşımlarla çürütülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın en önemli hipotezi ise küreselleşmenin tam anlamıyla olumlu veya olumsuz bir kavram olarak ele alınamayacağı varsayımı olup, çalışmada bölge devletlerinin bu yaklaşıma verdiği reaksiyonlar nitelendirilerek ve biçimlendirilerek bu varsayım objektif olarak yansıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Alt Tezleri ve Anti Tezleri;

1-) Küreselleşme bağlamının; devletsel ve küresel ekonomi çıkarlarına göre işlediği, bu amaç doğrultusunda insani olguların çıkarlar doğrultusunda kullanılıp toplum çapında meşruiyet sağlama çabası, çalışmanın alt tezi olarak gösterilebilir.

2-) Küreselleşme nedeniyle ortaya çıkmış olumsuz olguların, doğal bir süreç şeklinde geliştiği ve sömürgecilik faaliyetlerinin fiziki olarak azalmasında, insanların bilinçli bireyler haline gelmesi gibi yargıların küreselleşmenin 20.yy'da öncülüğünü yaptığı demokratik değerlerin sebebiyet verdiği yaklaşımı, çalışmanın anti-tezini oluşturabilir.

Çalışmanın Önemi;

Küreselleşme tanımını doğru olarak yapabilmek, günümüzde her insanın karşılaştığı bu faktörün iyi olarak tanınabilmesini sağlamak ayrıca küreselleşmeye getirilen Marksist ve sol ideolojisi çerçevesinde olmayan bir küreselleşme eleştirisinin

akademik literatüre kazandırılabilmesidir. Akademik saygı ve adet üzerine tarafsızlık korunarak bu çalışma yapılmıştır. Bu konudan bahsetmemin özel sebebi ise; bugüne kadar küreselleşmeye getirilen eleştirilen çoğunluğunun sol ideoloji çerçevesinde gelişmesidir.

Çalışmanın Sınırları

Latin Amerika ve Ortadoğu devletlerinin küreselleşme öncesi tarihsel dönemleri, ekonomik, toplumsal, ve sosyal durumları, kolonyal dönemdeki sömürgeci devletlerin bölgeye etkileri ve küreselleşme olgusunun bölgeye yansımalarıyla yaşanan olaylar ile sınırlandırılmıştır. Bu yaklaşımlar; devlet yapısı temel alınarak, halkın durumu, kültürel özellikleri ile küreselleşmeye karşı verilen eylemsel tepkiler üzerinde açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışma tarihsel bir anlatım olarak devlet yapısı ile yaşanan tarihsel olaylar temel alınarak küreselleşmenin Latin Amerika ve Ortadoğu eksenine yansımaları anlatılmıştır. Ayrıca küreselleşme kavramı günümüzde ekonomik bir oluşum olarak bilinmektedir, bu varsayımın yanlış olduğu, birçok alanda küreselleşmenin emellerinin var olduğu, ekonomik küreselleşme kavramının küreselleşme içerisinde tek bir yapıyı oluşturduğu, tezde anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla ekonomik nicel verilere tez içerisinde sıklıkla yer verilmese de, küreselleşmenin önemli yapılarından biri olan ekonomik küreselleşmeden bahsedilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi;

Çalışma; tümevarım yöntemi ve tarihsel yöntem kullanarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda veri toplama yöntemi, kaynak oluşturma da araç olarak kullanılmıştır. Çeşitli akademisyen ve tarihçi yazarların eserlerinden yararlanılmış olup, çalışma yakın tarihi de kapsadığı için, haber kaynaklarından da faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME NEDİR: KAVRAMSAL VE TARİHSEL BİR ANALİZ

1.1 BİR KAVRAM OLARAK KÜRESELLEŞME

Küreselleşme tanımı; ülkeler arası birliktelik/entegrasyonun kültürel, ekonomik, siyasal, teknolojik vb. kavramlarda sağlanabilmesidir. Aynı zamanda küreselleşme; emtia, para, fikir ve dünyanın farklı ülkelerindeki insanların sınırsız hareketi olarak da tanımlanabilir. Bu tanım, devletler arasında mal, fikir ve insanların serbest dolaşımını vurgulamaktadır. Bunun için devletler-arası bağımlılık oluşması gerekmektedir. Bu karşılıklı bağımlılığın oluşumu küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu kısa tanım, küreselleşme içindeki tüm paradigmanın tamamen açıklanabilmesini sağlamamaktadır.

Küreselleşme kavramı bağlamında en çok kullanılan terim ekonomik entegrasyon¹ ya da diğer adıyla ekonomik küreselleşmedir. Küreselleşen bir atmosferde insanlarla birlikte fikirler ve emtia herhangi bir engelle karşılaşmamaktadır. Yani küreselleşme, başka bir deyişle, devletler tarafından korunmaktadır hatta ulusal sınırlardan dahi önemli bir konumdadır. Küreselleşme, ekonomik boyutlarında ithalatın ve emtia ihracatının gerçekleştiği piyasaların olağanüstü genişlemesini ifade eder. Bu küreselleşme yaklaşımı tek bir şemsiye altında dünya pazarlarının entegrasyonunun farklı bir ismi olarak nitelendirilebilir. Günümüzde, özellikle neoliberalizmin/liberal demokrasinin mutlak zaferi diye tanımlanan 1991 sonrası, küreselleşmenin ekonomik boyutu daha da önem kazanmış, küreselleşme yeni bir sürece girmiştir. Daha doğrusu bu süreci, ekonomik şeffaflığın arttığı, artan ekonomik bağımlılık ve dünya ekonomisindeki ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi ile ilişkili bir süreç olarak tanımlanabilir. Küreselleşmenin, devlet merkezli kurumların önemsizliğe indirildiği ve çok uluslu şirketler, ulus ötesi kurumlar ve finans kuruluşları gibi diğer aktörlere maksimum önem verildiği bir süreç olduğunu belirtmek gerekmektedir. Tezin ilerleyen bölümlerinde küreselleşmenin ekonomik boyutu derinden incelenecektir fakat günümüzde küreselleşme denildiğinde akla ilk olarak ekonominin geldiği, bu yargının da doğru olmadığı, küreselleşme kavramının dünyanın, hayatın, insanın birçok bölümünü kapsadığı, bilinmesi önem arz eden bir olgudur.

¹ Ekonomik entegrasyon: Uluslararası ekonomik yapıyı serbestleştirme, gümrük birliği oluşturma, ekonomik-mali anlamda devletler arasında birliktelik/karşılıklı bağımlılık oluşturma anlamına gelen bir kavramdır. Tarih öncesi dönemlerde -ipek yolu, baharat yolu- dahi uygulanmış olan bu kavram, II. Dünya Savaşı sonra oluşan uluslararası örgütlenme fikrinin temellerinden birini oluşturmaktadır.

Andrew Heywood" *küreselleşme tek bir süreç değil, bazen örtüşen ve birbirine geçen süreçlerin yanı sıra bazen çelişkili ve muhalif olan süreçlerin bir kompleksidir*" (Heywood, 2013: 36). diyerek tanımlamaktadır. Küreselleşmeyi tek bir temaya indirgemek oldukça zordur çünkü sınırsız bir dünyadır, ulus-devletler arasındaki farklılıklara inanmaz, aynı zamanda insanların geleneksel kategorilere bölünmesini reddetmektedir. İnsanların; milletlere, kastlara, mitlere, dinlere uyabileceğini/ inanabileceğini ve kimliklerini tüm bu isimlerde nitelendirebileceği yaklaşımını kabul eden küreselleşme, ancak kendi perspektifinde bunların hiçbir önemi olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme dünyayı tek bir çatı altında toplamaya, kapsamaya çalışan bir ideadır. Aynı zamanda yukarıdan aşağıya bir süreçtir ve tek bir küresel sistemdir. Yukarıdan aşağı bir süreç kelimesini su şekilde açıklamalıyım; üç bloklu bir piramitin en üst halkası küresel, ikinci halka ulusal, üçüncü ve en alt tabaka yereldir. Bu kavramlar birbirleriyle bağlantılıdır ve küresel terimine bağlı haldedirler. Tezin ilerleyen kısımlarında derinine ineceğiz fakat küreselleşme teriminin ulus ve yerel/parochial kavramını sonlandırmak istediğini bilmek gerekir. Kozmopolit² bir insan kimliği oluşturup, tek-tip kimlik üzerinden dünya sisteminin devam etmesi gerektiğini savunur. Küreselleşme ve bu bağlamda ortaya atılan homojenizasyon³ terimi birbiriyle yakından bağlantılıdır.

Küreselleşme; birbirine entegre olan bir dünyanın ortaya çıkması, ortak bir vizyona sahip olması, kozmopolit bir insan tipi, daha da ileri gidersek ulus-devlet yapılarının ortadan kalkıp sınırların açıldığı, ortak bir amaca hizmet eden tek bir dünyayı oluşturma sürecidir. Küreselleşme bağlamı, tarihsel süreçte hiçbir zaman geri gitmemiştir, evrilerken günümüzde olan formunu oluşturmuştur. Günümüz küreselleşmesi öncelikle, ulusal ekonomilerin küresel pazara açılmasına, bu sayede serbest ticaret anlaşmaları yapılarak devletler arası karşılıklı entegrasyon sağlanmasına odaklanmaktadır. Bu dünya vizyonunun büyük ölçüde amacı, Coğrafi Keşiflerden başlayan ve II. Dünya Savaşı öncesi döneme kadar, Batı devletleri tarafından sürdürülen sömürge egemenliğinin en yüksek aşamasını oluşturulmaya çalışmaktır. Bu amaç sömürgeciliğe alışmış ve sömürgecilik dönemindeki egemenliklerini yeniden sağlamaya

² Kozmopolit; din, dil, ırk gelenek, kültür farklılıkları olmadan, dünya üzerindeki tüm insanların tek-tip bir kimlik altında toplanmasıdır.

³ Bu terim küreselleşme bağlamında; insanların birbirlerine entegre olduğu ve tek bir kültürel özellik altında toplanabildiği yapıyı tasvir etmektedir.

çalışan Batılı devletlerinin fikirleridir. Bu nedenle günümüzde küreselleşmenin siyasal anlamda demokratikleştirmeyi yaşıyan ilk coğrafi bölgeleri, Latin Amerika ve Ortadoğ u olmuştur. Latin Amerika ve Ortadoğ u'nun jeopolitik, stratejik ve tarihsel öneme sahip olması, geçmiş yüzyıllarda da benzer küreselleşme etkisinde kalmaya zorlanmaları gibi nedenler sömürge talebinde bulunan Batı devletlerin ilk uğradıkları yerler arasındadır. 20.yy'da bu sömürge anlayışı, doğrudan işgal ederek mandater bir yapı altında coğrafyayı elinde tutup, ekonomik ve siyasal anlamda sadece himaye de bulunan devletin, çıkarları doğrultusunda gerçekleşen bir olgu değildir. Günümüz küreselleşmesi ile gerçekleştirilebilecek sömürge davranışı sadece işgal etmeyi değil, ülkeyi ekonomik, siyasal, sosyal alanlarda zor durumda bırakıp, devleti globalistleşmeye⁴ zorlamayı da içermektedir. Küreselleşme, uluslararası ticaret ve yatırım tarafından yönlendirilen ve bilgi teknolojisi ile desteklenen bir süreç olan; farklı ulusların insanlarını, şirketlerini ve hükümetlerinin arasında etkileşim ve entegrasyon süreci oluşturan bir faktördür. Bu süreç; çevre, kültür, siyasal sistemler, ekonomik kalkınma, refah ve dünyadaki toplumlarda insan fiziksel refahı üzerinde etkileri vardır.

Günümüz küreselleşmesi, son birkaç on yılında; dünyadaki teknolojik gelişmelerin artması, sınır ötesi ticarete bulunmayı hemen hemen her ülkenin kendi ekonomik faydaları adına zorunlu olarak görmesi, yatırımların sürekli artmaya devam etmesi dünya devletlerinin ekonomik piyasalarını serbestleştirmeye başlamalarını ve liberalleştirmelerini oldukça fazla arttırmıştır, birçok stratejist, dünyanın ekonomik gelişiminin niteliksel olarak yeni bir aşamaya girdiğine inanmaktadır.

Küreselleşme bağlamında teknolojik gelişmeler, küreselleşmenin yayılması, artması, hızlanması adına önemli bir yer teşkil etmektedir. Bilgi teknolojisindeki gelişmeler ekonomik faktörleri önemli ölçüde değiştirmiş, dünyanın ücra köşelerinde dahi piyasa mekanizmasının para alışverişi konusunda daha rahat yapılabilmesi, varlıkların kolay transferleri gibi ekonomik kolaylıklar istediklerini ve ekonomi terimleri arttırılmış daha bilinçli hale getirmiştir. Bilinçli hal kişinin; tüketiciyi, ekonomik faktörleri, yatırımcıları, işletmeleri, daha kolay takip edebilmesi anlamına gelmektedir.

---

⁴ Küreselleşmenin veya küreselleşme taraftarları kelimesinin eş anlamlısı olan bu kavram, kaynaklarda çok sık rastlanmasa da evrensel anlamda kullanılan bir kelimedir.

Küreselleşme dalgası birçok devlet yapısında, ekonomileri yurtiçinde ve yurtdışında serbestleştirilen politikalarla yönlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ve özellikle son yirmi yılda, birçok hükümet serbest piyasa ekonomik sistemlerini benimsemiş, kendi üretken potansiyellerini büyük ölçüde arttırmış ve uluslararası ticaret ve yatırım için sayısız yeni fırsatlar yaratmıştır. Hükümetler ayrıca ticaretin önündeki engellerde dramatik azalmalar müzakere ettiler ve mal, hizmet ve yatırım ticaretini teşvik etmek için uluslararası anlaşmalar kurdular. Dış pazarlarda yeni fırsatlardan yararlanan şirketler, yabancı fabrikalar kurmuş ve yabancı ortaklarla üretim ve pazarlama düzenlemeleri oluşturmuştur. Küreselleşmenin belirleyici bir özelliği bu nedenle, uluslararası bir endüstriyel ve finansal iş yapısıdır.

Bununla birlikte küreselleşmenin yapısı derin tartışmalara yol açmaktadır. Dizginlenemeyen uluslararası serbest bir piyasanın varlığı, ulus devletin ekonomik çıkarlarını yönetmesinde önüne çıkan bir engel olarak var olmuştur. Çok uluslu şirketlerin devletler kadar büyümesi, maddi gücünün yükselmesi, dünyadaki uluslararası sistemde çıkarları doğrultusunda fikrinin olması sadece ulus devletleri değil, dizginlenemeyen bir yapı oluşacağını öngören her devletin çekindiği bir olgudur. Küreselleşme karşıtları kendi ülkelerinin ekonomik yapılarını yükseltmeyi amaçlasalar da, küreselleşme taraftarlarının izni olmadan bu yaklaşımları serbest piyasa ekonomisinde veya küresel piyasada mümkün görünmemektedir. Kendi ülkesindeki yaşam standartlarını yükseltmek veya düzeltmek için dahi globalist devletlerin onayının gerekmesi, küreselleşme içinde tartışılan olgulardan bir tanesidir. Bu nedenle küreselleşmeye karşı direniş gösteren devletler ve yapılar, hem halk hem de hükümet düzeyinde bu kadar şekillenmiş olsa da, kendi ülkelerinde dahi mevcut küreselleşme dalgasının birimlerinden olan sermaye, emek, mal ve emtia akışını yönetememektedirler. Bu durumda bir toplumun yaşam standardının düşmesine, refahının azalmasına yol açmaktadır, küreselleşmeye getirilen eleştirilerden biri de bu olmakla birlikte küreselleşme bu konuda suçlu bulunmaktadır.

Küreselleşmeyle ilişkili fayda ve zararları arasında doğru dengeyi bulmak için, tüm ulusların vatandaşlarının, küreselleşmenin nasıl çalıştığını, kendi bölgelerindeki bireylere ve toplumlarına olumlu olup olmayacağı kararını vermelilerdir, kendi istekleri doğrultusunda olmadan da küreselleşmeleri olanağı mevcut olsa da, bilinçsizlik ile işleyen küreselleşmenin sonuçları acı verici olabilir.

Küreselleşme 20.yy'da meydana gelmiş yeni bir olgu değildir. Orta Asya'daki ünlü İpek yolu gibi ticaret merkezlerinin ortaya çıkıp, Ortaçağ'da; Çin ve Avrupa'yı birbirine bağlaması, ticaretin gelişmesi, birbirlerine kültürlerini aktarılması gibi durumlar küreselleşme öğeleridir. Bu nedenlerle kültürlerin entegrasyonu, sosyal yapıların iletişimi, ticaret sağlanması gibi konular küreselleşme bağlamında yer almaktadır. Birçok yazar küreselleşmenin 20.yüzyıl ile başladığını kabul etse de, 20. yüzyılda yaşanan küreselleşme hareketlerinin benzerleri, Ortaçağ'da İpek yolu ile, 15. yüzyılda Coğrafi Keşifler gibi dönemlerde de yaşanmıştır. Ortaçağ'da uzun mesafede yaşayan iki farklı sosyal yapının birbirleri ile etkileşime girmesi, ticarete bulunması o dönemin koşulları ile küreselleşme faktörünün bir etkisi sayılmaktadır. Bu yüzden tarihleri ve yaklaşımları buldukları döneme göre değerlendirmeliyiz.

1.2. KÜRESELLEŞME HAREKETLERİNİN TARİHÇESİ

1.2.1. Küreselleşme Öncesi Dönem

Küreselleşmenin 20.yy'da ortaya çıkan bir kavram olduğu varsayımı mevcuttur ancak geçmişte küreselleşme tanımıyla olmasa da küreselleşme özelliklerinin kullanıldığı dönemler bu bölümde anlatılacaktır. Pax Romana, Pax Hellen, İpek Yolu ve Baharat Yolu dönemleri küreselleşmenin özelliklerinin var olduğu, belki de küreselleşmenin yapısına zemin oluşturmuş olan dönemlerdir. Kısaca da olsa bu dönemlerden bahsedilip, günümüz küreselleşme kavramına bu şekilde bakmak daha faydalı olacaktır.

Roma Barışı anlamına gelen Pax Romana dönemi, ismiyle dahi farklı yapıların belirli bir entegrasyonunun yaşandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde iki adet hukuk sistemi vardır; yerel hukuk/jus gentium ve imparatorluk hukuku/jus civile (Tokatlı, 2009: 37). Bu hukuk sistemine eklenerek yapılarak Roma vatandaşlığı, Lucius Cornelius Sulla ve Julius Caesar döneminde affedilmiş kölelerin torunlarına dahi tanınmıştır (Freeman, 2003: 360). İmparator Augustus döneminde Latin olmayan halklar hatta kapalı bir kavim olarak bilinen, savaşılan ve sürgün edilen Yahudi kavmine dahi Roma vatandaşı olabilme hakkı tanınmış, Caralla döneminde ise imparatorluk sınırları içinde yaşayan herkese vatandaşlık hakkı tanınmış, tek bir ırkî terim olan Romalı kavramında birleştirilmiştir (Freeman, 2003: 501). Günümüz küreselleşmenin

özelliklerinden bir tane olan kozmopolit insan oluşturma biçimi, Roma vatandaşlığı altında farklı ırklar, kavimler dahil edilerek kısmen veya bölgesel olarak yaşanmıştır diyebiliriz.

Hellenistik dönem ise kültürlerin birbirleriyle etkileşime geçtiği, özellikle Doğu ve Batı entegrasyonunun had safhada yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde; Yunan, Pers, Bâbil, Mısır ve Hindistan kültürleri bir araya gelmiştir. İskender'in Pers kadınlarla evlenebilmesi, Pers öğrencileri Makedonya'ya götürüp eğitmesi, Yunan-Mısır-İran tanrılarının bir araya getirilmesi bu dönemde yaşanmıştır, bu sayede günümüz küreselleşmesinin dinamiklerini oluşturan olguları gözlemleyebildiğimiz bir dönem olarak nitelendirebiliriz (Freeman, 2003: 315). Hıristiyanlığın dahi bu dönem sonucu olduğu dile getirilen bir durumdur. Bu durumun önemi; günümüz dünyasının temel dinlerinden birini oluşturan Hıristiyanlığın, Doğu-Batı kültür entegrasyonu ile birlikte oluşmuş olabileceği varsayımıdır (Freeman, 2003: 13). Bu varsayım kanıtlanabildiği takdirde, küreselleşmenin kültürleri etkileşime dahil etmesi durumu daha önemli hale gelebilir.

İpek Yolu, Çin ve Uzak Doğu'yu; Orta Doğu ve Avrupa ile birleştiren bir ticaret yolu ağıydı. Çin'deki Han Hanedanı M.Ö. 130'da Batı ile ticarete resmen başladığında kurulan İpek Yolu M.Ö. 1453'e kadar kullanılırken, Osmanlı İmparatorluğu Çin ile ticareti boykot edip kapattığında sona ermiştir (www.history.com, 2018). İpek Yolu; uluslararası ticaret için kullanıldığından beri yaklaşık 600 yıl geçmesine rağmen, rotalar bugün bile yankılanan ticaret, kültür ve tarih üzerinde kalıcı bir etkiye sahiptir.

İpek Yolu, Çin'i M.Ö. 206'dan M.S. 220'ye kadar yöneten Han Hanedanı sırasında Uzak Doğu ve Avrupa arasında resmi olarak ticarete açmıştır, ancak bu güzergahlar boyunca mal ve hizmetlerin taşınması daha da ileri uzanmaktadır (Atasoy, 2010: 2). Susa bölgesini Sardis'e kadar Batıya bağlayan Kraliyet yolu⁵, İpek yolunun açılmasından yaklaşık 300 yıl önce Ahâmeniş İmparatorluğu sırasında Pers hükümdarı I. Darius tarafından kurulmuş, Persler ayrıca Mısır üzerinden, Hint Yarımadasındaki, Kuzey Afrika'ya, Mezopotamya'ya bağlı küçük yolları içerecek şekilde, Kraliyet yolunu genişletmiştir(www.history.com, 2018). Makedonya Antik Yunan Krallığının hükümdarı

⁵ Pers hükümdarı I. Darius tarafından, İpek yolu'na entegre oluşturdukları güzergâha verilen isimdir.

olan Büyük İskender, egemenliğini Kraliyet yolu ile Batı'ya doğru genişlettiği bilinmektedir(Wolpert, 2018).

Küreselleşme bağlamında incelediğimizde; erken tarihte dahi devletler ve insanlar arasında ticari etkileşimler adına kullanılan yollar, siyasi amaçlar içinde kullanılmıştır.

Yunanistan ve Çin arasındaki Doğu-Batı ticaret yolları, M.Ö. 1. ve 2. yüzyıllarda açılmaya başlamıştır (Tutar ve Aydın, 2019: 52). Roma İmparatorluğu ve Kuşan İmparatorluğu⁶, İpek yolu boyunca rota tarafından yaratılan ticaretten de yararlandı (Toprak, 2008: 12). İlginç bir şekilde, Çin kelimesinin eski Yunanca'da anlamı seres'dir, bu kelime de 'ipek ülkesi' anlamına gelmektedir, bununla birlikte, isimdeki açık bağlantıya rağmen, "İpek yolu" terimi, Alman coğrafyacı ve tarihçi Ferdinand von Richthofen tarafından bu ticaret yollarını tanımlamak için kullandığı 1877 yılına kadar kullanılmamaktaydı(www.britannica.com, 1998). Tarihçiler günümüzde birden fazla rotanın ve ticaret yolunun olduğu gerçeğinin farkına vardıkları için "İpek yolları" terimini tercih etmektedirler.

İpek yolları; malların taşınmasını, değişimini, dağıtımını ve depolanmasını kolaylaştırmak için tasarlanmış stratejik olarak yerleştirilmiş ticaret güzergâhları, pazarlar ve rotalardan oluşan geniş bir ağ içermektedir. Palmyra/ Palmira üzerinden Suriye Çölü boyunca, Akdeniz'in Greko-Romen Başkenti Tizpon'a ve Dicle Nehri üzerindeki Seleucia'ya kadar uzanan yollar, günümüz Irak şehri Seleucia'dan, Zagros Dağları'nın üzerinden Doğuya doğru, Ecbatana (İran) ve Merv (Türkmenistan) şehirlerine kadar etki alanı içermektedir (www.britannica.com, 2018). Günümüz Afganistan'ına, Doğuya doğru Moğolistan ve Çin'e giden ek rotalar bulunmaktaydı. İpek yolları daha sonra Dicle ve Fırat nehirlerine kadar taşınmış, Basra Körfezi üzerinde limanların inşa edilebilmesine yol açmıştır. Bu şehirlerden gelen rotalar, Roma İmparatorluğu boyunca ve Avrupa'ya mal sevk edildiği Akdeniz boyunca bulunan limanlara da bağlanmaktaydı.

---

⁶ Kuşan İmparatorluğu; M.Ö. 2.yy'da Kuzay Hindistan bölgesinde hüküm sürmüş bir devlettir. Daha ayrıntılı şekilde; *Kuşan İmparatorluğu, sınırları Baktria'dan Benares'e uzanan geniş bir coğrafyada Keşmir ve Sind'i içerisine alan büyük bir çemberi kapsamaktadır.*(Kayalı, 2015: 191-192)

İpek yolu adı, Roma İmparatorluğu'nda ve Avrupa'nın farklı yerlerindeki esnaflar arasında Çin'den getirilen ipek sayesinde popülerlik sağlamış olmasına rağmen, ipek ticareti Doğu'dan Batı'ya aktarılan/ ihracatı gerçekleştirilen tek önemli mal değildi. İpek Yolu ticareti; meyve ve sebze dahil, hayvancılık, tahıl, deri araçlar, dini nesnelere, sanat, değerli taşlar, metaller ve belki de en önemli olan dil, kültür, dini inançlar, felsefe ve bilim olgularını Doğu-Batı arasında etkileşime girmesine sebep olmuştur. Han Hanedanı sırasında Çinliler tarafından icat edilen kağıt ve barut gibi emtia ürünleri Batıya, Batı'dan Doğuya ise aktarılan kültür ve tarih belirgin kalıcı etkilere sahip olmuştur. Kağıt; M.Ö. 2.yüzyılda Çin'de icat edilmiştir, kullanımını İpek yolu üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır. Asırlar geçtikçe kağıdın önemi daha fazla anlaşılmıştır, gazetenin Avrupa'ya gelişi, yazı sisteminin ilk kez kitlesel iletişimin önemli bir biçimi haline gelmesini sağlamış ve ciddi anlamda endüstriyel değişimi teşvik etmiştir (Palacioğlu, 2018: 17). Johannes Gutenberg tarafından modern matbaa 1447 yılında icat edilmiş, bu sayede yazılı iletişimin tarihi başlamıştır (Blackshaw ve Crawford, 2009: 399). Kitapların ve yazılı materyallerin seri üretime geçmesi ile bilgi alışverişini sağlayan gazetelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde küreselleşmenin önemli birimi konumunda olan kitle iletişim araçları, ilk kez İpek yolu rotaları sayesinde Batı'ya taşınabilmiş ve bölge kültürü, özellikleri açısından önemli bir olgu oluşturmuştur.

Buna ek olarak, Doğu'nun zengin baharatları hızla Batıda popüler hale gelmiştir ve Avrupa'nın çoğunda mutfak geleneğini değiştirmiştir. Benzer şekilde, cam üretme ve işleme teknikleri İslam dünyasından Doğuya, Çin'e göç etmiştir. Barut maddesi daha iyi bilinen ismiyle ateşli silahlar, Çin'de 600'lü yıllarda bulunduğu tahmin edilmekte ve Avrupa'ya İpek yolu aracılığıyla iletildiği düşünülmektedir (Yılmaz, 2017: 680). Barut erişimi olan ulus-devletlerin savaşta belirgin avantajları vardı ve bu nedenle barut ihracatı Avrupa'nın siyasi tarihi üzerinde büyük bir etkiye sahipti.

İpek Yolu aynı zamanda Uzak Doğu'nun kültürünü ve coğrafyasını daha iyi anlamak isteyen kaşifler için bir araştırma kapısı açmıştı. Örneğin; Venedikli kaşif Marco Polo, İtalya'dan Çin'e doğru araştırma, keşif için İpek yolunu kullanarak yola çıkmıştır. 1275 yılında Çin'e vardığında bölge Moğol İmparatorluğu'nun kontrolü altındaydı, o dönemdeki kaşifler gibi Marco Polo'da denizden hareket etmek yerine, bölge kültürünü daha iyi benimseyip, betimleyebilmek için kara yolunu kullanmıştır. İpek yolu üzerindeki yolculuk anılarını, karşılaştığı kültürel özelliklerini yazdığı *'The Travels of Marco Polo'*

kitabı, Avrupalılara Asya ticaretini ve kültürünü daha iyi anlamalarını sağlayan bir kaynak olmuştur.

İpek Yolu'nun dünya açısından uluslararası öneme sahip olduğu söyleyebiliriz. Bu önemde olduğu yıllarda; farklı kültür, ırk, din ve dilden insanlar birbirleriyle etkileşime girmiş, mal ticareti yapmış, kültürlerini birbirlerine aktarmıştır. Bu dönemden öncede etkileşim olduğu, ticaret yapıldığı bilinmektedir ancak İpek Yolu rotasının önem kazandığı zamana kadar bu etkileşimin bölgesel olduğu göze çarpmaktadır. İpek yolu ile birlikte binlerce kilometre boyunca ticaret yolları/rotası oluşturulmuş, ticari ilişkiler yerel veya bölgesel bir ilişki olmaktan çıkıp ve küresel olmaya başlamıştır.

Bu dönemde küreselleşmenin ciddi bir şekilde başladığını söylemek mümkün değildir. İpek yolunda taşınan mallar çoğunlukla lüks mallardı bu nedenle Asya ve Avrupa arasındaki tüm insanlarda etkileşim yarattığı söylenemeyebilir. Ancak günümüze temel oluşturmuş; kağıt ve barut gibi ürünlerin yayılmasını, aktarılmasını sağlayabildiği için küreselleşme ilk kez İpek yolu ile başlatılmaktadır.

Baharat yolu, eski kökenlerden gelen büyük kültürel ve ekonomik öneme sahip bir olgudur. Baharat ve medikal otların yetiştirilmesi, hazırlanması, taşınması ve satılmasını içeren bir girişimdir. Tarçın, kakule, zencefil ve zerdeçal gibi baharatlar ticaretin en erken döneminde var olan önemli öğeler olarak göze çarpmaktaydı ve bu ürünler bu dönemden en az 4.000 yıl kadar öncede, Ortadoğu'da bulunmaktaydı, baharat yollarıyla ticareti işlenen baharatların değerini ancak bu dönemde anlayabilmişlerdir (www.britannica.com, 1998). Arap coğrafyasının da ticaretini yaptığı öğeler mevcuttu, Güney Arabistan sağlık açısından önemli, medikal reçineler üreterek önemli bir ticaret merkezi oluşturmuştu. Arap tüccarlar sattıkları baharatların kaynaklarını elinde tutmaya çalışmışlardır. Pazarlarını korumak için ve rakipleri vazgeçirmek için, türlü mitsel hikayeler uydurulmuştur, bunlardan en çok bilineni tarçının zehirli yılanlardan koruduğu hikayesidir, elbette bu hikayelerin yanlışlığı dünyada tıp sektörünün gelişimiyle ortaya çıkmıştır (www.snakebitefoundation.org). Kısaca; Baharat yolları döneminde Arap coğrafyası önemli bir yere sahiptir ve küreselleşme olgusuyla ilk tanıştıkları dönem oldukları söylenebilir.

Asya'daki kara ticareti gelişmiş ve ilerlemişti ancak esas olarak baharat ticaretinin büyüdüğü alan deniz yollarında olmuştur. Arap tüccarlar Hıristiyan

döneminden önce baharat üreten topraklara doğrudan yelken açmıştı. Doğu Asya'da Çin, Baharat adalarında (Doğu Hint Adaları) ticaret yapmak için Malay Takımadalarının sularını geçti, Sri Lanka bölgesi bir başka önemli ticaret noktasıydı (www.britannica.com, 1998).

Mısır şehri İskenderiye'de Ptolemaios M.Ö. 80'de Romalılara şehri miras bıraktığında liman aidatlarından elde edilen gelirler zaten çok önemli bir yere sahipti (Güzel, 2017: 27). Romalılar kısa bir zaman sonra, Mısır'dan Hindistan'a sefer başlattılar, egemenliği altına aldıkları İskenderiye şehri, bu dönemde dünyanın en büyük ticari merkezi oldu. Ayrıca, Hindistan'ın aromatik ve keskin baharatları için önde gelen baharatların hepsi, Yunanistan ve Roma İmparatorluğu pazarlarına doğru yol açtı. Hindistan ile Roma ticareti üç asırdan fazla bir süredir yoğun bir şekilde sürmekteydi ve daha sonra azalmaya başladı, MS 5.yüzyılda biraz canlanmıştı, ancak 6. yüzyılda tekrar azaldı. Araplar Orta Çağ boyunca süren baharat ticaretini elinde tutmaktaydılar (www.britannica.com, 1998).

10. yüzyılda hem Venedik hem de Ceneviz⁷ Levant⁸'ta ticaret yoluyla ekonomik anlamda gelişmeye başlamışlardır. Ticaret yollarında egemenliği sağlamak adına yüzyıllar boyunca Venedik ve Ceneviz arasında savaşlar gerçekleşmiş, amaç Ortadoğu ve Akdeniz ticaret tekeli eline almaktı ancak bu rekabet Chioggia Deniz Savaşı (1378-81) ile sonuçlanmış, Venedik mutlak galibiyetinden sonra uzun süre boyunca Ortadoğu ve Akdeniz ticaretine hükmetmiştir, Venedik, Kuzey ve Batı Avrupa ile oluşturduğu ticaret hacmi ve bölge ülkelerin talebiyle açılan distribütörlerle baharat ticareti yaparak fahiş kârlar elde etmiştir (Dursteler, 2013: 269).

Baharatların kökenleri Orta Çağ boyunca Avrupa tarafından bilinmesine rağmen, hiçbir hükümdar ticaret yolları üzerinde Venedik'in oluşturduğu egemenliği kıramadı. Bununla birlikte, 15. yüzyılın sonlarına doğru kâşifler, baharat üreten bölgelere ulaşmak için yeni yollar aramak amacıyla, gemi inşa etmeye ve yurtlarının ötesine çıkmaya başladılar. Böylece ünlü Coğrafi Keşifler⁹ başlamış oldu. 1492'de Christopher

⁷ Bu devletin adı orijinal dili İtalyanca'da 'Genoa' şeklindedir. Türkçeye Ceneviz veya Cenova şeklinde çevrilmektedir.

⁸ Akdeniz'in Doğu kesimlerini tanımlamak için kullanılan bir özel addır.

⁹ Coğrafi Keşifler özellikle Amerika kıtası açısından büyük öneme sahiptir. Tez içinde bulunan Latin Amerika bölümünde Coğrafi Keşifler ayrıntısıyla açıklanacak, Latin Amerika kıtasının küreselleşmeye entegre olmasını sağlayan en önemli dönem olduğu varsayımı incelenecektir.

Columbus İspanya bayrağı altında, 1497'de Kral VII. Henry'nin izniyle John Cabot İngiltere adına yelken açmıştır. Ancak her ikisi de baharat topraklarını/ Hint bölgesini bulamamıştır. Pedro Álvares Cabral'ın komutasında, 1501'de Ümit Burnu yoluyla Hindistan'dan Avrupa'ya ilk kez baharat getirebilen bu Portekiz seferi olmuştur (Doğan, 2007: 35). Bu sayede Portekiz 16. yüzyıl boyunca deniz ticaret yollarına hâkim olmuştur.

Alternatif ticaret yolları arayışı devam etmekteydi. Ferdinand Macellan 1519 yılında İspanya için tekrar yelken açmış, 1521 yılında Filipinler'de Mactan Adası'nda öldürülmüş olmasına rağmen emrindeki beş gemiden bir tanesi olan Victoria, İspanya'ya bölgeden topladıkları baharat stoklarıyla dönebilmıştır (Yılmaz, 2017: 1). İspanyolların baharat yolunu keşfetme çabaları, bu olayla gerçekleşebilmiştir.

1577'de İngiliz Amiral Francis Drake; Macellan Boğazı ve Doğu Hint adaları yoluyla dünya çapında yolculuğuna başlamış ve amacına ulaşarak Ternate Adası'ndan ulaşabildiği baharatlar ile birlikte 1580'de İngiltere'ye geri dönmüştür (Heid, 2013: 104).

Hollanda için ise Cornelis de Houtman komutasındaki bir filo 1595 yılında Doğu Hint adalarına yelken açmış, 1602'de kurulan müreffeh Hollandalı Doğu Hindistan şirketinin temelini atmıştır (Sayeed, 2018: 48). Bir şekilde; dönemin önde gelen Avrupa devletleri, Keşif Çağı'na entegre olabilmişlerdir. Avrupalı diğer devletlerden ve Doğu devletlerinden, ekonomik anlamda geri kalmamak adına, bu dönem çerçevesinde sömürgecilik faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Küresel ticaret Keşif Çağıyla/ Coğrafi Keşiflerle birlikte başlamış oldu. Bu çağda, 15.yüzyılın sonlarından itibaren, Avrupalı kaşiflerinin Doğu ve Batı arasında ticari bir etkileşim sağlamak ve ülke ekonomilerine katkı vermek amacıyla, dünyanın çeşitli noktalarında keşiflerde buldukları bilinmektedir. Avrupa Devletleri ulaşabildikleri ham madde, emtia ürünleri için küresel tedarik zincirleri kurdular ancak çoğunlukla sahip oldukları kolonilerle bu faaliyetleri yürütmekteydiler. Bu nedenle oluşturdukları sömürgecilik ve köle faaliyetleri, tarihlerinde yer alan kara bir leke olarak kalmaktadır. 1492 yılında İspanyol Christopher Columbus'un, Amerika kıtasını keşfetmesi Latin Amerika'da da sömürgecilik faaliyetleri oluşmasını, yerli halkın baskı ve zulüm görmesine neden olmuştur. Bu dönemde bölge halkının kimliği, sosyal yapısı ve yaşayış şekilleri değişmiş, günümüzdeki Latin Amerika halkının doğasını oluşturmuştur. Bu dönemde yaşananları, halkın yapısını anlayabilmemiz adına tezin ilerleyen

bölümlerinde Latin Amerika devletlerini birimsel olarak ele aldığım bölümde, daha ayrıntılı açıklamaya çalıştım. Küreselleşme bağlamında ise Baharat yolu ve Coğrafi Keşifler; temel oluşturmaktadırlar. Bu dönemde kurulan emperyalist ve kolonyal yaklaşım, 20.yy'da küreselleşme tanımını bir çerçevede oluşturarak, günümüzde hala sürmekte olan devletlere, halka, sınıflara etkide bulunmasına taban oluşturmuştur.

1.2.3. Küreselleşme Çağı

Yüzyıllardır süren ancak resmi olarak 19. yüzyıl ile başlatılan ilk küreselleşme dalgasının öncüsü Büyük Britanya'dır. 18. yüzyılın sonunda Büyük Britanya, buhar motorları, endüstriyel dokuma makineleri ve daha fazlası gibi yenilikler ile hem coğrafi hem de teknolojik olarak İngiliz İmparatorluğu'nun kurulması yoluyla dünyaya hakim olmaya başladı. Hâkim olmaya başladığı bu dönem ilk Sanayi Devriminin dönemiydi.

İngiliz Sanayi Devrimi, küresel ticaret açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktaydı. Bir yandan buhar gemileri ve trenler ülke genelinde binlerce mil üzerinde mal taşıyabilecek hale gelmiş, öte yandan İngilizlerdeki sanayileşme hamlelerinin hızlanması, ürettikleri demir, tekstil gibi ürünlerin tüm dünyada talep edilebilmesini sağlamıştı. İngiltere geliştirdikleri sanayileri, büyüttükleri üretim hacimleri sayesinde büyük hızla genişleyen uluslararası pazara entegre olmayı başardı.

19. yüzyıl ve öncesinde küreselleşme algısı, devletler arası ticaret ilişkilerine ve sömürgecilik faaliyetlerine dayanmaktaydı. 19. yüzyılda yaklaşık bir yüzyıl boyunca, İngiltere'de ticaret yılda ortalama %3 oranında büyüdü. Bu büyüme oranı, 19. yüzyılın başında, küresel GSYİH'nın %6'sını oluşturmaktaydı, İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ise %14'e ulaşmıştı (WEF, 2018). Ekonomist John Maynard Keynes; *“Londra sakinleri, yataklarında çay yudumlarken, tüm dünyanın çeşitli ürünleri görebilecek ve makul bir şekilde kapılarına teslim edilebilmesini bekleyeceklerdir.”* (Keynes, 2008: 107). diyerek, aslında bugünün dünyasını ne kadar net öngördüğünü, belki de o dönemde dahi bugünleri yaratabilmek adına çaba gösterdiklerini düşünebiliriz.

Buna ek olarak Keynes, yatırım dünyasında benzer bir durum öngörmüştü. New York, Paris, Londra veya Berlin gibi Avrupa şehirlerindeki aktif uluslararası şirketlere yatırım yapılabileceğini söylemişti. Bu amacı uygulayanlardan biri Fransız Compagnie de Suez'di, Süveyş Kanalı'nı inşa ederek Akdeniz'i Hint Okyanusu ile bağladı ve dünya

ticaretine günümüzde hala önemini koruyan bir ticaret yolu kurmuş oldu. Keynes'in ifadelerinden etkilenen ve uluslararası ortamın ticari ilişkiler üzerine şekilleneceğini düşünenler; Hindistan'da demiryolları inşa etmiş veya Afrika'da koloniler kurmuştur. Bu nedenlerle yabancı yatırım doğrudan küresel hale gelmeye başlamıştı

İngiltere mevcut dönemde, bu küreselleşmeden en çok yararlanan ülke konumunda olmaktadır, ancak sermaye ve teknolojiye sahip olduğu için mallarını daha uzun bölgelere ihraç edebilmek adına çalışmalarında bulunmuştur. Soğutulmuş bir kargo gemisinin icadı veya 1870'lerdeki 'Reefer gemisi', icadının ardından ürünlerini daha uzun yollara aktarabilmiştir (Harlaftis, 2009: 80). Sonrasında ise; I. Dünya Savaşı süreci küreselleşme hareketlerine zarar vermiştir. I. Dünya Savaşı'nın farklı ideolojilerin kutuplaşması doğrultusunda yaşanması, küreselleşme kavramına yeni özellikler kazandırmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra etkisini gösterecek olan demokratikleşme hareketlerinin tabanı, I. Dünya Savaşı'nda atılmıştır. Savaş sonrası süreçte oluşturulan Milletler Cemiyeti gibi uluslararası örgütler, küreselleşme kullanılarak savaşların engellenmesini içeren bir yapıdaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ekonomik, sosyal, hukuksal uluslararası örgütler de oluşturulmuş, küreselleşme olgusunun dünyanın tüm şekillerine/ yapılarına ulaşabilmesi hedeflenmiştir.

Bununla birlikte, küreselleşme hareketleri I. Dünya Savaşı'nda yaşadığı olumsuzluklara rağmen yükselerek devam etti. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, küresel ekonomi için yeni bir başlangıç olmuştur. Yeni bir hegemon güç Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde ve ikinci Sanayi Devriminin araba ve uçak gibi yeni teknolojileriyle destekli küresel ticaret, bir kez daha yükselmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılda, Avrupa Birliği ve ABD tarafından savunulan serbest ticaret uluslararası ekonomideki artışın çoğundan sorumluydu. Sovyetler Birliği'nde, serbest pazardan ziyade, merkezi planlama yoluyla da olsa ekonomilerinde benzer bir artış söz konusuydu. Daha sonra, Doğu ve Batı duvarı yıkılıp Almanya'ya düştüğünde ve Sovyetler Birliği çöktüğünde, küreselleşme tamamen fethedici bir güç haline geldi. Yeni oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü(WTO/DTÖ), tüm dünyadaki ülkeleri serbest ticaret anlaşmalarına girmeye teşvik etti ve çoğu yeni bağımsız olanlar ülkeler bu ekonomik yaklaşımı uygulamak durumunda kaldı. 2001'de, ekonomisini nispeten kapalı tutan ve dünyadan kendini izole etmiş olan Çin bile, DTÖ üyesi olmuştur (Khan, 2012: 13). Dünya için, kendi ekonomilerinin refahı için Batı'nın oluşturduğu kurumlarla iş birliği yapmaya

başlamıştır. Oluşan bu yeni düzende, ABD düzenin koruyucusu olarak görev yapmaktaydı.

1950’li yıllardan itibaren ise küreselleşmenin siyasal boyutunu oluşturan demokratikleştirme yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca iki kutuplu Doğu-Batı blokları, kendi ideolojik fikirleri çerçevesinde, diğer devletleri etkileyip, hakimiyet alanı kazanma amacındaydılar. 20. yy’ın ortalarında, Ortadoğu ve Latin Amerika bölgesinde ki devlet yapılarının demokratikleştirme vaadiyle dış etkiyle veya halk tarafından devrilmesi, Doğu Avrupa’da ise Sovyetler Birliği’nin yıkılması itibariyle başlayan süreç, küreselleşme açısından yeni bir olguyu tanımlamaktaydı.

1.3. KÜRESELLEŞME TEORİLERİ

1.3.1. Merkantilizm

1980’li yılların sonunda küreselleşme teorisinde yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu, eğilim ‘merkantilist teori’ olarak adlandırılabilir. Bazı yazarlar bu kavramı merkantilist tartışma olarak adlandırmaktadır. Merkantilist teorisinin savunucuları küreselleşme gibi bir şey olduğunu kabul etmiyorlar. Merkantilist teorisyenleri; hem ekonomik küreselleşmenin içeriği hem de ulus-devlet için beklenen sonuçlar açısından ekonomik liberal analizin kritik öneme sahip olduğunu savunmaktadırlar. Merkantilistler, küresel bir ekonomik sisteme yönelik niteliksel bir değişimin gerçekleştiği konusunda hemfikir olsalar da bu değişimin yapısal olmadığı görüşündedirler.

Merkantilistler, ekonomik küreselleşme adına bir şey olduğuna inanmazlar. Devletler arasındaki bağımlılığın gerçekleştiği ve bu durumun her an yoğunlaştığı görüşündedirler. Bu bağımlılığı ise ekonominin doğasında olduğunu, dolayısıyla yapısal anlamda herhangi bir yeni kavramın ortaya atılmadığı, ekonominin doğası itibariyle bu olgunun oluştuğunu düşünmektedirler. Fakat bu düşünceyle eşdeğer olan ekonomik karşılıklı bağımlılık, bir dereceye kadar ekonomik küreselleşmeye benzemektedir.

Ancak merkantilistlere göre ekonomik küreselleşme ve yoğun bağımlılık aynı kavramlar değildir. Yine merkantilistler, kapitalist devletlerin ve çok uluslu şirketlerinin tamamen güçlü hale geldiğini kabul etmekte, ancak diğer ülkelerin neredeyse çaresiz

oldukları görüşünü kabul etmemektedirler. Ulus-devletler egemen bağımsız statülerini bu uluslararası ortamda da tutabileceklerine inanmaktadırlar. Ayrıca devlet ve şirketler arasında yakın bir ilişki olduğu varsayımını da kabul etmektedirler.

Küreselleşmenin merkantilist kavramı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir. Merkantilistlerin bazı temel varsayımlarda küreselleşmenin savunucularıyla aynı fikirde olmadığını zaten belirtmişim. Merkantilistlere göre ulus-devletin rolü ve önemi azalmamıştır. Merkantilistler, bu ortamdaki devletin rolünü farklı bir açıdan analiz etmektedirler. Gelişmiş ve sofistike teknolojinin yardımıyla, ulus devletlerin çeşitli kapasitelerini geliştirebildiklerini söylemektedirler. İç ve dış ilişkileri ve faaliyetleri düzenler, kurumların ve kuruluşların işlevlerini seçtikleri gibi belirler. Bugünün devletleri bir yüzyıl önce olduğundan çok daha güçlüdür, bu gelişmiş teknolojiye atfedilebilir. Ulus-devletler; yatırım, sermaye, teknoloji ve hizmetler şeklinde dış yardım alabilmektedir. Ancak şartlar ve koşullar her zaman ana devletler¹⁰ tarafından kararlaştırılmamıştır. Küresel durum son üç ya da dört yıl boyunca kökten değişmiştir, çok uluslu ve ulus ötesi şirketler, ekonomik ilişkilerin tek aktörleri değildir.

Ana devletler diye nitelendirebileceğimiz devletler arasında da rekabet olduğu varsayılmaktadır. ABD, Japonya, Asya Kaplanları, BM ve AB uluslararası sistemde hakim olduğu için bu yüzden hiç kimse devletsel anlamda ve teknoloji alanında kendini hegemon olarak iddia edemez. Bu sebeple de, ulus-devletlerin daha iyi bir konuma geldiğini düşünmektedirler. Özetle, merkantilistler neo-liberaller tarafından yayılan küreselleşme kavramını kabul etmemektedirler.

1.3.2. Küreselleşme ve İdeoloji

Küreselleşmenin, genel olarak dünyanın ekonomik senaryosunu ve özellikle gelişmekte olan ülkeleri değiştirmenin devrimci bir yolu olduğu gözlemlenmektedir. Fakat globalist yaklaşımı benimseyen yapılar, devletler ve kişiler bunun doğru olmadığını iddia etmektedirler. Merkantilist dönemin uzantısı olarak görülen küreselleşmenin, sadece ekonomik anlamda değil daha geniş bir çerçeveyi kapsadığı bilmeliyiz.

---

¹⁰ Uluslararası ortamı yöneten devletlerdir. Merkantilistlere göre bu devletler ABD merkezli bir statüdeledir.

Küreselleşme bu bahsettiğim çerçeve kapsamında ideoloji olarak görülmektedir. Milliyetçilik, komünizm, liberalizm, sosyalizm, neo-liberalizm gibi küreselleşmenin bir ideoloji olduğu varsayımı mevcuttur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir ürün olduğu, teknoloji, bilim ve her şeyden önce üretken sistemde oluşan devrimin, tüm ekonomik sisteme devrim getirdiği varsayımı yapılmaktadır.

Ulusal pazardaki sınırlama, teknoloji, sanayi ve üretimde bu devrimle başa çıkamamıştır. Küreselleşme usulüne uygun bir sonuç olarak kabul edilir. Her ideolojinin arkasında bazı gerçekler, maddi gerekçeler vardır. Küreselleşmeyi bir ideoloji olarak varsayanlar bu düşüncededirler, örnek olarak da İkinci Dünya Savaşı ardından yaşanan ekonomik, teknolojik, siyasi vb. değişimleri örnek göstermektedirler.

Bir ideoloji olarak küreselleşmenin anlayışlarından bir tanesi de, teknolojinin bir ülkeden diğerine aktarılmasını öngörmesidir. Bunun nedeni, teknolojik ilerleme alanındaki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Batı'nın gelişmiş devletleri; ellerinde bulunan yeni ve ileri teknolojileri dünyanın geri kalan devletlerine, onların geleneksel teknoloji yaklaşımına ve gelişmemiş ekonomik planlarına alternatif olarak sunar. Küreselleşme sebebiyle, ülkeler arası bir açıklık meydana gelmesi beklenmektedir. Bu açıklığı devletlerin sınırlarının kısmen devre-dışı kalması şeklinde açıklayabiliriz. Bu yaşanan değişimlere, siyasal anlamda fikir birlikteliği de eklendiğinde, küreselleşmeyi ideoloji olarak atfetmek yanlış olmaz. Batı'nın küreselleşmeyi uygulamak için kullandığı siyasal yaklaşımı neo-liberalizmin yanında demokrasi olarak nitelendirebiliriz. Bu kavramların her ikisini içinde bulundurduğu varsayımı -yani küreselleşmenin ideoloji olduğu- oldukça kuvvetli bir iddiadır.

Küreselleşme teriminin popülerleşmesi ve ideolojik bir kavram olarak ele alınıp nitelendirilmesi 1980'lere dayanmaktadır. Geçmişte dünya kabaca Doğu ve Batı bloğu olarak bölündüğü bir zaman vardı. Sonrasında Batı Almanya Başbakanı Willy Brandt tarafından yönetilen Uluslararası Kalkınma Raporu bağımsız Komisyonu tarafından Kuzey-Güney terimi icat edilmiştir (Özer ve Karadağ, 2017: 145). Kuzey-Güney; hayatta kalma programı başlıklı rapor 1980'de yayınlandı (Çelik, 2016: 116).

Kuzey, dünyanın ileri sanayi ülkelerini, Güney ise, daha az gelişmiş ülkeleri veya gelişmekte olan ülkeleri tasvir etmekteydi. Bu dönemlerde ortaya atılan ifadelerde, Kuzey dışında kalan ülkeler, hayatta kalmak istiyorsa küreselleşmeyi kullanmalı, yani

ileri teknolojinin faydalarını ve Kuzey'in ileri ülkelerinde bulunan gelişmiş bilimsel yöntemleri kullanmalıydı. Küreselleşme terimi, Kuzey'in gelişmiş ülkeleri tarafından biçim değiştirildi ve popülerleştirildi. Kuzeyden ileri teknoloji, hizmet ve sermaye açısından herhangi bir yardım almadan, Güney altında gruplandırılmış ülkeler fonların, ekonomik planlarının istikrarsızlığı ve yetersizliği nedeniyle kalkınma sektöründe herhangi bir ilerleme kaydedemezler anlayışı bulunmaktaydı. Güney tarafından küreselleşmenin, Kuzey tarafından Güney üzerine dayatıldığı iddia edildi. Teknoloji, hizmet ve sermaye şeklinde yardım akışı kabul edilebilir olmaktan uzak olduğu için kendi ülke pazarlarının kullanıldığı ifade edildi. Güney ve Kuzey arasındaki gergin ilişkinin arkasında yatan ana neden, Kuzey'in liberal terimlerle fon ve teknoloji sağlama istekliliği, bu nedenle Güney olarak adledilen ülke rejimlerini değiştirme yöneliminde olduğudur. Küreselleşmenin ideolojik anlamda fikriyatını bu bölümde de net olarak görmekteyiz ki, küresel sermaye ekonomisi adına bilincini şekillendirmiş, bu amaç doğrultusunda uluslararası alana seslenmektedir.

1.3.3. Küreselleşme Marksist Teorisi

Marx; doğrudan küreselleşmeye atıfta bulunmamıştır, ancak kapitalist üretim, kapitalizm ve her şeyden önce sömürgeciliğin çeşitli yönleri hakkında net ve derin bir anlayışa sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. Tüm bu kombinasyonların küreselleşmenin temel unsurlarını oluşturduğunu, günümüz marksist ideolojiye sahip kişiler savunmaktadırlar. Marx'ın yaşadığı dönemde kapitalizm hakkındaki açıklamaların, günümüz küreselleşme olgusuna da atfedilebileceği, kapitalizm ve küreselleşme arasında çok büyük benzerlikler olduğu öne sürülmektedir. Marksist yaklaşımlarda kapitalist bloğun uyguladığı küreselleşme olgusunun eleştirildiğini görmekteyiz ancak marksist bloğunda, kendi içinde küreselleşme oluşturduğu varsayımı mevcuttur. Marx, modern küreselleşme biçimine doğrudan ima etmese de, yaptığı kapitalizmin dünyanın çeşitli yerlerinde yayılmasının analizinde, bol miktarda modern küreselleşmenin fraksiyonlarını içermektedir.

K. Marx; kapitalist örgütün uluslararası arenadaki yerinden bahsetmiştir, bu kavramın günümüzde küreselleşme olarak evrildiği, marksist teorisyenler tarafından dile getirilmektedir (Woods, 2013). Marksist kapitalist örgüt teorisi ve kapitalizmin dünya

çapında yayılması, Lenin tarafından istatistiksel anlamda açıklanmaya çalışılmıştır. Lenin; Marx ve Engels'in kapitalizmi eleştirmelerine rağmen emperyalizmi vurgulayamadıklarını söylemektedir, Lenin'e göre emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşamasıdır. Günümüz küreselleşme kavramının emperyalizmin bir aşaması olarak gören Marksist teorisyenler, Lenin'in yaklaşımını benimsemektedirler.

Hobson ve Lenin'in görüşüne göre kapitalizm, emperyalizmi dünyanın uzak bölgelerine tamamen yaymayı başardığında kapitalist teori farklı bir kavram kazanır, bu kavramı küreselleşme olarak nitelendirebiliriz. Küreselleşmenin Marksist anlamı farklı çağrışımlara sahiptir. Fakat marksistlere göre küreselleşmenin ortaya çıkış nedeni, kapitalistlerin kendi çıkarları doğrultusunda hayatta kalmaları için, dünyanın farklı yerlerindeki pazarlara ihtiyaç duymalarıdır. Kapitalistlerin ana ilgisi ticari olmuştur, bunun sebebi farklı pazarlarda mal satmak ve kar kazanmak içindir. İç pazarları, endüstri tarafından üretilen tüm ürünü üretmez veya tüketemezdi.

Küreselleşme yanlıları; 20.yy ile birlikte sürekli rekabet ve diğer sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bunun üzerine yeni teknikler uygulayarak üretim sistemini sürekli olarak devrime zorlamaya başladılar. Üretim sistemdeki devrim, çok miktarda emtia üretimiyle sonuçlandı ve bu emtia ürünlerinin satışları için devletlerinin dışındaki pazarları aramak iç piyasalarının dışına çıktılar. Ürünleri için sürekli genişleyen pazar ihtiyacı doğdu, bu sorunun yolunu sürekli genişleyen küresel pazarda buldular. Bu amaç doğrultusunda dünyanın her yerinde bağlantı kurmayı, sırf amaç ve çıkarlarını uygulayabilmek için kendilerinden binlerce kilometre uzakta olsa da dünyanın tümünü fikirleriyle, siyasal düşünceleriyle etkilemeye çalıştılar. Küresel anlamda bir burjuva yaratılmalı, dünya piyasasının sömürülmesi amacıyla her ülkede üretim ve tüketime kozmopolit bir karakter kazandırılma amaçlandı. Bu yaklaşıma kapitalizmin kozmopolitizmi¹¹ denmektedir. Kapitalizmin kozmopolitizmi nihayet bu süreç başlamadan önce kurulan eski endüstrileri yok etti. Marx ve Engels, kapitalistlerin bu yöntemi hayatta kalmaları için kabul ettiklerini söyledi. kozmopolitizmin bir diğer yönü,

---

¹¹ Markist çerçevede bu kelime, ekonomi alanının veya küresel sermaye piyasasının tep tip haline gelip, tüm devletlerin aynı kurallara uyduğu ekonomik politikaları uygulaması anlamına gelmektedir. Elbette bu ekonomi politikaları liberal bir yaklaşımdır, serbest ekonomi piyasasıdır.

dünyanın farklı bölümlerinin, gelişmiş ulaşım ve iletişim sistemi vasıtasıyla birbirleriyle bağlantılı olmasıdır.

Küreselleşme faktörlerinin artmasıyla marksist yaklaşıma göre burjuvazi, önceki nesillerden daha büyük ve daha devasa üretken bir güç olarak ortaya çıktı. Bu yaklaşım haklı olarak modern küreselleşmenin başlangıcı olarak adlandırılabilir. Çok uluslu şirketler, ulus ötesi şirketler, dünyayı kontrol altına almak için birleştirildiler, bir araya getirildiler.

Günümüz Marksist yaklaşımı; küreselleşme konusunda dikkatini ekonomik küreselleşme üzerine yoğunlaştırmaktadır. 20. ve 21.yy'da şahlanan ekonomik program olan liberalizm üzerine de Marksist kesim yoğun çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda ekonomik küreselleşme, kapitalist ideolojinin son evresi olarak yerini almıştır. Bu yeni ekonomik, sosyal ve diğer yapılar, Marx'ın tasvir ettiği küreselleşme karakterinin değiştiği anlamına gelmektedir. Marksist görüşlerin küreselleşme hakkında son gözlemi, bu süreçte ulus-devletlerin ekonomi üzerinde önemli bir hakimiyet kaybettiği yönündedir. Bununla birlikte, ekonomik küreselleşmenin devam eden süreci, özellikle ulus-devletler tarafından sağlanan siyasi çerçeveyi gerektirir ve bir uygulayıcının askeri toprak gücünü gerektirmektedir.

Marksist yaklaşım, ekonomik küreselleşmede çeşitli aktörler veya eylem merkezleri bulunduğunu belirtmektedir: ABD, Japonya, Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan'dan oluşan Asya Kaplanları, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu vb. devlet ve kurumların küreselleşmeyi merkezi anlamda oluşturup, yönettiğini savunmaktadır

Bununla birlikte, ekonomik küreselleşmenin bir aktörü olarak görülen Japonya, Marksist düşünceye göre özel bir konuma sahiptir. Japonya'nın ekonomik küreselleşmeye katkısının, Hong Kong, Singapur vb. ülkelerin katkısından daha önemli olduğu varsayımı yerini almıştır. Bunun nedeni Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki'nin ardından yaşadıkları derin trajediden küreselleşme olgusuna eklenerek çıkmış olmalarıdır. Marksist yaklaşım, devletin rolünün erozyonunu ve devamlılığını vurgulayarak küreselleşme hareketlerine karşı durulması direnç gösterilmesi, ancak bu şekilde ulus-devlet yapılarının korunabileceğini düşünmektedir.

1.3.4. Ekonomik Küreselleşme Teorisi

Küreselleşme, ekonomik politikaların ve ilkelerin serbestleştirilmesini, ekonomik alanda devletin müdahalesine şiddetle karşı olan neo-liberal piyasa ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik teorisi belirli kavramlara dayanmaktadır. Globalistler/küreselciler bu kavramları, kapitalizmin uluslararası refahı kapsayan ve toplumun genel refahını genişletme eğiliminde olduğunu iddia etmektedirler. Küresel kapitalizm veya küreselleşme, insanların giderek ekonomik anlamda daha fazla fayda sağlayan ve bu alanda insanlara daha fazla fırsat yaratan bir olgudur. Ulus devletlerin küreselleşme sürecine katılımıyla, kendi içlerinde ulusal egemenliğe çok güçlü bir bağlanma olacaktır ve uluslararası sermaye piyasasına eklemlendiklerinde, ulusal ekonomileri ileriye doğru gelişme kaydedecektir. Teknolojik ilerlemeleri yükselecek, endüstriyel ve sanayi alanlarında hızla gelişme yaşanmasını sağlayacaktır. Ulus devletler bu yaklaşımın dışında hareket etmeye devam ederlerse ise, bu yaklaşım yüksek üretim maliyetine neden olacaktır, üretim maliyetindeki artış, sanayicileri diğer sanayicilerle rekabet edemeyecekleri için piyasadan çekilmeye zorlayacaktır. Küreselleşmenin yokluğunda endüstriler, endüstride yeni teknoloji ve teknikler uygulamak için herhangi bir fırsat bulamayacaklardır. Yeni teknikler onlara bilinemez kalacağı gibi bu nedenle devletlerin, zamanın gerisinde kalmasına neden olacaktır.

Küreselleşme, ulus-devletlerin özel iş adamlarının ekonomik faaliyetlerine müdahale ettiğini öne sürmektedir. Bu durum girişimciler üzerinde olumsuz bir etki yaratmaya neden olmaktadır. Küreselleşmenin fikirlerinden biri ekonomik güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda devletleri zorlama hakları olduklarıdır, bu düşünceyi devletin refahının ekonomik yönelimlerden geçtiği düşüncesiyle meşruiyet vermektedirler. Küreselleşme ile birlikte hızlı sanayileşmenin gerçekleştiği, nitelikli endüstriyel alanların ortaya çıktığı, üretim alanlarının genişlediği savunulmaktadır. Hızlı sanayileşme ile birlikte artan üretimin, ulus-devlet yapısı adına önemli katkısı olacağı, bunun ulus-devlet ekonomisini doğrudan kalkındıracağını düşünmektedirler, bu yüzden de ulus-devlet yapılarının küreselleşmeyle açılmaları gerekmektedir çünkü küreselleşme olmadan üretim, emtia gibi geniş anlamda pazar alanı gerektirecek yapıları bulamayacak olmalarıdır. Doğal olarak ulus devletler yabancı malların, sermayelerin girişi için yol açmak zorundadır. Tüm ülkelerin pazarları tüm devletlere açılması ve ithalat ve ihracat

kısıtlamaları geri çekilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda bu kısıtlamalar uluslararası ticaretin genişlemesi lehine önemli ölçüde azalmıştır. Teknolojik ilerlemedeki fon ve yetersizliğin olmaması, üçüncü dünyanın gelişmekte olan uluslarını pazarlarına yabancı malların girmesine izin vermeye zorladı. Tezin ilerleyen kısımlarında bu yaklaşıma değinilecektir fakat küreselleşmenin -tüm devletlere- açık olduğu anlayışının samimi olmadığını şimdiden söylemek gerekir çünkü küreselleşme yanlısı devletler veyahut yapılar, otoriteler; ideolojik, siyasal, sosyal, ekonomik gibi alanlarda kendi fikirlerine göre sağlıklı görmedikleri yaklaşımda bulunun devletlere, küreselleşme bağlamında herhangi bir etkide bulunmuyorlar. Ancak bu durum kendi lehlerine dönene kadar, siyasal otoriteyi zorlayıp gerektiğinde darbe, iç savaş gibi yöntemlerle devirerek, yerlerine kendi iddialarına göre demokratik yapıları geçiriyorlar, böylece küreselleşme alanı o devleti de içine alarak gerçekleşmiş oluyor.

Aynı zamanda ekonomik küreselleşme teorisi altında, devletin baskısı olmaması gerektiği gibi halkın, alt tabakanın de herhangi bir baskısı olmaması gerekmektedir. Yani malların düzgün sağlanması, üretim anlamında istikrar elde edilebilmesi adına gerektiğinde halkın devlet tarafından baskı görebilmesi meşrudur. Küreselleşme yaşayan devletlerde mal ve hammadde sıkıntısı çeken ülkelere sanayileşmiş uluslardan bu araçlar ihraç ediliyordu. Küreselleşme sayesinde de gelişmekte olan ülkeler mallarını gelişmiş uluslara ihraç etme fırsatı bulmuştur. Böylece modernizasyon¹²un da küreselleşme alanında çok önemli rol oynadığını görmekteyiz. Bu sebeplerle dünyanın hemen hemen tüm ülkeleri, ekonomik politikalarını değiştirmeye zorlanmıştır, bazı devletler kendi istekleriyle bazıları ise ciddi anlamda zorlatılarak bu geçiş sürecini yaşamışlardır.

Ekonomik küreselleşme teorisinin ve globalistlerin bir diğer yaklaşımı de ulus devletlerin hem iç hem de dış pazarlara bağlı olduğu varsayımdır. Ekonomik olarak ulusal bir anlayışa sahip olan ülkeler esas olarak kendi iç pazarlarına ve dış pazarlara daha az güvenmektedirler. Hatta bu milletler bazen dış piyasa güçlerine taviz vermek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle globalistler, ülkelerin küreselleşmenin yardımını zorunlu olarak ihtiyacı olduklarını iddia etmektedirler. Bu amaçlarının bir nedeni de küreselleşmiş/globalist ülkelerin üretemediği birçok mal olması ve bu mallara ihtiyaç

---

¹² Toplumlarda herhangi bir konuda geleneksel yaklaşımların dışına çıkılarak, çağdaşlaşma/modernleşme sürecine geçilmesini ifade etmektedir.

duymasıdır. Bir başka deyişle; globalist ülkelerin globalleşmeyen ülkelere de ihtiyacı var. Bu nedenle küreselleşme olgusunu yaymak temel hedefleridir.

Küreselleşmeyi yaymak amacı bir nevi zorlama türüdür. Dış tedarige bağımlı ulus-devlet yapılarının ekonomik kalkınmalarının, ekonomik istikrarlarının daha yüksek olacağını söylem kabul ederek, bu devlet yapılarını etkilemek çalışmaktadırlar Bu durum sebebiyle ulus-devletlere ticaret ve yatırım açısından uzlaşma fırsatı sunduklarını ifade etmektedirler. Ulus-devletlerin hızlı sanayileşme ile ekonomik kalkınmalarının artması için gerekli olan yeterli yatırım fonları yoktur. Bu sadece ulus-devlet yapılarının değil tüm üçüncü dünya ülkeleri içinde geçerlidir. Küreselleşme bu açıdan bir kurtarıcı olarak gösterilmektedir. Çünkü, gelişmekte olan ülkeler veyahut küreselleşmemiş ülkeler sanayi pazarına kesintisiz yabancı yatırım akışı olmaksızın, kalkınma sektörüne yeterli yatırım yapamamaktadırlar. Ekonomik anlamda yetersiz, mali anlamda sıkıntı çeken ülkelere pazarlarını yabancı yatırımcılara açması gerektiği tavsiye edilir, bu sayede hem kısa hem de uzun vadede başarılı bir ekonomik kalkınma planı uygulanabileceğinden bahsedilir. Bu atılacak adım karlı sonuçlar sağlamak için oldukça etkili gösterilir. Tüm devletlerin ekonomik anlamda aynı tekniği ve mentaliteyi takip etmesi oldukça mantıklı bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

1.4. KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ELEŞTİRİLERİ

Küreselleşme faktörlerini tek bir alanda sınırlayabilmek mümkün değildir. Küreselleşme; devletleri, sınıfları, sosyal hayatı, toplumsal dinamikleri ve ekonomik yaklaşımları etkilediği gibi insan yaşamı çerçevesinde her alanda nüfus edebilmektedir. Dünyanın coğrafi boyutu tutarlı olsa da ve devlet sınırlarıyla belli olsa da, yaşamın dünyada var olmasından bu yana her dönem kısıtlı veya olanak sahibi bir şekilde tüm dünyayla etkileşimde bulunmaktayız. Örneğin herhangi bir mobil cihaza erişimimiz olduğu müddetçe dünyadaki hemen hemen herkesle iletişim kurabilmekteyiz. Kısacası etkileşime her zamankinden daha yakınız ve bu yakınlık etkileşimin artmasıyla insan gruplarının ortak çıkarlarını meydana getirmiş, insani perspektifler ve ortak fayda oluşturmuştur. Küreselleşmenin getirisiyle her ne kadar etkileşime açık bir dünya oluşsa da kısıtlamalar yine de her alanda mevcuttur. Küreselleşmenin olumsuz yönlerine ve

toplumun, sınıfların, dinlerin gibi olguların hangi amaç uğruna yönlendirdiğini açıklamadan önce olumlu yönlerine bakmakta fayda vardır.

Küreselleşmenin emek sömürüsü sorunlarını azaltacağı anlayışı bulunmaktadır. Devlet sınırlarının dünya çapında daha az kısıtlayıcı hale gelmesi ve dünyadaki her bölgeye daha rahat şekilde ulaşabilmek, insanların iş imkanları bakımından en iyi ve refah düzeyi en yüksek bölgelere taşınma olanağı sunabilmektedir. Dünyanın mevcut ekonomik yapısı altında, çok daha düşük bir yaşam standardına sahip yoksul uluslar, birçok bölgede ve devlette gelişmiş devletlerde yaşayan insanların berbat diye nitelendirebileceğini ücretlerle çalışmaktadırlar. Örneğin Bangladeş'de günde 10 saat kıyafet üreten bir işçi, ABD'deki birçok işçinin saatlik ücretinin belki de daha azını bir ayda ancak kazanabilmektedir. Küreselleşme, dünyanın her bölgesinde yaşayan insanların, bu durumun farkında olmasını sağlamak da yeterli görüldüğü takdirde de farklı bir ülkede yaşamını sürdürmeye imkan sağlamaktadır. İşçi sorunlarından bir tanesi de çocuk işçiliği konusudur, 21 yüzyıl'da azalma gösterdiği bilinse de, birçok devlet çocuk işçi çalıştırmaktadır. Küreselleşme ile birlikte gelişen demokratik değerler, çocuk işçiliği konusunda oldukça sert bir yaklaşıma sahip olup karşı çıkmaktadırlar. Demokratik değerlerin dünya çapında gelişmesinden sonra ise birçok devlet, küreselleşme ve demokratikleşme dalgalarına karşı çıkamamak da halkın taleplerini yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar.

Küreselleşme otokratik ve demokratik olmayan yönetim ve yönetim biçimlerini dünya çapında azaltmaktadır. Küreselleşme taraftarları ulus merkezli yaşayan toplumların yerine, küresel merkezli topluma geçildiğinde demokratik olmayan herhangi bir siyasal otoritenin kalmayacağını savunmaktadırlar. Otokrasinin, insan haklarına karşı bireye ve topluma önem vermeyen bir yapı olduğunu düşünmekte, geçmiş tarihin getirdiği, ancak son yüzyıllarda gelişen dünya ideolojileri ile değişmesi gereken bir olgu olduğunu, küreselleşme taraftarları savunmaktadırlar. 20. yüzyıl itibarıyla birçok ülke küreselleşmenin doğrudan veya dolaylı yoldan etkisiyle, demokratik rejimlere kavuşmuşlardır.

Küreselleşme iletişim olanaklarını ve haber alma teknolojilerini geliştirmektedir. Küreselleşme bağlamında insan eylemleri ulus temelli bir şekilde kısıtlanmamaktadır. Merkezi bir perspektifle tüm dünyayı, yapıları ve toplumları iletişim kaynaklarını

geliştirip arttırarak, insanların tüm dünyadan eş zamanlı haberdar olabilmelerini sağlamaktadır. Bu olgunun önemini geçmiş tarih boyunca yaşamakta olsak da, yakın tarihte gerçekleşen Arap baharı hareketi, iletişimin küreselleşme olgusunun ne kadar önemli bir birimi olduğunu gözler önüne sermiştir. Ortadoğu coğrafyasında insanlar taleplerini fiziksel olarak protestolarla göstermiş, medya iletişim araçlarında kullanarak tüm dünyaya seslerini duyurmuşlardır. Bu yaklaşımla birlikte hem insanlardan hem de diğer devletlerden destek bulabilmişlerdir.

Küreselleşme daha eşit bir vergilendirme sistemi sunmaktadır. Küreselleşme olgusu içerisinde şekillenen ve gelişen ekonomik sistem, zengin kesimin vergilerinin gizlenmesine izin veren idari yapıları ortadan kaldırdığı varsayılmaktadır. Bu yaklaşımın tarihsel bir perspektiften geldiğine, geçmiş dönemlerde otokratik devlet yapılarının kendi çıkarları doğrultusunda tüccar veya burjuvazi kesiminin vergilerine müsamaha gösterdiği anlayışının, yıkılması gerektiği inancından gelmektedir. Küreselleşmenin siyasal sistemde şeffaflık getirmesiyle bu durumun ortadan kalktığı savunulmaktadır. Ekonominin küreselleşmesi ile geliştirilmesi, zengin veya fakir ayrımını vergi sisteminde kaldırdığı, herkesin vatandaş olarak algılandığı varsayımı yapılmaktadır.

Küreselleşme ve demokratik bir değer olan liberalleşme, serbest ticareti teşvik etmektedir. Mal ve hizmet akışının serbestleşmesinde, sınırların soyut anlamda ortadan kaldırılmasına, küreselleşme hareketlerinin oldukça fazla yardımı ve etkisi olmuştur. Dolayısıyla devletler ve insanlar dünyadaki herhangi bir hizmeti veya malı kullanabilmektedir.

Küreselleşme para manipülasyonu sorunlarını azaltmaya yönelik hareket etmektedir. Dünyada işlem gören ve öneme sahip iki para birimi olan euro ve dolar, tüm dünyada kullanıma açık olmakla birlikte para birimi konusunda da birliktelik oluşturma çabasıdadır. Küresel borsa sisteminin var olmasıyla herhangi bir devlet, yerel pazarını etkilemek amacıyla kendi para birimini zayıflık veya güç kazandırma çabaları azaltılmış hatta engellenmiştir. Bu nedenle ekonomik büyümenin sadece yerel ekonomiler değil bunun yerine küresel ölçekte bir büyümenin gerçekleştiği topluma doğru ilerlemekteyiz. Avrupa birliği para biriminin ortak olması küreselleşmeye dayanan bu algının temsili olarak örnek verilebilmektedir.

Küreselleşme ekonomik anlamda daha hızlı gelişmek için ve ilerlemek için yardımcı olmaktadır. Dünyanın her bölgesi eşit şartlarda, eşit ekonomik koşullarda ve refah da yaşayamamaktadır. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı ekonomik etkileri, kendi versiyonundan geçirerek uygulayabilmiş devletler, günümüzde gelişmiş ekonomiye sahip olan devletler olarak nitelendirilmektedir. Ancak sanayileşmemiş, dünyanın ekonomik yapısına ayak uyduramamış toplumlar halen birer tarım toplumu veya gelişmemiş ülke statüsünde değerlendirilmektedirler. Küreselleşme sayesinde ise bilgi aktarımı artarak, diğer devletlerin sanayileşme algısını geliştirebilmiş ve ekonomilerinin günümüz dünyasına denk hale gelebilmesini sağlayabilmiştir. Sınır kısıtlamaların kısmen kaldırılması, ortak ödeme biçimleri oluşturulması ve ihracat engellerinin azaltılmasıyla, tüm dünyanın ürün erişimini geliştirmesi, küreselleşmenin daha fazla insanın yaşam biçimini pozitif anlamda ilerletebildiği anlayışını mevcut kılabilmiştir. Bu yaklaşımı dramatize eden Dünya Sağlık Örgütü "Dünyadaki anne ve bebek ölüm oranlarının düşmesi adına, daha fazla gelişmiş devlete ve daha yüksek gelirli bir dünyaya ihtiyacımız var." (WHO, 2005). açıklamasını yaparak küreselleşmeye atıfta bulunduğunu düşünebiliriz.

Küreselleşme sayesinde daha fazla istihdam imkanı ve alanı oluşturulabilmektedir. İthalat ve ihracatın 20. yüzyıldan önceki dönemden çok daha yüksek olması, küreselleşme taraftarlarının bu olgunun kendi algılarıyla oluştuğunu iddia etmelerine neden olmuştur. Her alanda yaşanan ekonomik gelişmelerin küreselleşme vasıtasıyla olduğunu, gün geçtikçe yeni iş olanakları ortaya çıkıp tüm dünyada yeni istihdam alanlarının sağlandığını düşünmektedirler.

Bu ve bunun gibi birçok yaklaşım, küreselleşme bağlamında dünyayı etkileyen ve olumlu geri dönüşler yaşanan bir olgu topluluğudur. Siyasal, ekonomik, kültürel küreselleşme alanları tüm dünyayı etkisi altına almış, olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Tunus gibi ılımlı sayılabilecek bir darbeye demokratik değerlere sahip olmayan yönetim indirilmiş, yerine halkın talepleri ve düşünceleri doğrultusunda bir yönetim gelmiştir. Bir başka örnek de S. Arabistan; 1939'da petrolü keşfetmesi ve ekonomisini bu alanda dizayn ederek ekonomik küreselleşmeye girmesi ile bölge halkının yaşam standardı ve refahı adına, olumlu gelişmeler sunmuştur. Farklı ülkelerde ise küreselleşme çalışmaları olumsuz sonuç vermiş; katliamlara, ekonomik bunalımlara, toplumların siyasal yapılarının otokratikleştirilmesine neden olmuştur. Ortadoğu ve Latin

Amerika'daki devlet yapılarının etkileyen sürece değinmeden önce, küreselleşmeye getiren olumsuz eleştirilere de bakmamız da fayda olacaktır.

Değineceğimiz ilk olumsuz eleştiri; vergilendirme sistemini daha eşitlikçi kıldığını iddia eden küreselleşmenin, zenginlere fakirlerden daha fazla fayda sağladığı yani eşitsizlik getirdiği eleştirisidir. Politikayı dikte edebilme gücüne sahip şirketler veya insanlar daha eşitsiz bir yapıda ekonomik hayatlarını sürdürebilmektedir. Küreselleşme ise ekonomik faktörlerin büyümesini teşvik etmekte bu nedenle alt ve orta sınıf hem ürün vergilendirmelerinde hem de devlet vergisinde ezilmektedir.

Küreselleşme ile birlikte artan etkileşim hastalık transferini arttıracaktır. Coğrafi keşifler sırasında İspanyollar ile Portekizlilerin bölgeye getirmiş olduğu virüs/ hastalık türleri, kıtadaki yerli halkı kıyıma uğrattığı bilinmektedir. Avrupa o dönemde çiçek hastalığına karşı bağışıklığı olsa da, Latin Amerika Kıtası'ndaki yerli halk, ilk defa karşılaştığı bu hastalığa direnç gösterememiştir. O dönemde İspanyollar ve Portekizliler; Latin Amerika'dan frengi hastalığı da Avrupa'ya taşımış, Avrupa'da da bu durumun sonucu acı bir şekilde yaşanmıştır. Kısaca bu eleştirinin yaklaşımı, salgın hastalıkların, bilinçsizce etkileşime girildiği takdirde, dünya adına büyük bir tehdit olduğudur. Ancak gelişen dünyanın, gelişen tıp alanı sayesinde çoğunlukla bu olasılığın karşısına geçilebilmiştir.

Küreselleşmenin siyasal sistemleri etkileyeceğine yönelik yaklaşım; ortaya konulan demokratik değerler çerçevesinde siyasal anlayışın ve devlet yapılarının demokrasi çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini savunan küreselleşme, bu yönde adımlar atılması için halkları kışkırtabildiği veya doğrudan devletlere baskı yapıp, gerektiğinde ise askeri operasyonlar düzenleyebilmektedir. Mevcut demokratik değerler bağlamında bir devletin siyasal yapısını, kendi ülke vatandaşları seçebilmesi herhangi bir baskı altına alınmaması gerekmektedir. Ancak S. Arabistan'da demokratik olmayan yönetime baskıda bulunmayan ABD ve küreselleşme taraftarları, farklı coğrafyalardaki otokratik rejimlere veya sol menşeli ideolojilere karşı çıkabilmektedir. İnsan haklarının evrensel olduğuna hemfikir olsak da halk sol bir ideoloji de yönetilmek istiyorsa, dış ülkelerden tepki almaması veya ambargo görerek ekonomik anlamda yaşam standartlarının düşürülmemesi gerekmektedir. Bu yaklaşımda aslında demokratik değerlere uygun bir

düşünce şeklidir çünkü bir devletin yönetimiyle yaşanan anlaşmazlıkların sonuçlarını, halka yansıtmak doğru değildir.

Küreselleşme kaynak tüketimlerini engellemeyip arttırdığı görüşü, dünyadaki popülasyonun değişmesine sebep olan ve çevreye olumsuz etkisi olan sanayileşmenin artmasından kaynaklanmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte yeraltı kaynaklarına olan zorunlu ihtiyaç çevreyi olumsuz etkilemekte kirliliğe yol açmaktadır. Bugün sanayileşmenin en yüksek olduğu devletlerden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşanan hava kirliliği ve sonuçları, eleştirinin ne kadar doğru olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda geri dönüştürülemez atıkların okyanusları boşaltılması deniz kirliliğine sebebiyet vermektedir. Dünyada değişen ekolojik sistemle birlikte küresel ısınma gibi uzun vadeli problemlerle dünya toplumu karşı karşıya kalabilir. Küreselleşme olgusunun sanayileşmeyi arttırdığı gibi olumsuzluklarına karşı önlem de aldığını söylemeliyiz. BM Çevre Programı çatısı altında, çevrenin korunması sağlanmaya, sanayileşmenin olumsuzlukları, küreselleşmenin getirmiş olduğu çevre zararları engellenmeye çalışılmaktadır.

Genel olarak Amerikan emperyalizmi ve kapitalizmin büyük bir eleştirmeni olarak görünen Noam Chomsky; küreselleşmenin, her yerde tek bir fiyat ve tek bir ücret sistemi gösteren küresel bir pazar anlamına geldiğini, bunun küresel zorbalık olduğunu söylemiştir (Göngen, 2013: 121). Ama gerçek durum oldukça farklı gözükmektedir. Fiyat ve ücret seviyeleri bir bölgeden diğerine farklılık göstermektedir ve bu nedenle piyasanın oldukça değişken olmasına sebebiyet vermiştir. Başka bir deyişle, Chomsky'nin vurguladığı yargının tam zıttı olarak, küreselleşmenin kendisiyle birlikte eşitsizliği de getirdiği dile getirilebilir. Bu olgu küreselleşmenin en sağlıksız ve istenmeyen sonucudur. Eşitsizliğin ana nedeni, küreselleşmenin fırsat ve beceri yaratmasına rağmen, tüm insan ve işçi kategorileri bunları kullanma yeteneği/niteliği ile donatılmamasıdır; ve kaçınılmaz sonuç eşitsizliktir. Bunun dışında, sadece gelişmiş teknoloji transferi ve sermaye akışı hızlı ilerleme sağlayamaz. İlerleme büyük ölçüde teknoloji ve sermayenin kullanımına bağlıdır. Bu durumda yine olgun ve geniş bir altyapıya bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bu altyapının büyük bir sıkıntısı var. Yerli kapitalistler ve kendi çıkarlarını arayan kişiler, tüm fırsatları kendi lehlerine almaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri zayıftır ve bu eğilime karşı koyamazlar. Kaçınılmaz şekilde küreselleşmenin bir sonucu olarak zengin daha zengin ve fakir daha fakir hale gelmektedir.

Küreselleşmeye yöneltilen karşı bir başka iddia ise, demokratik değerleri basitleştirmesidir. Ekonomi alanını, demokratik değerlerden daha önemli gören ve bu yaklaşımla uluslararası ortamı düzenleyen küreselleşme taraftarı ülkeler; Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelerde demokratik değerlerin yönetsel anlamda ortaya çıkmasını desteklerken; Küba, S. Arabistan, Venezuela gibi ülkelerde otoriter rejimleri destekleyip veya halkın bu rejimlere verdiği tepkiyi duymazdan gelerek, demokratik değerleri dünya çapında basitleştirmektedir. Siyasi idarenin sosyo-ekonomik kararlarının merkezinin, ulus-devletlerden, çok uluslu şirketlere ve özellikle de IMF, Dünya Bankası gibi diğer fon tedarik ajanslarının karargahına kaydığını gözlemleyebiliriz. Kararlar genellikle ulus-devletin otoritesinden aykırı bir şekilde gelişmektedir, siyasi otorite de bazen isteyerek, bazen de istemeyerek alınan kararı kabul etmek durumunda kalır. Küreselleşmenin demokrasiyi zayıflattığının bir diğer gerekçesi de ulus-devlet hükümetlerinin üyeleri/ yöneticileri doğrudan halk tarafından seçilmektedir ve bu nedenle hükümetlerin sadece seçmenlere, halka sorumlu olması gerekir. Başka bir deyişle, küreselleşme sürecinde ulusal bir hükümet iki birime hizmet etmektedir; seçmen/ halk ve fon tedarik eden teknoloji sağlayan ve ülkedeki ekonomiyi elinde tutabilen yabancı uluslararası örgütlerdir. İkisi arasında bir uzlaşma yapmak gerçekten çok sorunlu bir görevdir. Ancak ekonomik kalkınma uğruna, ulus-devletin otoritesini veya ekonomi politikalarını yabancı kurumlara teslim etmek zorunda kalabilmektedir. Bu eğilim her zaman demokrasiyi zayıflatmaktadır, çünkü hükümetin seçmenlere karşı hesap verebilirliği arka planda kalmış olmaktadır.

Küreselleşmenin ortaya çıkışında uluslararası ortamda huzur, refah sağlama; adaletsizlik ve eşitsizlik gibi durumları ortadan kaldırma büyük bir amaç olarak göze çarpmaktaydı. Dünyada çok az büyük güç ve sadece bir süper güç var olduğu öngörülmektedir. Dünyanın geri kalanı küçük veya orta güçlerden oluşur. Bu güçler askeri, ekonomik, siyasi istikrar, nüfus gibi konular değerlendirilerek tahmin edilir. Büyük güçler arasında bile teknolojik ve askeri imkanlarına göre geniş farklılıklar vardır. Aslında, mevcut dünya tek kutuplu bir dünya sistemindedir, ancak uluslararası siyasetin büyük ölçüde, uluslararası örgütlerle ve üye devletlerle iş birliği içinde bir süper güç olan ABD tarafından kontrol edildiği, uluslararası sistem çerçevesinde kabul görmüş bir

olgudur. Bretton Woods¹³ anlaşmasıyla başlayan süreçte; IMF, Dünya Bankası vb. gibi küresel finansal kurumları kuruldu. Bu birimlerin kuruluş amacı ekonomik eşitsizlikleri azaltmak ve bu azalmanın siyasi eşitsizliği azaltabileceği öngörüsüydü. Ancak küreselleşmenin ilerlemesinden sonra bile, siyasi ve ekonomi sektörlerindeki eşitsizlikler yaşanmaya devam etmiştir. Bretton Woods'un yapısının ve önerilerinin dünyayı güç eşitsizliklerinden kurtaramadığı görülmektedir. Bretton Woods Anlaşması tamamlandığında dünyanın yarısından fazlası sömürgecilik altındaydı ve mevcut küreselleşme sistemi büyük ölçüde Bretton Woods sisteminin mimarisine dayanıyordu. Kısacası; küreselleşme hamleleri, uluslararası ortamdaki eşitsizlikleri giderememiştir.

---

¹³ Bretton Woods sistemi; 'Uluslararası Para Antlaşması' olarak da geçen bu sistem, doları altına dönüşebilen tek para birimi olarak kabul etmiştir. Sistemin amacı, II. Dünya Savaşı ile yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar ve devletlerin içinde buldukları ekonomik bunalımları, uluslararası çabalarla yeniden dizayn edip, refaha kavuşturmadır. 1971 yılında ABD ekonomisinin yaşadığı zorluklar nedeniyle bu sistem kaldırılmıştır. Sistemin günümüze en büyük mirası Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu örgütlerini kurmuş olmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM
ORTADOĞU'DA DEVLET VE KÜRESELLEŞME

2.1. SUUDİ ARABİSTAN

2.1.1. Bölgenin Genel Yapısı ile Bağımsızlık Süreci

Küreselleşme olgusu siyasal anlamda devlet yönetimlerine etkileri, sadece askeri müdahaleler, halk isyanları sayesinde oluşan devrimler ve darbelerle gerçekleşmemektedir. Ortadoğu coğrafyasında bunun en önemli örneklerinden biri Suudi Arabistan Devletidir. İslam dininin vehhabi¹⁴ itikadı/ hareket şekli ile yönetilen ülkenin ideolojik yapısı vehhabi inancı olan S. Arabistan'ın, küreselleşme olgusuyla ve küreselleşme taraftarı devletler tarafından nasıl vehhabiliğe aykırı hareket ettirildiğini somut örneklerle açıklamaya çalışacağım. Elbette S. Arabistan'daki küreselleşmenin etkilerini incelemeyen önce bölgenin coğrafi kültürel sınıfsal dinsel ve ırki açıdan incelemek gerekmektedir.

S. Arabistan genç bir ülke olarak görülse de, coğrafyası tarihsel anlamda oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Kızıldeniz, Basra körfezi gibi önemli su kaynaklarına coğrafi sınırları bulunan Hicaz, Mekke, Medine gibi dini anlamda ciddi öneme sahip şehirleri içinde bulunduran, önemli bir coğrafyaya sahiptir. S. Arabistan önemli petrol yataklarına sahip ve bu petrol rezervlerini 1960'lı yıllardan itibaren kullanabilen bir devlet konumundadır. Bölge halkının kimliğini saptayabilmek adına; din, kabilecilik ve ekonomik zenginlik kavramları üzerine durmak gerekmektedir. İlk olarak açıklayacağım olgu, bölge halkının çoğunluğunun sahip olduğu dini inancıdır. Bu dini inanç vehhabilik olarak adlandırılmış bir İslami itikattir. Önderliğini Muhammed Bin Abdülvehhâp yapmaktaydı. Muhammed Bin Abdülvehhâp, 1703 yılında S. Arabistan'ın Al Uyaynah köyünde doğmuştur (Kocaoğlu, 2017: 340). İslami mezheplerden olan Hanbeli mezhebinde olan bir köyde doğmuş ve bu mezhebe göre dini eğitim almıştır. Daha sonra; Basra, Bağdat gibi bölgelerde eğitimlerine devam eden Muhammed Bin Abdülvehhâb, sonrasında ise 1736 yılında İran'da eğitim alırken aşırı/ radikal fikirler edinmiş, kendisi ve taraftarları bu fikriyatı öze-dönüş/ fundamentalist bir yaklaşım olarak tanımlamıştır.

¹⁴ Vehhabilik; Vahabizm olarak da bilinen bu itikâdi din anlayışı, 18.yy'da yaşamış olan Muhammed bin Abdülvehhab tarafından oluşturulmuştur. Selefilik temelli olan bu itikâd, modernist dini anlayışlara karşı, tamamiyle fundamentalist bir yaklaşım biçimindedir. Daha basit anlaşılması için, vehhabilik günümüzde IŞİD, El Nusra gibi terör örgütlerinin temel aldığı Selefilik anlayışının bir biçimidir. Suudi Arabistan devletinin dini anlayışı, günümüzde hala vehhabi otoritesi tarafından yönetilmektedir.

İran'dan döndükten sonra Kitabü't-Tevhid isminde bir kitap yayınlayan, Muhammed Bin Abdülvehhâb; monoteist bir kişilik olarak yansımaktadır (Peskes, 2003: 416).

Vehhabi hareketi; Abdülvehhâb ile başlamış değildir, ibn Teymiyye ile başladığı varsayılmaktadır. Günümüz S. Arabistan'ın mezhebi konumunda olan vehhabilik, tasavvufi öğretilere karşı bir hareket olarak göze çarpmaktadır. Sünni mezhebine ters düşen, radikal kararlar içeren vehhabilik, kuruluşundan itibaren S. Arabistan'ın temel dini görüşünü oluşturmaktadır. Bu radikal düşüncelerden bazıları; vehhabilikte türbe yapmak bid'at¹⁵tır, ölüye dua etmek, mezarını ziyaret etmek yasaktır, oldukça sert bir İslami hareket olarak göze çarpan vehhabilik, sünnilerden ayrılan en keskin radikal düşünceleri, Allah'a cisim isnad ederek, arşa oturduğu düşünceleridir. Yaptığım araştırmalarda ne zaman konu bu anlayışa gelse, sünni din adamları vehhabiliği dinsizlikle suçlamaktadır. Vehhabilik kendi içinde Hz. Muhammed dönemine, yani öze-dönüş oluşturduklarını söylemektedir. Dolayısıyla Ortadoğu'daki diğer devletlerin dini inancıyla, S. Arabistan'ın dini görüşü oldukça farklılık göstermekte, bir nevi birbirlerine düşman, dinsiz gibi yaklaşımlarına neden olmaktadır. Şunu da yeniden belirtmek isterim ki, DEAŞ selefi inancına sahip bir terör örgütüydü. Selefilik, vehhabiliği kapsayan ibn Teymiyye'nin ortaya attığı asıl öze dönüş harekâtıdır.

Abdülvehhâb bir dönem Osmanlı'da yaşamış, Osmanlı yönetimine, dini inancına karşı ayaklanma çıkarmıştır. Sebebi ise Osmanlı'yı dinden çıktığını, türbelerin ve camilerde kubbelerin inşa edilmesinin bid'at olduğunu düşünmeleri idi. Hicaz bölgesinde ayaklanma çıkartan vehhabilik inancına sahip taraftarlar, Osmanlı'nın girişimleriyle bastırılacakken Hicaz'da saygıdeğer bir aile konumunda bulunan Suud ailesi tarafından korunmuşlardır (Karadere, 2018: 3). Yine de Osmanlı İmparatorluğu; Mısır valisi konumunda bulunan Mehmet Ali Paşa'yı bölgeye göndererek, vehhabiliğin önüne geçilmesini istemiştir çünkü vehhabiler Hicaz ve çevresinde hatta Mekke'de katliamlarda bulunmaktaydılar. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın seferi başarılı olmuş, vehhabi destekçileri çöle kaçmak durumunda kalmışlardır. Bir süre sonra vehhabiler tekrar Hicaza geri dönmüşler, Osmanlı'nın son dönemlerinde denk geldiği için bir kez daha bu bölge ile uğraşmamış, bu nedenle vehhabilik Suud ailesinin desteğiyle Hicaz ve çevresinde hâkim

¹⁵ Bid'at; İslam dinine sonradan eklenen, aslında olmayıp dinin saf halini bozan hareketler, davranışlar, anlayışlar bütünüdür.

olmuştur. S. Arabistan ve vehhabilik bir araya geldiği nokta bu olmuştur ve günümüzde de S. Arabistan'da temel dini öğretisi vehhabiliktir (Karadere, 2018: 3). Bilmemiz gereken bir nokta ise vehhabiliğin bid'at, mürted gibi kelimeleri retorik anlamında oldukça fazla kullandıkları ve tekfir etme yöntemini çok sık uyguladıklarıdır, tezimin ilerleyen kısımlarında bu araçlara değinilecektir. S. Arabistan bölgesinin kimlik yapısını anlayabilmemiz adına vehhabilik itikadının anlayışı bilmemiz gerekmektedir çünkü bölgedeki halkın geneli ve Kraliyet ailesi, günümüzde dahi bu itikadı benimsemekte, yaşayış şekillerini bu çerçevede geliştirmektedirler.

S. Arabistan bölgesini anlamamız, coğrafyada yaşayan insanların kimlik yapılarına, sosyal yaşamına değinebilmemiz için bilmemiz gereken bir diğer husus ise, S. Arabistan'da var olan kabilecilik sistemidir. S. Arabistan; tıpkı Libya gibi çöllük arazileri bol olan bir coğrafyaya sahip olduğu için, geçmişte bedevilik ve kabilecilik oldukça yaygındı. Suudilerin yönetimiyle, Arabistan bölgesinde kabilecilik geleneksel olarak devam etmiş, Suud ailesi yönetimde olduğu için en güçlü kabile olarak bilinmektedir. Ülkenin başında Suud ailesi bulunmakta, vesayet sistemi ile ülkeyi yönetmektedirler (www.britannica.com, 2019). Yönetim şekilleri ne kadar demokratik değerlere uygun olmasa da, S. Arabistan Batı devletleri için özellikle petrolün bölgede keşfedilmesiyle güzide bir müttefik konumuna gelmiştir. S. Arabistan'ın ekonomik anlamda temel geçim kaynağını petrol rezervleri oluşturmaktadır. Dünya üzerinde bulunan petrol kaynaklarının, yüzde 25'ine sahip olduğu bilinmektedir (Ataman, ve Demir, 2010: 517). Küreselleşme bağlamında S. Arabistan'ın petrol zenginliği, vehhabiliğe aykırı olarak ekonomik küreselleşme yaşamına sebebiyet vermiştir, tezin ilerleyen kısımlarında değinilenecektir.

Suud ailesi, 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na, karşı bağımsızlık talebiyle direnç göstermiştir. Abdülvehhâb ve taraftarlarının da desteğiyle oluşturacakları devlet yapısını, dinini ve siyasal şeklini hesaplamışlardı. Bağımsızlıklarını aldıklarından itibaren, coğrafya anlamında olumsuz iklim ve çöl vahalarının S. Arabistan bölgesinde oldukça geniş olması sebebiyle, geçimlerini hayvancılık kısmen de tarım ile gerçekleştiriyorlardı. 1939 yılında petrol rezervlerini tespit edebilen S. Arabistan yönetimi, 1940'lı yıllardan itibaren petrol ihracatı yapmış, 1975'te yıllardan sonra da üretimini de sağlayarak ihracata devam etmiştir (Gökçe, 2016: 44). Günümüz Arabistan'ın da temel geçim kaynağı olarak petrol ihracatı ve üretimi olduğunu

söyleyebiliriz. Arabistan siyasi yapısı; monarşik bir yönetim sistemidir. Belediye meclisi seçimleri dışında herhangi bir seçim yapılmadığı, Kralların vesayet sistemi ile geldiği, devlet yöneticilerinin ise Kral tarafından bizzat atanmakta olduğu bir yönetim şeklidir. Küreselleşmenin S. Arabistan'ı etkisi altına aldığı 1960'lı yıllardan itibaren, devletsel anlamda birçok modernizasyona gidilmiştir (Wagemakers, Kanie ve van Geel, 2012: 6). Ülkedeki küreselleşme etkisini ve nedenlerini ilerde açıklayacağım.

Kral, Hükümet Başkanı konumunda da bulunmakta, atadığı kişilerle oluşturduğu Bakanlar Kurulu, ülkenin yönetimini sağlamaktadır. Demokratik değerleri hem yönetsel, hem de insani manada ters düşen S. Arabistan'da tarih boyunca devrime gidebilecek birçok girişim yaşanmıştır. Muhalif kesim, Küreselleşmenin 1960'lı yıllarda gösterdiği etki nedeniyle muhalif ayaklara reform ve bazen de askeri tepkiler vermiştir (www.theguardian.com, 2019).

Vehhabi etkisiyle yaşamlarını ve devletlerinin var olmasını sağlayan S. Arabistan, küreselleşme olgusuna sınırlarını açmak durumunda kalmıştır. İran gibi Şii mezhebinde bulunan ve doğal düşman olarak gördükleri bu devlet yapısının güçlenmesi, zaman zaman S. Arabistan'ı tehdit etmesi, ülke yönetiminin güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli çıkar yollar denenmesine neden olmuştur. ABD öncülüğündeki, Batıdan güvenlik talep eden S. Arabistan, devlet felsefelerine ters düşmesine rağmen, bulundurduğu zenginliği, ülkedeki hakimiyetlerini koruyabilmek adına birçok yola başvurmuştur. Ortadoğu'da, Müslüman kardeşler hareketinin arttığı dönemlerde S. Arabistan, bunu bir tehdit olarak görmüş, ülke sınırlarını ve anlayışını koruyabilmek adına Batı devletleriyle iş birliğine girmişlerdir. Aynı zamanda pan-arabizm anlayışının hüküm sürdüğü dönemde yine S. Arabistan böyle bir olguyu mevcut yapısında istemeyeceği için, güvenliğini sağlamak adına ABD'den, Batıdan yardım talep etmiştir. Ortadoğu'daki birçok Arap monarşisi İngiliz, Amerikan yanlısı olduğu, bu nedenle bağımsızlıklarını kazanıp farklı ideolojik fikirlere sahip diğer bölge ülkelerine karşı, kendi inançlarını, egemenliklerini, güvenliklerini korumak durumundaydılar.

S. Arabistan devlet yapısı; vehhabi dini kuruluşlarının desteğine sahip Suud Kraliyet ailesi tarafından yönetilmektedir. Monarşi ile yönetilen S. Arabistan'ın anayasasının birincil kaynağı İslam hukuku/Şer-i hükümler, ancak zaman zaman siyasi çıkarları uygun olarak bu kurallar hafifletilebilir. 1992'de ondan hükümetin nasıl

öğretildiğini vatandaşların hak ve sorumluluklarını ortaya koyacak bir temel yasa yayımlanmasına rağmen ülke hiçbir zaman yazılı bir anayasaya sahip olmamıştır. Kral; yasama yürütme ve yargı işlemlerini tekelinde birleştirmektedir, Bakanlar Konseyine başkanlık eder, Bakanlar konseyi; iç ve dış politika, savunma, sağlık, yönetim, eğitim, ekonomi gibi birçok konulardan sorumludur (www.britannica.com/topic/Wahhabi). Konseyin atanması veya görevden alınabilmesi, Kralın yetkilerindedir. 1993 yılında ise yasama organı olarak görev yapan danışma konseyi/Meclis el-Şûra açıldı, üyelerinin tümünü Kral bizzat kendisi atamaktadır. Danışma Konseyi'nin görevi mevzuat taslakları hazırlayıp, Bakanlar Kurulu ile birlikte Krala öneriler sunmaktır. Tüm bu kurumlar dışında, önemli olarak adledebileceğimiz tüm politik kararlar, Kraliyet ailesi içinde görüş birliği alınarak yapılır. Aynı şekilde din alimleri/ulema, önde gelen kabile reisleri ve ticari anlamda önemli kişilerinde görüşleri dikkate alınabilir.

Krallık on-üç idari bölgeye ayrılmış ve yönetilmektedir. Bu bölgeler yarısı Kral tarafından atanan, yarısı ise halk tarafından seçilen Belediye Konseyi tarafından yönetilir. Bu konseyin başında valiler bulunmaktadır, valilerin atamasını da Kral yapmaktadır. Konsey; bölgenin sağlık, eğitim, tarım, gibi işlevlerinden sorumludur (www.infoplease.com). S. Arabistan'da tüm kadınların bir erkek yasal koruyucusu olmasını gerektiren hukuk sistemi bulunmaktadır. Reşit değilmiş gibi davranılan kadınlar, çalışma haklarına sahip değildir, sadece koşullu olarak izin aldıklarında çalışabilme yetkileri verilmektedir, bu yetkiler erkeklerden ayrı yapılar altında çalışabilmek gibi durumları içermektedir, kısaca kadınlar toplumun birçok alanında kısıtlanmışlardır, bireysel özellikleri bulunmamaktadır (Demir, :2017 8). Küreselleşme bağlamında en önemli konulardan biri olan insan hakları ve eşitlik maalesef ki S. Arabistan'da yeterli şekilde uygulanmamasına rağmen, globalizm taraftarı devlet ve ülkeler ciddi şekilde S. Arabistan'a reform sosyal ve siyasi alanda yapısal değişikliklere zorlamamaktadırlar. Elbette zorlama ile gerçekleştirilen devrimler genellikle başarısız ve kanlı olsa da S. Arabistan'dan daha modern konumda bulunan birçok devlete bu yaklaşım uygulanmıştır.

Şeriat/ Şer-i hükümler, Suudi Arabistan'da adaletin ve yargının temelini oluşturmaktadır. Yargı çoğunlukla, İslami geleneklere uygun şekilde çalışır. 1970 yılında Adalet bakanlığı kuruldu ve yöneticileri dini alimlerin önde gelen isimlerinden oluşan, Yüksek Yargı Konseyi'ne bağlandı, ayrıca ülke çapında 300'den fazla şeriat mahkemeleri bulunmaktadır, demokratik değerlerle benzerliği bulunmayan bu sistemde,

küreselleşmenin ve demokrasinin tasvip etmeyeceği birçok ceza yöntemi bulunmaktadır (www.britannica.com, 2018).

Siyasi sürece katılım, nüfusun nispeten küçük sayılabilecek bir kısmı ile sınırlıdır. Zaten S. Arabistan'da, herhangi bir siyasi parti bulunmamakta ve parti kurmaya çalışmak ise yasadışıdır. Kadınların siyasete katılımı, İslami gelenekleri uygun görülmediği için kısıtlıdır. 2015'ten itibaren ise kadınların belediye meclislerinde bulunabilmelerine izin verilmiştir. Ülkede birçok küçük ve büyük yönetsel anlamda etki sahibi olan kabileler mevcuttur. Mevcut durumun 13 bölgeye ayrılması ve kabile yaşamının S. Arabistan'ın önemli bir parçasını oluşturması, kabilelerin güçlü birer yapı olmalarından dolayı, Suud ailesi tüm kabileleri eşit şekilde yaklaştırmaya çalışmaktadır (www.insamer.com/tr/suudi-arabistanda-kadin_756.html). Ancak Suud ailesi de bir kabile olduğu için kendisi eşitler arasında birincidir/primus inter pares. Kralın belirlenmesi süreci, geleneksel açıdan vesayet sistemi, hükümet yasası olarak da başta bulunan Kralın oğlu veya torunu getirilebilir anlayışındadır. İslami geleneği uygun şekilde Kral varisi, Kraliyet ailesinin fikir birliği olarak belirlenir, süresi gelene kadar başbakan yardımcısı veya bakan olarak görev yapar. Şeriat hukuku doğrudan, sosyal ve siyasal konular ise görüş birliğinde bulunularak, vehhabi mezhebine mensup dini alimler/ ulemalar ile birlikte kararlar alınmaktadır. Bu siyasal yaklaşımdan anlayacağımız; 20. Yüzyılda dünyada yaşanan bir dizi demokratik hamlelere, küreselleşme hareketlerine rağmen S. Arabistan'ın modernleşmeye çok az bir şekilde entegre olabilmesidir. Hala modern bir devlet bürokrasisinin olmaması, aşiretlerin kabilelerin ülke yönetiminde ciddi söz sahibi olması gibi ilkel konular, hem Suudi Arabistan kültürünü modernleşmeye gerek duymadıklarını, hem de küreselleşme taraftarlarının ikiyüzlülüğünü ortaya koymaktadır.

S. Arabistan askeri anlamda Ortadoğu'nun önemli güçlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, kendisini de uluslararası ortamda tehdit içinde hisseden Suud ailesi, Ordu'da hızlı bir modernleşmeye gidilmesini sağlamış, İngilizlerin bu konuda desteği alınmıştır. 1970'li yıllardan sonra ise krallık, ABD'den uçak satın alarak askeri donanmasını geliştirilmiştir. Ülkenin askeri sorumluluğu, krallığa bağlı Savunma Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Aynı zamanda ülke içinde farklı bir militarist kuvvet olan Ulusal Muhafız Güçleri, iç güvenliği sağlayabilmek adına görev yapmaktadırlar. Ana konuları iç güvenliği sağlamak olsa da,

S. Arabistan'ın asıl askeri kuvvetleri kadar güçlü oldukları bilinmektedir. Temel amaçlarından bir tanesi de petrol sahalarını korumaktır. Krallığın oluşturduğu; Sahil Güvenlik, Sınır Kuvvetleri ve Ulusal Polis Gücü'nde dahil olmak üzere birçok iç güvenlik organı bulunmaktadır.¹⁶ Tüm bu kuruluşlar, kraliyet ailesine bağlı ve istihbarat organlarını da denetlemek de olan içişleri bakanlığına bağlı çalışmaktadırlar. İç güvenliği sağlayan birimlerin toplumsal hayatta, oldukça fazla etkisi olduğu görülmektedir.

S. Arabistan'da eğitim, her düzeyde ücretsizdir ve hükümet tarafından destek verilen bir olgudur. Müfredat; her seviyede önemli bir kısmı dini konulara ayrılacak şekilde, dizayn edilmiştir. Kadınların eğitimde yer almaları serbesttir, bunun nedeni karma bir eğitim olmamasıdır. Yine de, UNESCO'nun yaptığı okuryazarlık araştırmasında erkekler %85, kadınlar %70 civarındadır (UNESCO, 2017: 24). Bölgenin kültürel yapısı, tarihsel Arap yaklaşımlarıyla, geleneksel İslami davranışların oluşturduğu bir bütün şeklindedir. Ülkenin dini geleneklerine göre birçok davranışa uyulup, kıyafet dizaynı yapılmaktadır. Alkolün yasak olduğu S. Arabistan, radikal bir karar daha alarak 1980'lerde tiyatro ve film gösterimini yasaklamış, 2018 yılında ise veliaht prens Muhammed ibn Salman tarafından uygulanan sosyal reformlarda, yeniden serbestleştirilmiştir (www.britannica.com, 1999) Eğitim almış nitelikli Suudiler, dünya ve uluslararası sistem ile ilgili birçok fikre sahip olsalar da, içişlerinde bu konulardan bahsedilememekte ve kamuoyunda yer alamamaktadırlar. İlerleyen dönemlerde artan küreselleşme dalgası, muhaliflerin ses çıkarabilmesini sağlamış olsa da, baskı hala devam etmektedir. Daha önce de bahsettiğim gibi zaten S. Arabistan'dan herhangi bir siyasi parti, sendika veya örgüt bulunmamaktadır. Bu yüzden muhalif yaklaşımlar sadece söylemde kalmaktadır. Yaşam şekillerinin de, S. Arabistan kültürüne etkisi oldukça fazladır. Göçebeler, köylüler ve kentli kesim olarak geleneksel anlamda ayrılan nüfusun, kentten tabana indikçe eğitimi azalmakta, dini geleneklere daha fazla bağlanmaktadır. Örneğin tüm S. Arabistan toplumunda kültürel anlamda akrabalık ilişkisi çok önemlidir. Bu ilişkinin önemini nedenini, tarihten gelen ve hala da devam eden kabilecilik anlayışı olduğunu düşünebiliriz. S. Arabistan'da sosyal hiyerarşi, petrol bölgede keşfedilmeden önce soyların, kabilelerin güçleri ile orantılı şekillenmekteydi. Günümüz S. Arabistan sosyal hiyerarşisini ise yine güçlü kabileler ve petrolün keşfinden sonra zenginleşen kentli

¹⁶ Suudi Arabistan'ın idari, siyasi ve toplumsal yapıları hakkında daha fazla bilgi için foreignaffairs.com sitesinden ayrıntılı bilgiye ulaşılabilir.

kesim en üst tabakada yer almaktadır. Kültürel yansımalarından biri de Suudilerin geleneksel giyim şekilleridir. Kadınlar başörtüsü ve peçe takmaktadırlar, bedeviler arasında ise kadın kıyafetleri genellikle oldukça süslü takılarla bezenmiş bir yapıdadır.

2.1.2. 1932 Suudi Arabistan Bağımsızlık Sonrası Dönem

Suudi Arabistan Krallığının tarihi; 23 Eylül 1932'de Hicaz ve Necid Krallığının, Kraliyet kararnamesi ile Suudi Arabistan adı altında birleştirilmesi sonucu başlamıştır. Daha önce iki adet devlet girişimi olan Suudiler başarısız olmuşlardır. Bölgeden monarşik yapının değiştirilmesi için herhangi bir çaba sarf edilmeden, Suud kraliyet ailesinin lideri İbn Suud yönetime gelmiştir (Ataman ve Kuşçu, 2012: 7). Kuruluşundan itibaren S. Arabistan; Milletler Cemiyeti'e dahil olmamasına rağmen, bağımsızlığı tam uluslararası tanınırlığı sahipti. 1934'te İbn Suud, Yemen ile yaşadığı bir sınır anlaşmazlığı nedeniyle savaş başlatmıştır (Ataman ve Kuşçu, 2012: 8). Kısa süren bu savaşı S. Arabistan kazanmıştır. Krallık kurulduğu yıllarda coğrafyanın sınırlarını belirlemek/ sınırlamak gibi bir problem yaşanıyordu. Kabile toplumundan sınırları çizmek oldukça problemlili olsa da, Irak Ürdün Kuveyt gibi S. Arabistan'ın da sınırları belirlenmiştir.

S. Arabistan II. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlık ilanında bulunmuş, 1945 yılında ise İngiltere ve ABD tarafından Almanya'ya savaş ilan ettirilip, BM'ye kurucu üye olarak girmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda Kral İbn Suud, Arap Birliği'ne de katılmış, bölgesindeki dini ve muhafazakâr unsurun Siyonizme, Yahudilere karşı olmasına rağmen, diğer Arap devletleri ile iş birliğinden çekinmiş, lider bir rol oynamamıştır. Örnek vermek gerekirse; 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda, S. Arabistan sadece bir tabur asker göndermiştir. II. Dünya Savaşı'ndan önce Basra körfezi kıyılarında petrol bulunmuş olsa da, 1940'lara kadar kullanılmamıştır. Petrolün ihraç edilip, ekonomik bir kazanç olarak kullanılmasına kadar, S. Arabistan ekonomisini hac, turizm, gümrük vergileri, tarım gibi iş kaynakları oluşturuyordu.

ARAMCO; İbn Suud ile Franklin Roosevelt arasında 1933 yılında kurulan, petrol ihracatı yapan bir şirkettir (Karadere, 2015: 5). Ancak 1941 yılından sonra işlevsellik kazanmaya başlamış, petrol ihracatı sağlanmasıyla S. Arabistan ekonomisi hızla yükselmiştir. ARAMCO şirketinde çalışabilecek nitelikte az sayıda S. Arabistan vatandaşı olduğu için S. Arabistan bölgesine yurtdışından birçok nitelikli işçi akışı

olmuştur. Artan ekonomik gelişmelerin ardından, kültürel yaşam geliştirilmeye çalışılmış, gazete ve kitle iletişim araçlarına önem gösterilmiştir. ARAMCO şirketinin işlevsellik kazanmasıyla, S. Arabistan ekonomik küreselleşme hareketlerine dahil olmuş piyasalarını yabancı yatırımlara, faiz lobilerine açarak piyasalarını petrol ihracatı için serbest hale getirmiştir. Vehhabi olan bir hükümetin, yabancı düşmanlığı olan bir devletin; ekonomik refahları adına birçok şeyden vazgeçebileceğini görmekteyiz. S. Arabistan daha sonraki dönemlerde güvenlik, istikrarsızlık gibi nedenlerle daha fazla küreselleşme sürecine girecek, ülkesini ABD hegemonyasına daha fazla teslim edecektir.

Yabancı insanların S. Arabistan'da artması güvensizlik ve halk arasında yabancı düşmanlığını arttırmıştır. Yabancı düşmanlığının sebebi geleneksel çizginin giderek yozlaşması ve bozulmasıydı. Monarşik bir çizgide kurulan ve hala da aynı çizgide devam eden S. Arabistan'ın ilk kralı İbn Suud 9 Kasım 1953'te ölmüştür, İbn Suud'un yerine en büyük oğlu olan II.Suud yerine Faysal gelmiştir (Karadere, 2015: 6). 1933 yılından beri varis konumunda bulunan II. Suud, kırsal kesimdeki çöl kabileleri ile olumlu ilişkileri bulunmaktaydı ve varisliği süresince, Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunduğu için bürokrasiyi ve dış ilişkileri iyi tanıyan bir isimdi ve Faysal'ın gelmesiyle petrolden gelen kazancın ekonomiyi yükseltmeye devam etmesi, birtakım modernizasyonları da beraberinde getirmiştir (Altoraiifi, 2012: 115). Riyad ve Cidde kentlerinde ki popülasyon, ciddi bir şekilde artmış, bu kentlerde yaşayan toplumların karakter yapısı, hiyerarşik anlamda burjuvazi sınıfını çağrıştırmaktaydı; okullar, hastaneler, havaalanları gibi toplumsal yapılara önem verilmiş, S. Arabistan'ın ekonomisinin düşük olduğu petrol ihracatı öncesi dönemde ki geleneksel görüntü, yerini yavaş yavaş modern bir biçime çevirmiştir (Altoraiifi, 2012: 120). Artan ekonomik gelişim ile ülkelerine nüfus eden küreselleşme hareketleri; klasik bir küreselleşme getirisi olarak toplumsal ve sosyal alanı S. Arabistan'da modernize etmiştir.

S. Arabistan'daki genel görünüm böyleyken, yaşanan en büyük sorun II. Suud ve Kral Faysal arasındaki çekişmelerdi. Kraliyet, II. Suud ve Faysal arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda 1958'de Faysalı desteklediğini açıklamıştır. Yine de vazgeçmeyen ve Kral vasfının kendi hakkı olduğunu öne süren II. Suud, bazı güçlü kabilelerin desteğini alarak, Kral Faysalın başbakanlığında istifa etmesini sağladı, Faysal hükümeti bırakıp sadece Krallık yapmak durumunda kalmıştır (Altoraiifi, 2012: 115). Son

olarak 1964 yılında Kraliyet ailesi, Faysal'ın tüm yetkilerinin geri alınmasını sağlamış, II.Suud'un etkinliğini sonlandırmıştır.

1952 yılında S. Arabistan ile Umman arasında sınır tanımlanmadığı için, İngilizler bölgede bulunan ve petrol yatakları keşfetti ve El-Buraymi vahasını kontrolü altına aldı. S. Arabistan bu yaklaşıma tepki gösterdi, 1955 yılına kadar İngiliz ve Suud hükümetleri arasında gerçekleşen müzakereler sonuç vermemiştir. Bu duruma tepki olarak da 1956 yılında Süveyş krizi sırasında S. Arabistan, İngiltere ile olan diplomatik bağlantısını sonlandırmış 1963 yılına kadar bu ilişkiler yeniden kurulamamıştır (www.history.com, 2018). II. Dünya Savaşı'nda itibaren ise S. Arabistan ile ABD arasında olumlu ilişkiler mevcuttu. S. Arabistan coğrafyasından ABD etkin güç haline gelerek Suudi ekonomisinde birçok Amerikan faiz lobisi ile Amerikan şirketlerinin bulunmasını sağladı. S. Arabistan, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler yerine ABD'nin tarafını tutmuştur ancak İsrail'in Amerikan desteğine karşı çıkmıştır. Mısır'ın milliyetçi pan-arabizm ideolojisinde olan Cemal Abdülnasır'ın Cumhurbaşkanı olarak iktidara gelmesiyle, Mısır ve Suudi Arabistan ilişkileri sık sık gerginleşmiştir. Bunu sebebi, S. Arabistan'da ortaya çıkacak bir pan-arabizm ideolojisinin yükselmesinden duyduğu çekincelerdir. Oluşturduğu monarşik ve kraliyet düzenine tehdit olarak görmüştür. Aynı zamanda Kral Faysal; Ortadoğu coğrafyasında komünist bir yapılanmanın oluşabileceğini, bu duruma karşı önlem alınması gerektiğini savunmuştur. 1973 yılında ki Arap-İsrail Savaşı'nda ABD'nin İsrail'e yardım etmesi, Suudilerin ABD'ye karşı güvensizliğini başlatmış, bu güvensizliği eyleme dökererek Suudiler petrol boykotu düzenlemiş ve dünya çapında petrol fiyatı dört kat artmıştır. Aynı yıl Suud Hükümeti, ARAMCO'nun hisselerinin dörtte birini satın almış, 1984'te ise hisselerin tamamını satın alarak, şirketin tam kontrolünü ele geçirmiştir, 25 Mart 1975'te Kral Faysal sarayında suikaste uğrayarak, yeğeni tarafından öldürülmüştür. Suikastın sebebi 1973'te Kral Faysal'ın ARAMCO'nun 1/4 hisselerini satın alması olarak tahmin edilmektedir (Odah, 1988: 31). Yeni Kral prens Halid olmuştur. Kral Halid; döneminde de ekonomik ve sosyal modernizasyon devam etmiştir. 26 Mart 1979'da Mısır ve İsrail arasında barış antlaşması imzalanması sonucu S. Arabistan, Mısır ile diplomatik ilişkilerini tamamen kesmiştir (Odah, 1988: 137). 1979'da ki İran İslam Devrimi'nin yaşanması ve bu devrimin Şii tabanlı gerçekleşmesi sonucu, Suudi hükümeti endişelere kapılarak benzer bir devrimin

kendi ülkelerine yaşanmaması için önlemler almışlardır. Bu çerçevede İran-Irak Savaşı'nda S. Arabistan, İrağı desteklemiştir.

Kuruluşlarından itibaren uyguladıkları monarşik sisteme karşı fiili bir eylem bulunmayan S. Arabistan Devletine 1979 yılında Kabe ve çevresini ele geçiren radikal dini görüşlere sahip de nitelendirebileceğimiz, eski Ulusal Muhafız görevlisi Cuheyman el-Uteybi ve yandaşları büyük bir kriz yaratmıştır (NPR, :2000). İki hafta kadar süredir Kabe'yi işgal altında tutan bu ayaklanmacılar, Ulusal Muhafız birlikleri müdahalesiyle ele geçirilmiş, 250'nin üzerinde insan ölümü ile bu olay sonuçlanmıştır (Gharsallah, 2018). Yaşanılan bu olay S. Arabistan'ın ekonomik küreselleşme içine girerek oluşturduğu yaklaşımı, geleneksel yapılarından uzaklaşıp belirli alanlarda Batılılaşmalarının sonudur. Ayaklanmacılar Kraliyet ailesini Batılı değerleri yücelttiğini ve dinden uzaklaştığını savundukları için bu girişimde bulunmuşlardır. Bu olay doğrudan S. Arabistan'ın küreselleşmesinin sonuçlarındanıdır.

1982 yılında Kral Halid'in ölmesiyle yerine veliahtı, Fehd bin Abdülaziz el-Suud geçmiştir. Kral Fehd; ABD ile gerilen ilişkileri, yeniden oluşturmuş, ABD menşeli bir dış politika yaklaşımı ortaya koymuş, 1980'lerde S. Arabistan dünyanın en büyük petrol üreticisi haline gelmiş; sosyal, eğitim, ekonomi alanlarında modernizasyonlarına devam etmiştir (www.britannica.com, 1998). Bu küreselleşme yaklaşımları siyasal anlamda vücut bulamamış, kraliyet ailesini devirmeye yönelik modern ideolojiler, S. Arabistan'da fırsat bulup ortaya çıkamamıştır. Bunun sebebi yönetimin Batı, demokratik değerlere yakın olmasından değil, globalist devletlerin çıkarları nedeniyle.

1990 yılında Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal ederek Basra Körfezi'nde hakimiyet elde edip petrol kaynaklarına ulaşmayı hedefledi. Kuveyt Kralı işgal sonrası, S. Arabistan'dan destek isteyerek sığınma talebinde bulundu. ABD, S. Arabistan ve NATO güçleriyle gerçekleştirilen 'Çöl Tilkisi Harekatı', Saddam Hüseyin'in ordularını geri püskürtmüştür (Armağan, 2006: 89). Küreselleşme bağlamında bu olgunun oldukça önemi vardır, vehhabi olarak nitelenen S. Arabistan ilk defa müslüman bir ülkeye yabancı güçlerden destek alarak savaşmıştır. S. Arabistan'ın amacı, Basra Körfezindeki himayesinin azalmaması olduğu için, bu yaklaşım ekonomik küreselleşmenin Suudi ailesi için dinden, geleneklerden daha önemli olduğunu tekrardan göstermiştir. Bu olay S. Arabistan'ın siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını da halk

tarafından sorgulanır hale getirmişti. Ülkelerindeki küreselleşme boyutlarının farkında olmayan veya refah düzeyleri, yaşam standartları yüksek olduğu için bu duruma göz yuman S. Arabistan halkında da, müslüman bir devletle yabancı güçler safında savaşmak, Suud ailesi hakkında bazı soru işaretlerine yol açtı. Bu konjunktürde S. Arabistan içerisinde ki; İslamcı, modernist ve liberal muhalif hareketler Kral Fehd'ı reformlara zorlamaya başlamıştır. S. Arabistan'da değişimin sonuçlarından biri Kral Fehd'ın 1 Mart 1992'de 3 kararname yayınlayarak; Hükümetin Temel Yasası, Danışma Konseyi ve Bölgeler Tüzüğü oluşturmasıydı (www.britannica.com, 1998). Bu kararlar birçok anayasal madde içermekteydi. Geçmişten beri şeriat hükümleri ile yönetilen S. Arabistan'da bu durum marjinal olsa da, yayınlanan reformlar küreselleşmenin S. Arabistan devlet rejimine etkisi ve getirdiği sonuçlardır. Suud yönetimi ülkesi içinde rüzgar estiren küreselleşme hareketini mümkün olduğunca az değişiklik yaparak, muhalefetin isteklerini cevap verip, savuşturma amacındaydı. Hükümetin Temel Yasası kararnamesi ile Suud ailesinin hakları korundu, vesayet sisteminde değişikliği gidilmedi ancak insan haklarının ihlallerini yasaklandı. Danışma Konseyi Tüzüğü kararnamesi ise bir danışma organı kurulmasını, bu organın bir başkan tarafından yönetilmesini içermekteydi. Konseyde Başkan, Kral tarafından doğrudan atandığı için modern bir siyasal yapı olmadığı söylenebilir. Kral Fehd, demokratik bir siyasal yapının oluşmasının aklında olmadığını şu sözlerle açıkça ifade etmiştir; *"Seçimlere dayalı bir sistem bizim İslami inancımızla tutarlı değildir"* (www.britannica.com, 1998).

Körfez Savaşı'ndan itibaren S. Arabistan'da İslamcı muhalifler etkili olmaya başlamış, muhalefeti yüksek eğitilmiş akademisyenler ve dini vaizlerden oluşturmuşlardı. Bahsettiğim muhalefet siyasal tabanlı değildir, vaizler vererek düşüncelerini halkla paylaşmışlardır. Dini vaiz olan Selman el-Avde ve Safar el-Hawali; "Çağrışım Memorandumu" olarak adlandırılan ayrıntılı bir belge yayınlayarak; Kral ve Suud Kraliyet ailesinin Batılılaşmış yaşam tarzlarını yücelttiğini, S. Arabistan'ı küreselleşmeye açtığını, İslam'dan uzaklaştığını, ülkedeki sosyal yapının çöktüğünü ifade etmiş, çözümün yeniden İslam'a dönüş olduğunu açıklamışlardır (Ali, Thiam ve Taleb, 2016: 87). İki vaizde şiddetle eleştirilmiş ve sürgün edilmişlerdir. Suud rejimi, muhaliflere karşı destek toplamak için yakın bağı olan vehhabiler ile temas kursa da oradan da beklemediği tepkiler almıştır. Tüm bunların üzerine oluşan baskıları kırmak adına, krallığın organize ettiği sünni İslamcı muhalefet grubu olan Meşru Hakların Savunma Komitesi, 1993

yılında oluşturulmuş, Suud ailesi iyi hazırlanmadan bu komiteyi oluşturduğu için, bu birimi elinde tutamamış, sürekli eleştirilere, İslam'dan uzaklaştırıldığı söylemlerini maruz kalmıştır (www.britannica.com, 2009). Daha sonra oluşturulan bu birim; Suud ailesinin meşruiyetini sorguladığında, Kraliyet ailesi komiteyi yasadışı bırakarak üyelerini tutuklanmıştır. S. Arabistan'da gerginlik tırmanmaya devam etmiş, muhaliflerin varlığını engelleyemeyen Kral Fehd; 1995'te Riyad'da yaşanan Suudi Ulusal Muhafızlarına eğitim veren, Amerikan askerlerinin bulunduğu yerde yaşanan patlama sonucu, yedi Amerikan askerinin ölmesiyle sonuçlanan saldırıyı, Usame Bin Ladin'e yıkmaya çalışmıştır (Hirst, 2005). 1996'da da ABD personellerinin bulunduğu bir apartmana saldırı düzenlenmiş, 19 Amerikan vatandaşı öldürülmüş, yüzlercesi yaralanmıştır. Bu saldırıyı ABD ve Suudi yetkililer İran destekli Suudi şiiilerine atmıştır.

Kral Fehd, 1995 yılında felç kalmasının ardından görevine devam edememiş, yerine prens Abdullah göreve gelmiştir (Portre Kral Abdullah, www.aljazeera.com). 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları ve saldırıyı düzenleyenlerin çoğunluğunun S. Arabistan vatandaşı olması, Suud rejimini zan altında bırakmıştır. Vehhabi itikadına sahip olan devlet, böyle bir saldırıyı düzenleyebilecek bir potansiyeli taşımaktaydı. S. Arabistan, 2003 yılında ABD ile birlikte, Irak savaşına katılmaya da destek vermeyi reddettiğinde, aynı yıl ABD S. Arabistan'da bulunan askerlerini çekmiştir. 2011 yılına kadar da İran ile söylemsel problemler yaşayan S. Arabistan, küreselleşme manasında sosyal ve ekonomik gelişimler dışında, herhangi bir etkiye uğramamıştır. 2011 yılında Tunus'ta başlayan ve sonrasında, Ortadoğu'yu çevreleyen Arap baharı, Suudi dış politikasının yönünü bu alanlara çekmesine neden oldu. Ortadoğu'da başlayan küreselleşme olgusunun, demokratikleşme hareketleri, kuruluşundan itibaren monarşik düzende yönetilen S. Arabistan'a sıçrama potansiyeli vardı. Kral Abdullah ile Kraliyet ailesi Ortadoğu'da yaşanan halk hareketlenmelerini kınamış, eylemsel müdahalelerde de bulunmuştur. 2011 yılında Bahreyn'de Şia mezhepli çoğunluğun yönettiği protestoları engellemek ve Bahreyn yönetimini korumak için bölgeye, Birleşik Arap Emirlikleri ile birlikte 1500 kişilik askeri kuvvet göndererek, Şia ayaklanmasını bastırmıştır (Bronner ve Slackman, 2011). 2014 yılında ise Mısır'da, Müslüman kardeşliği ideolojisinde bulunan hükümetin devrilmesi için, mali destek sağlamıştır. ABD ile birlikte Yemen'de ayaklanan Huti örgütüne, karşı askeri müdahalede bulunmuştur.

2015'te Kral Abdullah hayatını kaybetmiş, yeni Kral Selman bin Abdülaziz el-Suud olmuştur. 79 yılında göreve gelen, Kral Selman hükümet başkanlığını, S. Arabistan yönetimine göre yaşından dolayı, yabancı kaynaklara göre sessiz bir darbe ile yönetsel gücü Muhammed ibn Selman'a bıraktı (www.bbc.com, 2015). Günümüz S. Arabistan Kralı Selman Bin Abdülaziz, hükümet başkanı Muhammed ibn Selman'dır. Muhammed Selman; dış politikada sertlik, İslami değerleri azaltmadan kısmi modernizasyon, küreselleşmenin getirdiği olanakları gelenekselciliği aşmadan kullanmaya çalışma gibi özelliklerle, politikalarını sürdürmektedir. Bölüm içerisinde bahsedildiği üzere S. Arabistan; küreselleşmenin olumsuz taraflarını nispeten görmemiş, sadece olumlu taraflarını ekonomilerini küreselleştirerek yaşamıştır. Ancak ince bir çizgide hareket eden S. Arabistan, ABD ve Batı çizgisinden ayrıldığı takdirde siyasal küreselleşme veya demokratikleştirme yaşayabileceği düşüncesinde bulunabiliriz. Şu ana kadar kısmi reformlarla ve sosyal, toplumsal modernizasyonlar ile ABD Batı çizgisinden çıkmayarak ilerlettikleri küreselleşme hareketleri, en ufak bir hata da toplumsal müdahale veya dış destekli bir müdahale ile bağımsızlıklarının tehlikeye girebileceği düşünülebilir.

2.2. LİBYA

2.2.1. Osmanlı Egemenliği ve Libya Genel Yapısı

Küreselleşme konusunda önemli bir yeri olan Libya; devlet yönetimleri bağlamında tarihte birçok farklı yönetim sistemi ile yönetilmiş bir bölgedir. Küreselleşme ile olan bağına anlatmadan önce Libya'nın tarihine kısaca da olsa bakmakta fayda var. Çünkü Libya'nın coğrafi konumu, yaşayış şekilleri, kabilelere ayrılmış olması gibi konular, küreselleşme ile dolaylı yoldan entegre edilmiş günümüz Libya'sını tanımamıza yardımcı olacaktır.

Libya, Kuzey Afrika'da bulunan ve oldukça geniş topraklara sahip bir ülkedir. Kara topraklarının çoğunluğunu çöller oluşturduğundan, Libya halkının büyük çoğunluğunun yerleşimi, güneyde Akdeniz kenarındadır. Libya'nın başkenti olan Trablus, Akdeniz'in kenarında bulunan bir şehirdir. Ülkenin gelirini genellikle doğal zenginlikler oluştursa da, 20. yüzyılın ortalarına kadar bu zenginliği keşfedememişler, 1950'li yıllardan itibaren petrol ihracatı yaparak refah düzeylerini arttırmışlardır. Libya

toprakları, Kuzey Afrika'nın en yoğun petrol rezervine sahip ülkelerinden bir tanesidir ve bu nedenle ekonomileri petrol endeksli şekilde gelişim göstermiştir (Al ve Aslan, 2018: 38). Petrol rezervlerinin birçoğu kuzeyde çöllük alan bir alan olan Sirte bölgesinde bulunmaktadır, dolayısıyla Libya'da genellikle işçi kesim kuzeyde, burjuvazi kesim ise güneyde ikamet etmektedir. Petrol, Libya'nın ekonomik güçlerinin yaklaşık %93'ünü oluşturmakta, geri kalan kesim ise tarım, hayvancılık gibi ekonomik işler de bulunmaktadır. (Harvie, 2017: 71). 2017 yılında yapılan açıklamayla petrol rezervlerinin dışında oldukça büyük doğalgaz rezervlerinin de olduğu açıklanmıştır.

Libya üzerinde kabilecilik anlayışı, bugün hala süren bir yapıdır. Tarihte; Libya'yı yöneten devlet yapıları, kabilecilik anlayışını temel yaklaşım olarak benimsemiştir. Çöllerde hayatını sürdüren insanların varlığı ve bu insanların devlet tarafından kontrol edilmeksizin yaşaması, yerleşik hayata girmemeleri, siyasal sisteme uyum sağlamamaları, Libya için tarihten gelen bir sorun olmuştur. Libya halkının bir bölümünün ulus devlet yapısına uygun olmadığı, çağdaş bir anlayışta yaşamadığını, hem kültürel hem de coğrafi açıdan bu yaklaşımlarda/ anlayışlarda bulunmak zorunda olduklarını söylemek yanlış olmaz. Yerleşik olmayan kabilelere örnek olarak; Tuareg, Tebular, Amazing'i verebiliriz, bölgenin nüfus bakımından en geniş kabul edilen bölgesi 750.000 nüfusa sahip Verşufanna kabilesidir ve bu kabile mensupları, ülke coğrafyasının tümüne yayılmışlardır (Encyclopedia Britannica, 2019). Toprak sahipliği, egemenliği bakımından en büyük alanları kapsayan kabile ise Verfellerdir. Verfeller kabilesi, bugün Tobruk hükümetini Halife Hafteri desteklemektedir. Kabilenin Tobruk hükümetini desteklemesinin nedeni, kabilesel bir yakınlık veya ideolojik birliktelik değil halifeye olan ve ülke güvenliğini oluşturabileceğine olan inançlarıdır (Domazeti ve Altun, 2018). Libya'nın tarihsel olarak en eski kabilesi ise Senûsilerdir. Çeşitli bölgelerinde dini eğitim verdikleri için, eğitim alanında Libya'nın en önemli kesimidir. Kazazife kabilesi ise Libya'nın önde gelen kabilelerinden olmasına rağmen Kaddafi'nin kabilesi olduğu için mevcut Libya'da fazla sevilmeyen bir kabiledir (Domazeti ve Altun, 2018). Muammer Kaddafi'nin doğmuş olduğu Sirte şehrinde yoğunlukta olarak bulunmaktadır. Kaddafi döneminde bu kabileye ait insanlar yönetime getirilmiş, bu sayede Kaddafi Libya'yı hegemon bir şekilde yönetmiştir. Özellikle çöllerde yaşamını sürdüren kabileler ve daha birçok kabilenin iç savaş ortamına girmediği ancak mensuplarının herhangi bir ideolojik oluşuma katılmak istediğinde ona da karşı çıkılmadığı gözlemlenmiştir. İç savaş ve

sonrasında oluşan kaosun ardından kabilelerde, kendi iç güvenliklerini korumak amacıyla silahlanmaya gidildiği bilinmektedir. Bu sayede kabilelerde nispeten daha fazla otonom hale gelmişlerdir.

Bugün Libya topraklarında bulunan bölgede tarihsel manâda ilk kez Berberilerin var olduğu, daha sonra M.Ö. 1000'li yıllarda Fenikelilerin Akdeniz kıyısında yerleşim kurdukları bilinmektedir ancak bu devletler kısa süre içerisinde dönemin hegemon gücü Roma imparatorluğu himayesine girmişlerdi ve Roma imparatorluğu himayesinde yaşayan Berberiler ve Fenikeliler, Roma'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrıldığı dönemde, Libya toprakları da ikiye bölünmüş, Libya coğrafyası parçalı bir yapıda var olagelmiştir (Girgin, 2006: 15). Özellikle Akdeniz'in önemi insan yaşamı açısından, deniz kıyı şeridinin varlığı pek çok farklı yapının da dikkatini çekmiş bu dönemlerde Trablus ve çevresinde, Yunanlıların da ikamet ettiği bilinmektedir. Libya'nın bugünkü asıl kimliği, İslami fetihlerin Libya bölgesine uzanması ve Berberilerin Müslüman olarak Araplarla bir entegrasyon içine girmesi, Libya halkının bugünkü kimliğini oluşturmuştur. Yaklaşık 170 yıl bu şekilde hayatını sürdüren Berberiler, Mısır eyaletine bağlanmasıyla kimliklerini korumakta zorlanmışlardır.

Osmanlı'nın 1533 yılında Amiral Turgut Paşa'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi kontrol altına almasıyla Osmanlı İmparatorluğu, bölgedeki coğrafyada egemenliğini sağlamış, Libya bölgesine otonom bir statü vererek Osmanlı'ya bağlı bir şekilde yaşamalarını sağlamıştır (Yemişçi, 2011: 19). Bölgedeki insan yapısı kabilelere dayanmaktaydı. Bunun sebebi coğrafyanın çöl konusundan oldukça etkin olması ile otonom yaşamın oldukça yaygın olmasıydı. 18. yüzyılda Osmanlı devleti Libya'nın idaresine "Senûsi" aşiretini/ tarikatını getirip bölgenin yönetiminin onlar tarafından yönetilmesini sağlamıştır, bu yönetim Kaddafi'nin 1969'da darbe ile yönetimi ele geçirmesine dek sürmüştür. Yaklaşık 300 yıl boyunca Osmanlı himayesinde kalan Libya, 20. yüzyılda değişen uluslararası ortamın getirdiği revizyonist politikalar sebebiyle, İtalya tarafından işgal edilmiş, bu işgal 1911 yılında gerçekleşmiştir (Alexander, 1981: 37). Bölgenin Osmanlı yönetiminden, idaresinden memnun olduğu bilinmekte, İtalyan işgaline karşı da direndiği bilinmektedir. İtalyan işgalinden sonra halk Osmanlı'nın desteğiyle baş kaldırmış, işgale karşı direnmeye çalışmıştır. Bu nedenle İtalyanlar'ın Libya'da hakimiyet sağlaması kolay olmamış, bir yıl süre kadar Libya halkı direnç

gösterdikten sonra Osmanlı yönetimi ve İtalyanlar arasında imzalanan '*Uşi antlaşması*'¹⁷ sebebiyle, bölge tamamen İtalya'ya verilmiştir. İtalya bölgede hakimiyetini sert bir şekilde oluşturabilmiş olsada, halkın direnişi 1943 yılına kadar devam etmiştir, özellikle Osmanlı'nın yönetme emri verdiği Senûsî kabilesi İtalyanlara karşı ciddi mücadele vermişlerdir. 1935 yılında İtalyan faşist lider Benito Mussolini tarafından başlatılan, 'demografik kolonizasyon' adı verilen İtalyan göç programı, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle 150 binden fazla İtalyan vatandaşın Libya'ya yerleşmesini sağladı, bu nüfus Libya bölgesinin toplam nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturmaktaydı (www.britannica.com, 2019). Sömürgeleştirme çabaları, Libya'nın ortaya çıkan ekonomik gelişimi ile büyük ölçüde yok edilebildi. Yine II. Dünya savaşı sırasında bölgenin en büyük yerleşim yerlerinden biri olan Fizan şehri ve çevresini Fransızlar, Trablusgarp ve Akdeniz'in kıyı bölgesine İngilizler işgal etmişlerdir.

2.2.2. 1951 Bağımsızlık Sonrası Dönem

Sekiz yıl boyunca da Fransız ve İngiliz işgalinde/ mandaterliğinde yaşamış olan Libya, 1951 yılında bağımsızlığını kazanıp, himaye altından çıkmıştır. İtalyanların bölgede buldukları sürece; halkı asimile etme çabalarında bulunmuşlar, İtalyan kültürünü benimsetmeye çalışmışlardır. Bu amaçla İtalyan kültürünü empoze eden okullar açılmış, yüz bin kadar İtalyan vatandaşı bölgeye yerleştirilmiştir (Caner ve Şengül, 2018: 48). 1942 yılının sonunda ise tüm İtalyan yerleşimciler Libya'da buldukları bölgelerden ayrılmışlardır. II. Dünya savaşı sonrası Libya'nın geleceği uzun tartışmalara yol açmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanı Libya halkının ve Senûsî ailesinin, yeniden İtalyan yönetimine tabii olmayacağını söylemiş, bu söylemin ardından 1949'da BMGK; Libya'nın en geç 1 Ocak 1952'de birleşik ve bağımsız bir krallık haline gelmesi gerektiğine karar vermiştir (U.S. Library of Congress, 1984). Yönetime Senûsî ailesinden şeyh İdris es-Senûsî¹⁸ geçmiştir. Bağımsızlık sonrası yönetim Senûsî kabilesiyle ve az

¹⁷ Uşi antlaşması; 18 Ekim 1912'de imzalanan antlaşma ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde bulunduğu Libya, Rodos ve On İki Ada İtalya Devletine geçmiştir. Antlaşma imzalanmasının ardında İtalya'da törenler düzenlenip, kutlamalar yapılmıştır. İtalya antlaşma sayesinde aldığı yerleri Doğu'daki temsilcileri olarak gördüğünden, İtalyan yayılmacı politikasının başarılarından biri olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşları patlak vermiş olduğundan dolayı Libya, Rodos ve On İki Ada'yla ilgilenemediği bilinmektedir.(Çelebi, 2011: 104)

¹⁸ Şeyh İdris es-Senûsî ve mensubu olan Senûsî kabilesi/ tarikati, Libya açısından tarihsel öneme sahip olduğu bilinmektedir, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgenin yönetimi bu tarikata verilmiş, Libya bağımsızlığını elde ettikten sonra da 18 yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir.(Özköse, 2007: 19) Yönetimsel

sayıda başka kabilelerden insanlarla oluşturdukları koalisyon yönetimi, şeklindedir (Cresti, 2017: 41). Bu yönetimin kısa vadede başarısız olduğu, işgaller ve II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu dünya statüsündeki ekonomik yetersizlikler sebebiyle, mali anlamda oldukça güç durumda yaşamak zorunda kalmışlardır. Maddi anlamda kazançları; soğuk savaş döneminde batı tarafına tedarik ettikleri askeri üslerden dolayı aldıkları yardımları.

1959 yılında ise Libya coğrafyasında petrolün keşfedilmesiyle, ekonomik durumları gün geçtikçe ilerlemiş, gelişen ekonomileri ile birlikte ülke modernleşme anlamında da hızlı adımlar atmıştır. Libya toplumu çöllerde yaşayan göçebe cahil bir halk olarak görülmekteydi ancak ekonomik anlamda gelişen ilerlemeler ile ülkede okuma yazma oranı artırıldı, okullar inşa edildi, kamu faaliyetleri arttırılmıştır. Libya halkının büyük bir kısmı da, yaşadıkları çöl coğrafyasının yerine Akdeniz şeridinde bulunan yerleşim yerlerine göç ettiler (Domazeti ve Altun, 2018). Hayvancılık tarım gibi yetersiz ekonomik faaliyetler daha da azaldı ve halk kentleşmeye, buldukları yerel bölgelerden uzaklaşmaya başladı.

1959 yılında petrolün keşfedilmesi ile birlikte ülkede sadece halkın standartları değil, bürokrasinin yaklaşımı, yönetimin etkisi, dış politikadaki yaklaşım gibi konularda da değişimler başlamıştı. Bu değişimlerin yeterli olmadığını pan-arabist yaklaşımların arttırılması gerektiğini düşünen kendilerini Hür subaylar olarak adleden bir grup asker şeyh İdris es-Senûsî'nin Türkiye ziyaretini fırsat bilerek, yönetimi sessiz bir darbe ile ele geçirmişlerdir. Hür subaylar kendi ideolojilerini; pan-arabizm¹⁹, İslam ve sosyalizmin bir karışımı olarak açıklamışlardır. Şeyh İdris es- Senûsî darbeyle yönetimden uzaklaştırıldıktan sonra yerini 27 yaşındaki Albay Muammer Kaddafi almıştır (Caner ve Şengül, 2018: 51). Kaddafi dönemin popüler milliyetçiliğini savunan, pan-arabizm ve sosyalizme önem veren bir düşünce yapısı vardı. Ülke kontrolünü ele geçirdikten sonra bir süre boyunca, daha önceki yönetim ile arasını iyi tutmuş, ılımlı bir devrimi halk nezdinde meşrulaştırmaya çalışmıştır. Kaddafi'nin çekindiği ve tehdit olarak gördüğü iki ana konu vardı; birincisi yönetimden devirdiği şeyh İdris es- Senûsî 'nin

---

önemlerinin dışında, Libya'daki dini görüşün temelini oluşturmaları da bu tarikatı Libya açısından daha önemli kılmaktadır. Libya'nın birçok noktasında, medrese eğitimleri veren tarikatın, dini görüşü 'vehhabilik'tir. Tezin ilerlen kısımlarında vehhabilik ile ilgili ayrıntı verilecektir.

¹⁹ Pan-arabizm; Arap milliyetçiliği anlamında da kullanılan bu kelime, sosyalist bağlamda Arapların bir arada yaşaması fikri anlamına gelmektedir.

kabileleri olan Senûsî aşireti, ikincisi ise Ortadoğu'da yavaş yavaş palazlanmaya başlayan Libya'da da etkileri görünen Müslüman Kardeşler hareketidir. Bu çekincelerde olan Kaddafi yönetimi, Senûsî ailesinin yetkilerini kısıtlamış, Müslüman kardeşler ideolojinin temsilciliğini yapan kesimleri fişleyip yönetimdeki görevlerinden uzaklaştırmıştır. Kaddafi ülkenin yönetim biçimini de değiştirip Cemahiriye²⁰ sistemi getirerek, 1500 kişilik yönetici grubu oluşturarak Libya'yı yönetmeye çalışmıştır (Mandhai, 2017). Kısa süre için olumlu politikalar izleyerek uzlaştırıcı bir yönetici profili çizen Muammer Kaddafi, Müslüman Kardeşler mensuplarına ve Senûsî aşiretine yaptıklarından sonra diğer yönetici özellikleri de oldukça sertleşmeye başlamıştır. Libya halkının kabile anlayışına sahip olduğu için geçmişten bugüne zor yönetildiğinin farkında olan Muammer Kaddafi, Cemahiriye sistemini getirerek ideolojik, kabilesel, dini ve coğrafi açıdan ülkenin belirli kısımlarını bölerek, bu bölgelere yerel anlamda otonom bir yapı vermiştir (Meysan, 2019). Ancak kendi aşiretinden yönetime atamış olduğu insanlarla, bu yerel yönetimleri her zaman kontrol ve hakimiyeti altında tutmuştur. Cemahiriye sistemi, otoriter bir rejim olarak gözükmesine de ve Muammer Kaddafi'nin yönetimde çok fazla etkisi, hakkı olmadığı teorik anlamda görülüyor olsa da, açıkladığı gibi kendi aşiretinden atadığı özellikle stratejik bölgeleri görevlendirdiği kişilerle Libya'yı tam anlamda tekelinde yönetiyordu. Zaten Arap baharı sürecinde halkın en çok tepki gösterdiği konulardan bir tanesi de, Kaddafi'nin uyguladığı Cemahiriye sistemidir, aslında halk o dönemde Cemahiriye sisteminin kendilerinin yönetilmesinde oldukça mantıklı bir yapı olduğunu biliyor olsalar da, Kaddafi'nin yönettiği şekilde olmasını istemiyorlardı. Muammer Kaddafi; İslam, pan-arabizm ve sosyalizmi yoğurarak oluşturduğu ideolojisini halka 1976 yılında bastırıldığı 'Yeşil Kitap' isimindeki kitabıyla açıkladı (Doğan, ve Durgun, 2012: 66). Bu kitap; Libya'nın sosyal yapısını, geleceğini, yönetimini ve anayasasını oluşturan bir kitaptı. Türkiye'de bayrak sevgisine gösterilen önem ile Libya'da bu kitaba gösterilen önem benzerlik göstermektedir, bunu söylemem de ki amaç kitabın Muammer Kaddafi tarafından ne kadar önemsendiği ve halkın da aynı şekilde önemsenmesinin zorunlu tutulduğudur. Kaddafi iç siyasette kendi yeni sağlamlaştırıp Cemahiriye sistemini tam anlamıyla ülkesinin merkezine işlemesinden

²⁰ Cemahiriye; Halkın gücü/ iktidarı anlamına gelen kelime, Libya halkının Kaddafi'nin devrilmesine kadar yönetildiği siyasal/ idari yapıyı tanımlamaktadır. Libya coğrafyasının kabilesel yaşamları içermesi nedeniyle, feodal sisteme benzediği söylene de Libya halkına özgü olduğu gerçeğini bilmek gerekmektedir.

sonra dış politikada etkinlik kazanmaya ve ideolojilerini gerçekleştirmeye çalışmaya başlamıştır. Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır'ı kendini örnek alan Kaddafi, Mısır, Suriye, Tunus gibi devletlerle zaman zaman birleşmek istese de hatta Tunus ile anlaşma dahi imzalamış olsa da böyle bir birleşme hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (www.nytimes.com, 1974)Kaddafi'nin dış politikasında önemsedığı bölgeler Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasıydı. Ortadoğu'daki hızlanan Müslüman kardeşler hareketini tasvip etmemek de, Kuzey Afrika'da ise ayaklanmalarda bulunan ve bağımsızlıklarını kazanmak için uğraşan devletlere, yapılara destek vermek şeklinde dış politikasını şekilleniyordu. Sadece Kuzey Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine değil dünyanın çeşitli noktalarındaki bu tarz hareketlere de destek verdiği, Latin Amerika minvalinde Kaddafi'nin oldukça takdir gördüğünü tezimin ilerleyen bölümlerinde açıklayacağım. Libya; Muammer Kaddafi'nin uyguladığı bu dış politika yöntemlerinden dolayı, 1992 yılında ambargoya maruz bırakılmıştır. Ambargo süresi, Kaddafi'nin ekonomik zorluklara dayanamayarak ABD ve Batı ülkelerine karşı tutumlarını azaltmasından dolayı 12 Eylül 2003 yılında sona ermiştir (Libya: Sanctions Removal Done Right?, 2018: 15). Ambargolar nedeniyle Libya ekonomisi ve halkı oldukça ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştır.

Libya'da, Muammer Kaddafi'nin hükümdarlığı 90'lı yıllarla birlikte ekonomik ambargolar, halkın artan tepkisi, muhaliflerin baskısı ve ülkenin sosyal/ekonomik iç dinamiklerinin bozulmasıyla devrime giden süreç başlamış oldu (Kafala, 2011). Bahsettiğim üzere, Libya coğrafi anlamda insanların yaşayış şekillerinin göçebe bir hayat olduğu için merkezi yönetimde yaşamaları, yönetilmeleri oldukça zordu. Yaşanan bu zorluğu Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra oluşan yönetimde de görmekteyiz, bu konuya ilerleyen kısımlarda tezimde değinilecektir. Trablus, Bingazi ve Fizan bölgesi Libya için hayati öneme sahip bölgelerdi, bu bölgelerdeki kabile yaşamını aşiretlerin hoşnutluğunu belirli bir süre dengede tutabilen Kaddafi, 21. yüzyıl itibariyle artık bu dengeyi sağlayamaz olmuştu. 2011 Şubat ayında insan hakları savunucusu/ aktivisti Fatih Turbel'in tutuklanıp işkence görmesi sonrası, halk içinde bulunan kıvılcım ateşlenmiş oldu (Alexander, Swetnam ve Wallace, 2012: 86). Ülkeyi 40 yıl boyunca elinde tutabilmeyi başarmış ancak 2011'de başlayan gösterilerle birlikte ve bu protestoculara destek veren ABD, BM ve Batı ülkeleri sayesinde kısa bir süre içerisinde devrilmiştir.

Küreselleşme bağlamında; ABD, uluslararası örgütler ve Batı devletlerinin Libya'daki protestolara ayaklanan halka nasıl yaklaştığını görmemiz gerekir. Şubat'ta başlayan protestolara resmi olarak ilk tepki, Mart 2011'de BM'nin Libya'ya uçuş yasağı getirmesiyle başlatılmış aynı tarihte NATO örgütü tarafından protestocuları ve sivil halkı, Kaddafi'nin militarist güçlerine karşı koruma amacıyla hava saldırısı başlatılmıştır. 27 Şubat'ta Mustafa Abdülcelil liderliğinde oluşturulan muhalifleri, protestocuları temsil eden geçici Ulusal Geçiş Konseyi(UGK) oluşturulmuştur (Bayat, 2018: 189). İlk günden itibaren geleneksel ve sosyal medya aracılığıyla, ABD ve Batı devletlerinin liderleri oluşturulmuş bu hükümeti desteklediklerini kamuoyuyla paylaşmışlardır. 29 Mart'ta ise Londra'da konferans oluşturarak Libya konusunu görüşen dünya devletleri liderleri, Muammer Kaddafi'ye çağrıda bulunarak, ülkeyi terk etmesi yönetimi ise muhalifleri bırakması gerektiğini açıklamışlardır. Mayıs ayında olayların başladığı tarihten itibaren, Kaddafi'nin milis güçlerini sivillere, muhaliflere karşı orantısız güç kullandığını bunun da insan haklarında suç olduğunu açıklayarak, Uluslararası Adalet Divanı tarafından Muammer Kaddafi'ye tutuklanma cezası verilmiştir (www.bbc.com, 2011). Haziran 2011'de ABD, Türkiye ve İngiltere; muhaliflerin kurmuş olduğu geçici hükümet olan Ulusal Güvenlik Konseyi'ne maddi destekte bulduklarını, Fransa ise aynı hükümete silah desteği sağladığını kamuoyu ile paylaşmıştır. Ağustosta ülkenin batı kesimini zaten ele geçirmiş olan muhalifler, başkent Trablus'ta ele geçirmişlerdi. Kaddafi aynı gün Libya'yı terk edip Cezayir'e sığınma talebinde bulunmuştur. BM ise Muammer Kaddafi'nin tüm mal varlığını Libya halkı ile paylaşması doğrultusunda muhalif güçlere vermiştir. 20 Ekim 2011 tarihinde ise Muammer Kaddafi; protestocular tarafından infaz edilerek hayatına son verilmiştir. Kaddafi'nin ölümünün ardından Libya'da bulunan İslami örgütler ile ayaklanan muhalif gruplar birleşerek Ulusal Geçiş Hükümetini ülkenin resmi yönetimi olarak açıklamışlar ve meşruiyetlerini resmen kazanmışlardır (www.bbc.com, 2011).

Çok parçalı bir yapıya sahip olan Libya halkı, devrim esnasında otonom yapılar ile Kaddafi yönetimine karşı savaşmış, devrim gerçekleşikten sonra da bu güçler ülkede egemenliklerini sağlamaya devam etmişlerdir. Bu çok parçalı yapı sonrasında, ülkenin yönetimine hangi gruhun geleceği tam anlamıyla bilinmemekteydi, ancak Müslüman kardeşlerin temsilcilerini oluşturan devrimci grup ülkede fazla söz sahibi olduğu gerekçesiyle, devrim sonrasında İslami bir yönetim oluşturacaklarını düşünen sol

devrimci gruplar, Müslüman kardeşler ekibine karşı saldırıya geçmişlerdir. Devrim sonrasında da gruplar arasındaki savaşın devam etmesinin nedeni bir bakıma da küreselleşme taraftarı olan ABD, BM ve Batı Devletleridir. Devrim sonrası yaptıkları açıklamalarda, Libya'nın yönetiminin meşru olacak bir ideolojik yapıya verilmesi ve bu konuda da Libya halkını oldukça dikkatli olması yönünde çağrılarda bulunmuşlardır. Devrim esnasında UGK'nin başkanlığını yürüten Mustafa Abdulcelil ile Mahmut Cibril, devrim sonrası yaptığı açıklamalar da istifa ettiklerini ve seçime gidilmesini gerektiğini, halka duyurmuşlardır (Lowe, 2013: 290). Devrim sonrası gerginleşen ortam bu istifaların ardından siyasal anlamda da boşluğun oluşması, devrimci gruplar arasındaki çatışmaların artmasına neden olmuştur. Demokratikleşme adına Libya için önemli ve olumlu bir durum olmasına rağmen seçime giden sürede, seçim sürecinde çatışmalar hız kazanmış, ülkedeki kaos giderek artmaya başlamıştır. Libya seçimlerini Adalet ve İnşaa partisi çatısı altında Mahmut Cibril kazanmış, yeterli sayıya ulaşamadığı için liberal olduğu bilinen Ali Zeydan ile işbirliği yaparak Ali Zeydan'ın başbakan olmasını sağlamıştır (Ghanmi ve Hakala, 2013: 4). Seçim sonrası dahi Ulusal Geçiş Hükümeti ile diğer devrimci silahlı güçler arasında uzlaşma sağlanamamış, çatışmalar devam etmiştir. Ulusal Geçiş Konseyi, daha önce hiç bulunmadığı bir tarzda açıklama yaparak, ülkenin bütünlüğü için problem olan devrimci güçlere karşı savaşabileceğini açıklamıştır (Ghanmi ve Hakala, 2013: 5). Eylül 2012'de Libya'da ki ABD büyükelçisinin öldürülmesi sonrası, ülke daha fazla kaos içine girmiştir, halk devrimci milis güçlere karşı kin beslemeye başlamış, Ulusal Geçiş Hükümetinden, milis güçlerin yasaklanıp tutuklanmasını istemeye başlamıştır. UGK; devrimci kuvvetlerin elinde bulunan petrol sahaları, havalimanları, kamu bölgeleri, limanlar gibi bölgelerin hakimiyetini meşrulaşmış hükümete bırakmasını talep etmesine rağmen bazı devrimci güçler bu karara uymamışlardır (Ghanmi ve Hakala, 2013: 5). Bu aşamada yönetim NATO ve Batı güçlerinden destek istemiş, başlatılan askeri operasyonlarla ülke devrimci güçlerden azaltılmıştır. Ülke içinde yaşanan kaosu önüne geçemeyen yönetim, 2014 yılı itibarıyla DEAŞ'ın Bingazi ve Sirte şehirlerini ele geçirmesi ve Mısır'da 2014 yılında yaşanan devrim ile sürgün konumunda bulunan Halife Hafter'in Libya'ya dönmesiyle, ülkede barış ve huzur anlamında herhangi bir olgu kalmamıştır (www.aljazeera.com, 2014). Halife Hafter 2014 yılında yönetime karşı darbe gerçekleştirmeye çalışmış ancak bu çalışma yeterli desteği görmediği için başarılı olamamıştır. Halife Hafter, daha sonra bölgedeki İslami oluşumları bitireceğini açıklayıp,

DEAŞ'a karşı savaşıcağını söylemiştir, bu sebeple ABD ve Batının desteğini talep etmiş, bu talebi kabul görmüştür. Halife Hafter'in toplumsal kesimlerde kabul görmesi ve desteklenmesi, devrimci güçler tarafından hoş görülmemiştir. Uzlaşma zemini oluşmadığı için iki taraf arasında silahlı çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Hafter'in DEAŞ'ı bahane ederek Tobruk şehrine yürümesi, sonrasında Tobruk şehrini ele geçirerek, bölgedeki yönetimde hakimiyet sağlaması, toplumun iç dinamiklerinin daha da kırılmaya başlamasını sağlamıştır (www.ecfr.eu). Halife Hafter, Tobruk'dan ilerleyerek öncelikle Bingazi, sonrasında ise Trablus'u ele geçirerek, Libya içinde çift başlı bir yönetimin var olmasına neden olmuştur. Taraflar arasında uzlaşma sağlamak amacıyla, BM araya girerek ateşkes ortamının oluşmasını sağlamış, 2015 yılında ise mevcut Libya'nın temel metni olan 'Fas antlaşması' imzalanmıştır, bu anlaşma çerçevesinde her iki yapı birbirini tanımış, Tobruktaki meclis, yasama organı olarak kabul edilmiştir (Domazeti ve Altun, 2018). Ayrıca Fas anlaşmasıyla, yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi, imar çalışmaları, güvenlik/ savunma konseylerinin oluşturulması ve anayasa hazırlanması sağlanmıştır.

Ülkede bulunan mevcut siyasi otorite, iki başlı halde yönetilmektedir. Bu iki blok askeri ve siyasi olarak ayrılmış durumdadır; Batıdan başkente kadar olan kısım BM destekli Ulusal Mutabakat Hükümeti(UMH)²¹ tarafından; doğudan Tobruk şehrine kadar olan kısımda ise Halife Hafter'in Temsilciler Meclisinin hâkimiyeti mevcuttur (Winer, 2019: 24). Dini oluşumlar ve devrim taraftarlarının desteklediği kesim başkentte bulunan Ulusal Mutabakat Hükümeti'dir. Hükümetin başında Fayiz el-Serrac bulunmaktadır. Libya'nın doğusunda yer alan bazı bölgelerde ise Derne Mücahitleri Şura Konseyi tarafından oluşturulmuş, parlamento görev yapmaktadır. Konseyin başındaki kişi Akila Salih'tir. Akila Salih yönetimi, Geçici Beyda Hükümeti ismiyle meşruiyet kazanmıştır. Bugün bu yönetimi Halife Hafter yanlıları, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri gibi taraflarla, eskiden Muammer Kaddafi yandaşları olan isimler temsil etmektedir (Domazeti ve Altun, 2018). Libya temel olarak iki ayrı yönetime bölünmüş olsa da ufak tefek idari ve askeri yapılanmalar da mevcuttur. Şura konseyi, kabilelerin yerel idari ve askeri unsurları ile Ulusal Kurtuluş Hükümeti yapıları da mevcuttur. Devrim sonrası dağılan siyasi otorite günümüzde hala Libya'da şiddetin, çatışmaların sürmesinin sebebidir. BM, iki ayrı siyasal

²¹ Bu hükümet aynı zamanda Başkanlık Konseyi görevini de yürütmektedir.

yapıyı uzlaşma zemininde oturtmaya çalışsa da başarılı olamamakta, durumu daha da kötüye götürmektedir. Son olarak BM nezdinde Tunus'ta iki taraf bir araya getirilmiş, görüşmelerden seçimlerin 2018'de yapılması kararlaştırılmıştı ancak 2019 baharına ertelenmiştir, günümüzde hala Libya'daki seçim günü net değildir (Domazeti ve Altun, 2018). Fas Antlaşması'nında değiştirilmesi ve güncellenmesi gereken birçok konu mevcutken iki tarafın bir araya gelmemesi, uzlaşma ortamında bulunmaması Libya'daki yoğun kaosu artmasına neden olmaktadır.

2011 yılı itibarıyla Tunus'ta başlayan devrim hareketleri, küreselleşme bağlamında değerlendirilmelidir. Ortadoğu'da insanların devlet yönetimlerinden beklediği konular insan hakları, eşitlik, yönetime katılma hakkı, liyakat, huzur, refah vb. konulardır. Bu olgular, küreselleşmenin içeriğini oluşturan kavramlardandır. Dolayısıyla Ortadoğu'da başlayan halk hareketlerini, küreselleşme taraftarı olan devletler, uluslararası örgütler desteklemiştir. Tunus'ta başlayan ve nispeten kansız diyebileceğimiz bir devrimin yaşanması, hem küreselleşme taraftarlarını hem de devrim amaçlayan diğer Ortadoğu haklarını sevindirmiştir. Ancak Libya'daki devrim oldukça kanlı uzun ve hala bitmeyen bir çerçevededir. Küreselleşme kavramı Libya'da, İtalya'nın 1911 yılında işgaliyle başlamış daha sonra Fransa ve İngiltere tarafından mandater yönetim anlayışı ile yönetilen Libya, küreselleşmeyi o dönemde de derinden yaşamıştır. Bu devletler, Libya'nın sosyal ve sınıfsal yapılarını kullanarak darbelere alan açmış, Akdeniz'e hakim olmak ve yeraltı zenginliklerini ele geçirmek amacıyla küreselleşme olgusunun, bölge halkına benimsetilip uzun yıllar boyunca kaos ortamından çıkamayan bir Libya ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Küreselleşme Arap baharında yaptığı gibi Libya'daki hareketlenmeleri de maddi iletişimsel ideolojik ve askeri desteklerde bulunmuştur. Sosyal medya aracılığıyla küresel protestoların başlaması hem Libya halkına cesaret vermiş, hem de yaşanan bazı olayların çarpıtılmasına neden olmuştur. Devrimi gerçekleştirmek, uzun bir çabanın sonucunda bir amaç doğrultusunda sağlanan bir sonuç olmalıdır. Bu cümleden kastım Muammer Kaddafi'nin devrildikten sonra yerine getirilecek hükümetin saptanması, yönetim şeklinin belirlenmesi, sosyal yapının nasıl şekillendirileceği gibi konular devrimin öncesinde belirlenmelidir ki, devrim olduktan sonraki süreçte belirsizliğin önüne geçilsin. Fakat Libya halkı, Muammer Kaddafi'nin devrilmesinin ardından uzun bir süre bilinmezliğe, şiddete ve çatışmaya maruz kalmıştır. Libya'daki elit kesimin fikriyatında, küreselleşme faktörü olan demokratikleştirmenin, ülkeye

herhangi bir zarar getirmeyeceği yönündeydi. Fakat amaçlar tam belirlenmeden, ülkenin yapısına dair analizler tam anlamıyla yapılmadan, Muammer Kaddafi devrildi, yerini iki büyük parça ve birçok küçük parçadan oluşan bölünmüş yönetim yapısı aldı. Küreselleşme taraftarları, devrim sürecinde Libya'yı desteklerken sadece Kaddafi'nin devrilmesi yönünde söylemlerde bulundular. Devrim sonrası başa gelecek yapıyı ise demokratik değerlere sahip çıkan bir guruhun gelmesi yönünde kanaatleri olduklarını, dile getirdiler. Devrim sonrası ABD, Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümetini desteklediğini açıklamış, diğer hükümet yapılarını tanımadığını dile getirmiştir. Ancak diğer hükümet yapılarına devrim sürecinde maddi ve askeri destek vermekten çekinmeyen ABD, devrim sonuca bağlandıktan sonra kendi çıkarları doğrultusunda olan Ulusal Mutabakat Hükümetini seçerek, devrim sürecinde ne kadar samimi olmadığını gözler önüne koymuştur. Küreselleşme Tunus'ta ne kadar olumlu bir şekilde gerçekleşiyse, Libya'da ise tam tersi şekilde küreselleşmenin taraftarlarının çıkarları doğrultusunda evrilmiş, devrim öncesinden daha kötü bir yapıya sahip hale gelmiştir. Küreselleşmenin devrim sürecinde oluşturduğu etkilerden biri de iletişim kaynaklarıdır. İletişimin, bilginin, eğitimin küreselleşmesi ile Libya halkı Tunus'ta var olan başarılı devrimi eşzamanlı olarak takip edebilir, bu sayede kendileri de cesaret kazanmış ve protestolar başlatmak için uygun zamanı beklemiş hale gelmişlerdi. Libya'da protestoların başlamasının ardından, sosyal medya aracılığıyla dünyanın her tarafından yüzbinlerce insan Libya halkına destek vermiştir. Devrim öncesi Libya diye bir devletin varlığından bile bir haber olan yüzbinlerce insan, yaşananların ne olduğuna tam anlamıyla bilmeden, vakıf olmadan değerlendirmeden yoksun şekilde sadece medya kuruluşlarının bilgilendirmeleri doğrultusunda, kısacası bilinçsiz ve körü körüne bir şekilde desteklemişlerdir. Bu yapılan yaklaşım, sağlıklı değildir. Haber kuruluşlarına küreselleşme taraftarı devletler veya örgütler tarafından verilen emir ile medya kuruluşları Muammer Kaddafi'yi destekleyeydi ve onu meşru, olumlu gösterseydi sosyal medyadaki insanlar onu destekleyecekti. Elbette bölgede yaşayan ve devrimi içten bir şekilde yaşamış kişilerde küreselleşmenin bu nimetlerinden faydalanmış, kendi çağrılarını tüm dünyaya duyurabilmişlerdi. Bölgedeki devrim güçlerinin Google Earth'ten koordinat saptayıp savaş alanında uyguladıkları, cephe savaşı stratejilerinde bunu kullandıkları söylenmektedir. Ayrıca Skype, Twitter gibi küreselleşmenin ortaya koyduğu kitle iletişim araçlarını da kullandıkları bilinmektedir. Bahsettiğim gibi,

Libya'da birçok devrimci güç, birçok dini düşünce, birçok sol örgüt ve yerel örgütler bulunmaktaydı Küreselleşme olgusunun hangi yapıların yararına kullanıldığı bilmek oldukça güçtür. Sonuç olarak Ortadoğu'daki bu Arap baharı sürecinde, küreselleşmenin önemli birimlerini oluşturan yapıların, ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görmüş bulunmaktayız. Muammer Kaddafi, küreselleşmenin bu araçlarının kullanılmasını engellemek için devrimi patlak verdiği süreçte internet erişimini kısıtlamış, devrim hareketinin dünya genelinde yayılmasının önüne geçmeye çalışılmıştır. Elbette bu başarıya ulaşmamış, farklı platformlar da, uygulamalar da devrimin görüntüleri hızla yayılmıştır. Küreselleşmenin bu birimleri tarafında dünyadaki çeşitli insanların Kaddafi'ye tepki göstermesi, devrim çabalarını desteklemesi, BM, NATO, ABD ve Batı devletlerini yapacağı olası Libya hareketlerine da meşruiyet kazandırmıştır. Sonuç olarak Libya, küreselleşme bağlamında 1951 yılından itibaren birçok darbe ve darbe girişimi görmüş, 1951 yılı öncesinde de Fransa ve İngiltere gibi Batı devletleri tarafından mandater bir yapıda yönetilmek durumunda bırakılmıştır. Dünya toplumunun küreselleşme araçlarını kullanırken, bazı konuları ne kadar ölümcül ciddi olduğunu bilmesi gerekmektedir. Bugün iyi hazırlanmamış devrimle Muammer Kaddafi'nin indirilmesi, Libya için on binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan ve hala daha devam eden ölümcül bir süreci tanımlamaktadır. ABD, Libya'da ki yönetim boşluğunu iyi değerlendirerek Halife Hafter'i Libya'ya göndermiş, yaşanan katliamlara doğrudan katkısı olmuştur. Ne acı ki uyguladıkları bu katliamı küreselleşme bağlamında demokratikleştirme diyerek, dünyadaki birçok insanın da meşruiyetini alarak bunu yapmıştır. Fransa'da tıpkı ABD gibi Halife Hafter'e bu süreçte destek vermekte, silah yardımı sağlamak ve Libya'nın Doğu Bölgesi'nin bir an önce tamamen bölünmesini amaçlamaktadır. Çünkü Fransa'nın isteği II. Dünya Savaşı'ndan önce sömürge altında tuttuğu Fizan bölgesini yeniden ele geçirmek, Akdeniz'e biraz daha hakim olmak ve bölgedeki yeraltı kaynaklarını daha rahat bir şekilde kullanmaktır.

2.3. TUNUS

2.3.1. Bağımsızlık Öncesi Dönem

Küreselleşme olgusu bağlamında demokratikleştirilen bir diğer Ortadoğu ülkesi Tunus'tur. İlimli ve kansız bir devrim sayesinde demokratikleştirilmesinden dolayı küreselleşmenin başarılı bir sonucu olarak nitelendirilebilir. 1881 yılında Fransa tarafından işgal edilip bağımlı bir şekilde yönetilen Tunus sömürge yönetimine maruz kalmış, bu dönemden itibaren küreselleşmenin devlet yapısına etkilerini yaşamıştır.

Tunus Kuzey Afrika'da bulunan Akdeniz'e kıyısı olan bir devlettir. Kuzey Afrika coğrafyasına göre nispeten küçük bir ülkedir ancak stratejik konumu ile Kuzey Afrika'nın ve Ortadoğu coğrafyasının en önemli devletlerinden biridir. Bulunduğu jeopolitik, stratejik öneme sahip coğrafyası sebebiyle tarih boyunca birçok devlet ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. 12. yüzyılda Berberiler tarafından işgal edilen Tunus toprakları daha sonra da birçok fetih ve işgal yaşamışlardır. Romalılar, Araplar ve Osmanlılar bunlardan birkaçıdır. 20. yüzyılda ise Fransızlar tarafından işgal edilip mandater bir rejimle yönetilen Tunus bağımsızlığını ancak 1956 yılında kazanabilmiştir. 1830'larda Tunus bölgesi, Osmanlı İmparatorluğunun bir vilayeti gibi görünse de, vali atanmadığı için gerçekte özerk bir devlettir (www.britannica.com, 1999). 1837'den 1855'e kadar hüküm süren I. Ahmed Bey, modernist ve reformcu bir kişiliktir. Batılı danışmanları bulunan I. Ahmed Bey danışmanlarının fikirleriyle, modern bir ordu, donanma ve endüstriler oluşturdu (Newman, 2019: 11). Batılı danışmanlarının çoğunluğunun Fransız olduğunu belirtmek gerekir. I. Ahmed Bey'in en büyük reformu, Kuzey Afrika kıtasında yaygın olan köleliği Tunus'ta kaldırarak Avrupa ile daha uyumlu hale gelmesidir. Tunus Beyliği'nin çöküşü 1859-1882 yılları arasında hüküm süren Muhammed el Sadık dönemine denk gelmiştir (Harber, 1971: 8). Tunus ve dünya tarihi açısından önemi 1861 yılında oluşturulan ilk Arapça anayasayı ilan etmesidir. Mustafa Khaznadar; oluşturulan anayasayla Muhammed el Sadık tarafından başbakanlığa getirilmiştir (www.britannica.com, 2018). Şunu eklemek gerekir ki, erken dönemde ve Ortadoğu'da karşılaşmayı beklemeyeceğimiz bir şekilde, demokratik sayılabilecek bir sistemin Tunus'ta var olması, Fransa'nın siyasal ve kültürel yapılarından etkilenmeleri/Fransa

tarafından küreselleştirilmeleridir. Bu yaklaşımla da küreselleşmenin Tunus devlet yapısına etkisinin oldukça erken dönemlerde başladığını görebiliriz.

Tunus Beyliği 1881 yılında Cezayir topraklarına tacizde bulunduğu iddiası sebebiyle, Fransa tarafından işgal edilmiştir. Tunus, Fransız askerinin işgaline onayladığı Bardo Antlaşmasını imzalayarak, ekonomik ve dış ilişkiler alanlarını Fransız otoritesine bırakmıştır (Toussaint, 2016). Tunus'un fetihten ziyade antlaşma çerçevesinde, Fransa'nın himayesine girmesi ile birlikte Beylik siyasal yapısı devam etmiş, hükümet yapısı korunmuştur. Uzun süre Fransız himayesinde kaldıkları için dilleri, kültürleri, dinleri Fransız etkisinde kalmıştır. 1920'de Destur Partisi, Fransız hükümetine Tunusluların Avrupalılarla aynı haklara sahip olacağı anayasa ve hükümet biçiminin kurulmasını talep etmiştir. Destur Partisi lideri Abdelaziz Thâalbi bu isteği sebebiyle, Fransızlar tarafından tutuklanmıştır. Son Tunus Beyi olarak bilinen Naceur Bey, Fransızlara talebin kabul edilmesini tekrarlamış, Tunus'taki sömürgecilik faaliyetlerini yöneten General Lucien Saint, Naceur Bey'in sarayını kuşatarak talebin geri çekilmesini sağlamıştır (www.britannica.com, 2018).

1934 yılında genç bir avukat olan Tunuslu Habib Burgiba ve meslektaşları, Fransız yönetimine karşı kitlesel destek kazanmak amacıyla Yeni Destur Partisi çerçevesinde Fransızlara karşı oldukça güçlü direnç göstermişlerdir, ancak Burgiba ve Anti-Fransız eylemlerde bulunan parti üyeleri tutuklanmıştır. 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Fransa'da hapsede olan Yeni Düstur Partisi üyeleri ve Burgiba, 1942'de Fransızların Almanlar tarafından işgal edilmesiyle, Naziler tarafından Hitlerin Tunus'u olası bir İtalyan etkisi alanı olarak gördüğü için İtalya Devletine teslim edilmelerini sağlamıştır (Johnson, 2000). İtalya'da işbirliği yapmaları için zorlatılsalar da Burgiba reddetmiştir, daha sonra da serbest bırakılmışlardır. Savaşın sonunda Fransızlar tarafından Naziler ile iş birliği yapmakla suçlanan Burgiba Mısır'a kaçmıştır.

Tunus bağımsızlığı için güçlü propagandalar devam etmekteydi, 1951'de kurulan yeni hükümet Burgiba ve yandaşlarının ülkeye dönebilmelerine izin vermiştir. Yeni kurulan hükümet Fransızlara, bağımsız bir Tunus parlamentosu kurmak istediğini aktardığında, Fransızlar tarafından baskı arttırılmış, Burgiba sürgün edilmiş Bakanların çoğunluğu tutuklanmıştır. 1954 yılında Fransa Başbakanı Pierre Mendés France ile yürütülen müzakerelerde Tunus'a tam özerklik sözü verilmiştir, Özerklik antlaşması

1955'te imzalanmış ancak bu anlaşma dış politika, eğitim, savunma ve ekonomi alanlarında sıkı sınırlar içermekteydi (Bidwell, 1998: 99).

2.3.2. 1956 Bağımsızlık Sonrası Dönem

Fransızların 20 Mart 1956'da Tunus'a tam bağımsızlık vermesiyle, Habib Burgiba Başbakan seçildi. Beylik sistemi kaldırıldıktan sonra 1957 yılında Habib Burgiba Cumhurbaşkanı olarak Tunus'ta Cumhuriyeti ilan etmiştir. Bağımsızlıktan sonra Yeni Düstur Partisi liderliğinde Habib Burgiba, özellikle eğitim, kadın hakları ve hukuksal konularda reformlara gitmiştir. Zorunlu modernleşme uygulanan Tunus'ta bu yaklaşım tepki çekmiş, kırsal ve muhafazakâr muhalefet tarafından istenmemiştir. Bu yaklaşımı uygulayan Planlama Bakanı Ahmed Ben Salah, partiden uzaklaştırılarak sürgüne gönderilmiştir. Habib Burgiba'nın bozulan sağlığı ancak yönetimi bırakmama gayreti, halktan tepki ile karşılaşmış, 1986'da ki seçimler muhalefet tarafından boykot edilmiştir (Michalak, 2013: 15). 1987 yılında Habib Burgiba daha 1 ay önce atadığı Başbakan Zeynel bin Abidin Ali tarafından Cumhurbaşkanlığından indirilmiştir (Erdem, 2014: 22). Kendisi Cumhurbaşkanı olan bin Ali, halka siyasi liberalleşme ve demokrasiye geçme sözü vermiştir. 1989'da imzaladığı Ulusal Pakt ile iktidar, muhalefet, İslamcı ve tüm ulusal örgütleri bir araya getirmişti. Cumhurbaşkanı bin Ali, başlangıçta basın kontrollerini hafifletip, siyasi mahkumları serbest bırakmasına rağmen daha sonra insan haklarını kötüye kullanma, muhalefeti askeri ve güvenlik güçlerince bastırması gibi olaylarla eleştirilmiştir (Byrne, 2019). Benzer şekilde medya, dernekler ve ulusal örgütlere getirilen yasaklardan itibaren, bin Ali rejimi otoriterlikle suçlanmaya devam edilmiştir. Hükümet ve bin Ali bu eleştirileri ve protestoları; demokratikleşmenin, ekonomik liberalleşmenin ve sosyal konsolidasyon sürecinin istikrarsızlaştırılmaya veya engellemeye çalışılması için kademeli bir süreç olduğunu iddia etmiştir (Heydemann, 2007: 13). 2005 yılında iki meclisli bir yasama organı oluşturulması, siyasal liberalleşmeye örnek bir adım olarak verilebilir. Ortadoğu'da Arap baharı diye adlandırılan olgu, halkı, yöneticilerinden demokratik, sosyal, ekonomik ve siyasal taleplerde bulunması, bu istekleri karşılanmaması neticesinde ise direnç göstererek yönetimi devirme girişimleridir. Ortadoğu coğrafyasında ilk kez Tunus'da başlayan ayaklanmalarla, Zeynel bin Abidin Ali'nin ülkeyi terk etmesi sonucu, devrim gerçekleşmiş oldu, bu devrim Arap baharı olgusu içinde değil Yasemin Devrimi adıyla

nitelendirilmiştir (www.history.com, 2018). Bunun sebebi Arap baharı teriminin var olmaması, Ortadoğu'daki diğer ayaklanmalar sonucu coğrafyadaki devrim hareketlerinin tanımlanmasında kullanılan bir kelime olmasıdır.

Öncelikle devrimin ardındaki sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlere bakmalıyız. Turizm, hizmet sektörü ve tarımın Tunus'da hegemon ekonomik çerçeve oluşturduğu bilinmektedir. Turizm sektörünün oldukça gelişmiş olması diğer komşu devletlere nazaran, Tunus'un ekonomisinin nispeten daha iyi olmasına neden olmuştur. Ancak artan nüfus ve nüfusu karşılayamayan eksik istihdam alanları, Tunus'da işsizliğin yıl geçtikçe artmasına neden olmuştur. 2010 yılında 15-24 yaş arası yapılan işsizlik oranlarında üniversite mezunu gençlerin %30'unun işsiz kaldığı gözlemlenmiştir (Koçak, 2012: 31). Bu nedenle devrimin gerçekleşmesinde eğitilmiş/ nitelikli gençler temel bir görev almışlardır. Tunus'taki hareketlenmeye başlatan ve devrimin sembol ismi olan Muhammed Buazizi'de üniversite mezunu işsiz bir gençti. Tunus'ta ekonomi stabil bir şekilde büyüme gösterse de, halkın üniversite mezunu gençlere yeni ekonomik iş alanları/ olanakları yaratamadığı gözlemlenmiştir. Üniversite mezunu nitelikli insanlar, daha düşük ücret ve daha az sosyal imkanlara sahip işlerde çalışmak yerine, hak ettikleri gibi kendilerine kamu sektöründe istihdam sağlanmasını talep etmekteydiler. Bu tabandaki insanların iş konusunda ki yaklaşımı bu doğrultuda olduğu için kayıt dışı, niteliksiz, düşük maaşla işçi çalıştırma olgusu Tunus'da yaygınlaşmıştı. Ayrıca Tunus'da gelir adaletsizliği yıl geçtikçe artmış, elit kesim ve Zeynel bin Abidin Ali'nin mal varlığı halkta nefrete yol açmıştı. Cumhurbaşkanı Zeynel bin Abidin Ali ve aile mensuplarının yolsuzluk yaptıkları, halk tarafından kabul gören bir olguydu. Cumhurbaşkanı bin Alinin Cumhurbaşkanlığı görevini yürütürken farklı yapıda 90 adet şirketi olduğu, toplam servetinin ise 12 milyar dolar olduğu tahmin edilmekteydi (Dreisbach ve Joyce, 2014).

Küreselleşme olgusunun bir kavramı olarak görülen demokratikleşme teorileri Kuzey Afrika ülkelerine doğal yollarla gelmediği bilinen bir gerçektir. Doğal yollardan kasıt; yöneticilerin kendi istekleri doğrultusunda ülkelerinde, demokratik değerlere, eşitlik, liyakat, özgür seçim ve hukukun üstünlüğü gibi insani değerlere yer vermesidir. Ancak Kuzey Afrika'da böyle bir yaklaşım Arap Baharı'na kadar görülmemiştir. Tunus'un bağımsızlığını kazanan ve ilk Cumhurbaşkanı statüsünde olan Habib Burgiba, Fransa ile bağımsızlığını, kurduğu diplomatik girişimlerle elde etmiştir. Dolayısıyla herhangi bir

devrim, silahlı çatışma yaşanmadan Tunus özgürlüğünü/ bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Burgiba ülkeyi yönettiği 1987 yılına kadar bağımsızlığı kazanmak için gösterdiği aynı uzlaşmacı, ılımlı yaklaşımı siyasi alanda göstermemiştir. Burgiba laik, seküler bir yaklaşımı benimsemiş bir devlet adamı olmasına rağmen, otoriter kimliğinden görev süresi boyunca taviz vermemiştir. Burgiba'nın siyasi kimliğinden ve ideolojik yaklaşımlarından da söz etmek gerekir. Kendisi, Tunus bağımsızlığını kazandıktan sonra ülke içerisindeki Fransız karşıtı yapılanmalara karşı çıkmış, dindar kesimin önünü kesmiştir. Burgiba 84 yaşında 7 Kasım 1987'de sessiz bir devrim ile bin Ali tarafından sağlık problemleri nedeniyle görevini yapamadığı gerekçesiyle yönetimden indirilmiştir. Zeynel bin Abidin Ali yönetime geldiğinde yaptığı ilk iş ömür boyu başkanlığı kaldırmaktı, uyguladığı bu yaklaşımla ve söylemlerinde demokratik değerleri kullanması hem halktan hem de dünya çapında bin Ali'nin demokratik değerlere saygı duyan bir yapıda olduğu varsayımına neden olmuştur (www.bbc.com, 2019). Zeynel bin Abidin Ali göreve geldiği süre itibariyle muhaliflerle samimi diyalogları, hapiste bulunan siyasi suçluları affetmesi, 1989 yılında yapılan seçimlerin özgür ve adil şekilde yapılması gibi konular bin Alinin demokrasiye geçiş yapabileceğini düşündürüyordu. Ancak zaman geçtikçe Zeynel bin Abidin Ali merkezi otoriteyi tek elinde tutmaya başlamış, demokratik değerleri ikinci plana atmış, Burgiba'nın sorun yaşadığı siyasi İslamcı Nahda Hareketi ile diyaloglarını kesmiş, bu nedenlerle halk bin Ali'ye tepki göstermeye başlamıştır (Özkoç, 2018: 12-17). Bin Ali, Nahda Hareketinin terörist bir oluşum olduğunu ilan ederek, darbe amaçladıklarını kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu açıklamalar ile birlikte bin Ali, muhalefe karşı sert tutumunu meşrulaştırmıştır. 17 Aralık 2010'da üniversite mezunu bir işsiz olan Muhammed Buazizi'nin seyyar satıcılık yaptığı aracına el konulup, karakolda işkence ve şiddete maruz kalmasıyla bir tepki olarak kendisini Sidi Buzid kentinde yakmıştır (Özkoç, 2018: 18). Küreselleşmenin olgularından olan iletişim kanalları sayesinde Buazizi şiddet gördüğü görüntüler ve kendini yakma anı, kısa sürede hem tüm Tunus'a hem de tüm dünyaya yayılmıştır. Halk bu durumu tepki gösterip Buazizi'nin eylem yaptığı yer olan Sidi Buzid'de toplanıp protesto çağrılarını başlamıştır. Sosyal medya desteği ile çığ gibi büyüyen kalabalık, yönetim için tehlike arz etmeye başlamıştı. Protesto yapan halkın yönetimden talepleri eşitlik, özgür seçim, demokratik değerlerin Tunus'ta var olması, insan hakları ve işsizliğin ortadan kaldırılması gibi isteklerdi. Zeynel bin Abidin Ali protestocuların artık dünya devletleri ve insanlarından

destek almalarıyla yönetiminin sallandığını tahmin etmiş uzlaşmacı söylemlerde bulunmak durumunda kalmıştır. Tunus halkının ekonomik anlamda istihdam ve yaşam şartlarını refaha erdirilmesi isteklerine 300.000 istihdam alanı yaratacağımız diyerek dengelemeye çalışmıştır. Ancak bin Ali'nin söylediği ılımlı çağrılar ve kısmi reform vaatleri halkta beklediği tepki bulamamıştır, artan halk ayaklanmalarına ülke içinde bulunan kaos ve düzensizliği ortadan kaldırma amacıyla devlet militarist güçlerini halka karşı silah kullanmalarını emretmiş polis kuvvetleri bu çağrıyı uymuştur, Tunus askeri kuvvetleri ise halka karşı zor kullanmayacağını açıklayıp polis kuvvetleriyle silahlı çatışmalara girmiştir (<https://thearabweekly.com/tunisian-tycoon-calls-eu-debt-relief-harsher-reforms-government>). Bin Ali ayaklanan halkı pastırma kadına silahlı güç kullanımını başarısız olduğunu anladıktan sonra yeniden reform çağrılarına başlamış halka karşı bazı tavizler de bulunup, çatışmaların sorumlusu olarak gösterdiği, içişleri bakanını görevinden uzaklaştırmıştır. uyguladığı politikalarla halk ayaklanmalarını bastıramayan Zeynel bin Abidin Ali 14 Ocak 2014 tarihinde görevini bırakıp ailesiyle birlikte ülkeyi terk etmiştir. Tunus halkının protestoları başladığı ilk süreçte amaçlarının devrim oluşturmak ve yönetimi değiştirmek olduğunu söylemek doğru olmaz. Halk yaşadıkları sosyal, siyasi ve ekonomik sıkıntıları Buazizi'nin başlatmış olduğu eylem ile yönetime protesto düzenleyerek bildirmiş, protestoların ilk zamanlarında herhangi bir devrim çağrısı veya istifa çağrısı yapıldığı gözlemlenmemiştir. Ancak Zeynel bin Abidin Ali ayaklanan halkı bastırmak için sert bir tutum sergilediğın de, önce devletin askeri kanadının halk tarafına geçmesine neden olarak, ülkenin çatışma ortamına dönmesine ve halkında bu sert tutumu karşısında yönetimin görevini bırakıp devrimin gerçekleştirilmesi için çabalamasına sebep olmuştur. Tunus için ve Ortadoğu coğrafyası için bin Ali'nin devrilmesi tarihi bir önem taşımaktadır. İlk defa Ortadoğu'da otoriter bir lider halkın çabası, azmi ve direnciyle görevden uzaklaştırılmış devrim gerçekleştirilmiştir.

Zeynel bin Abidin Ali'nin devrilmesine giden süreç doğal bir şekilde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Elbette Tunus Devrimi'nin de küreselleşme ile ilgili bağlantısı mevcuttur. ilk kez bir devrimde küreselleşme olgusunun içinde bulunan kitle iletişim araçları ve sosyal medya uygulamaları bu kadar yoğun kullanılmıştır. Aynı zamanda dünyanın da bu olaya eş zamanlı takip edebilip; yorumlama, eleştirme, destek verme gibi olanakları bulunması kitle iletişim araçlarının bu devrimde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yaşanan bu devrimi Facebook devrimi olarak nitelendiren

yazarlar dahi mevcuttur. Tunus'ta nispeten kansız gerçekleşen devrim küreselleşmenin olumlu şekilde demokratikleştirdiği bir devlet statüsü altına girmektedir.

2.4. İRAN

2.4.1. Genel Yapı

İran kültürü 2500 yıl kadar önce bir süreye dayanmaktadır, tarih boyunca da birçok siyasal ve dini değişimler yaşamışlardır. Ancak yine de tarihlerine, kültürel özelliklerine sahip çıkan bir halktır. Bölge kültürü çok yapılı uygarlıklarla, tarih boyunca şekillenmiş, hakim olan kültür ise Fars kültürü olmuştur, yine de küçük çaplı birimlerin kendine özgü geleneklerinde yaşayabildiklerini söyleyebiliriz.

İran kültürel açıdan karmaşık, komplike yapıda olan bir toplumdur. Bölgedeki baskın etnik ve kültürel grup Farslardır, kendi ana dilleri olan Farsçayı konuşmaktadırlar. İran toplumunda etnik olarak Azeriler, Kürtler, Beluciler, Ermeniler Asuriler ve Yahudilerde bulunmaktadır. Orta Asya'da M.Ö. 2000 yılında İran'a göç etmeye başlayan Aryan kabilesinin torunları, bugünkü İran toplumundaki Farsları temsil etmektedir (www.everyculture.com). Araplar tarafından 7.yy'da başlatılan İslami fetihler, bugünkü İran'ın güneybatısında bulunan Huzistan eyaletinde yaşamakta olan Fars toplumunu da, etkisi altına almıştır. İran'da yaşayan en büyük Türk ırkını temsil eden Azeriler, bölgenin kuzeybatısındaki sınır illerinde yaşamaktadırlar. Azeriler bölgede tarım ve hayvancılık yaparak yaşamlarını sürdüren bir halktır (www.everyculture.com).

Farsça; İran'ın baskın ve resmi dili olmasına rağmen; Hint-Avrupa, Ural-Altay dil ailelerinden de bir dizi dil ve lehçeler konuşulmaktadır. İranlıların ortalama dörtte üçü Hint-Avrupa dillerinden birini konuşmakta veya Farsçanın bir lehçesini konuşmaktadırlar. İran'da Farsça; edebiyat, gazetecilik, bilim gibi alanlarda baskın bir dildir. Sami dillerinden Arapça ise nüfusun küçük bir yüzdesi tarafından ana dil olarak konuşulmaktadır(www.worldatlas.com). İslam fetihlerinin ardından dillerine eklenen birçok Arapça kelime olsa da Farslar, kendi dillerinden bu kelimeleri temizlemek için yoğun çaba sarf etmiştir. Arapça İran'da sadece dini alanlarda kullanılan bir dil olarak kültürlerine yerleşmiştir.

İranlıların büyük çoğunluğunun, resmi devlet dini Şia mezhebinin bir kolu olan İsnâaşeriyye/ Onikiciler'dir. İran coğrafyasında yaşayan Kürtler ve Türkmenler, ağırlıklı olarak Sünni mezhebinden, Araplar Sünni, Şii ve Hristiyan inancındalardır, İran'ın, tarihsel geleneğinde var olan zerdüştlük dini ise günümüz İran toplumunda az sayıda bulunmaktadır (Atmaca, 2012: 47-85). İran toplumunun dini inancı küreselleşme bağlamında da önemli yer tutmaktadır. Küreselleşme hareketlerine direnen bir devlet olan İran, karşıt küreselleşme bağlamında kabul edebileceğimiz, 1979 yılında Şii tabanlı dini İslami bir devrim yaşamıştır.

İran'ın coğrafi özellikleri; kuzeyinin deniz kenarında olduğu, merkezinde nehirler bulunan insan yaşamı için önemli olan su teminine ulaşılabilecek bir bölgeye sahiptir. Güney taraflarında ise boş çöller, verimsiz araziler, geniş ovalar bulunmaktadır. Bölge nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır, bu kentler Kuzey şeridinde deniz kenarında bulunmaktadır(www.britannica.com, 2019). 1960'lı yıllarda başlayan hızlı kentleşme, 21. yüzyılın başlarında daha da hızlanmıştır. Yerleşme alanında kentleşmenin bu kadar yüksek olmasının sebebi, sanayileşme sosyal ve siyasi dönüşümler, 1980-88 yılları arasında yaşanan İran-Irak savaşı ve kentlerin dışındaki bölgelerin oldukça verimsiz bir yapıya sahip olmasıdır. Başkentleri ve en büyük şehirleri konumunda bulunan Tahran, Hazar denizi ve Elburz Dağları arasında bulunan verimli topraklara sahip, sanayinin gelişmiş olduğu bir şehirdir, Tahran'ın yaklaşık 400 kilometre güneyindeki Esfahan Kenti ise, İran açısından en önemli ikinci şehirdir (Library of Congress, 2008: 1). Bölgenin şehir düzeni İslami toplulukların benzer bir örneğini teşkil etmektedir. Kubbeli çatılar, tuğla ve taştan inşa edilmiş geniş kapalı avlular gibi mimari yaklaşımlar, klasik İslam mimarisini anımsatmaktadır. Kırsal alanlardan şehirlere, kentlere yaşanan iç göç İran'da 1960'lı yıllarda başlayan önemli bir trenddi. Ancak 1979'da ki İslami devrimden sonra demografik yapı; eğitilmiş, laik nüfusun büyük bir kısmının dış ülkelere, özellikle ABD ye göç etmesiyle farklılaşmıştır. Günümüz İran'ın da kent bölgelerinde bulunan insanların eğitim seviyesi, 1979 öncesinden daha düşük seviyededir. 1979 İslami devrimi sonrası Yahudiler, Zerdüştlük gibi azınlıkta bulunan dini yapılar, yaşam koşulları sebebiyle ülkeyi terk etmek durumunda kalmış, sığınmacı olarak farklı devletlere başvurmuşlardır(www.worldpopulationreview.com).

İran ekonomisinin yaşadığı zorluğun ve yeraltı kaynaklarına, sanayiye sahip olmasına rağmen ekonomik durumunun yeterli olmamasının önündeki en büyük engel, uluslararası toplumdan izole olmasıdır. İzolasyon sebebiyle İran piyasaları, kısa ve uzun vadeli olası büyümeleri engellenmiş, ülkenin yüksek teknoloji erişimi kısıtlanmış ve yabancı yatırımlar engellenmiştir. İran toplumunun içinde bulunduğu bu izolasyon, hem muhafazakar politikacılarının yabancı düşmanlığına, hem de İran'ın Uluslararası terörizmi desteklemekte suçlayan ABD başta olmak üzere, uluslararası toplumun uyguladığı yaptırımların bir bütünüdür. 1996 tarihli İran ve yaptırımları yasasıyla, hem ABD hem de yabancı şirketler tarafından İran'da yabancı yatırım yasaklarını kapsayacak şekilde, İran petrol ürünlerinin ithalatına yönelik mevcut ambargo daha da genişletilmiştir. (Katzman, 2019: 12-13). 21. yüzyıl'da reformist görüşlü İranlı politikacıların, ülkelerini yabancı yatırımlara açmaları kısa sürmüş, yeniden ambargo uygulanmaya devam edilmiştir. 1979 devriminden bu yana İran'ın uzun vadeli hedeflerin de tam ekonomik bağımsızlık, ülke içinde tam istihdam ve insanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi olmuştur. Ancak 20. yüzyılın sonlarında ülkenin ekonomik geleceği engellerle kaplanmış. 1960'lı yıllar öncesinden belirli bir düzeyde de olsa, kırsal kesimde tarımsal üretim yapılmaktaydı, kırsal kesimin kentlere göç etmesiyle ve İran'a yönelik ambargolar uygulanmasıyla tarım sektörü de nispeten sekteye uğramıştır (www.bbc.com, 2019). Tüm bu ekonomik olumsuzluklara rağmen yine de hükümet; ülkenin iletişim, ulaşım, enerji altyapılarını ve nükleer enerji tesislerini geliştirmeye devam etti. İran ulusal anayasası, ekonomilerini üç sektöre ayırmışlardır. Endüstriler, bankalar, sigorta şirketleri, kamu hizmetleri, iletişim, dış ticaret ve ulaşımı içeren kamu; mal ve hizmetlerin üretimini, dağıtımını içeren, kooperatif; bu iki sektörü içinde bulunduran bütün faaliyetlerini tamamlayan, şahsi alan (www.britannica.com, 2019). Anayasa ayrıca ülkenin ekonomik ve mali kaynaklarının yönetimi için özel önergeler oluşturmaktadır. Devrim sonrasında ise hükümet İslami ilkeleri ihlal eden herhangi bir yasayı veya yasanın bir bölümünü geçersiz ilan etti, İslam ilkelerine uymayan herhangi bir yasayı yürürlüğe koymadı. Bu yasak bireylerin ve kurumların İslami hukuka karşı gelmeden, ancak yasal olmayan şekilde krediler bulmaya çalışmasını sağlamıştır. Devrimin ilk yıllarından itibaren İslam ekonomisinin kendi yorumlarıyla yönetilmesini sağlamak için fikirlerini hükümeti empoze etmeye çalışmışlardır. İslami solcular geniş kamulaştırma hamlelerinin yapılmasını ve refah devletinin oluşturulmasını gerektiğini

düşünmektedirler. Tüccar topluluğu ile güçlü bağları bulunan dini tarikatlar içerisindeki muhafazakar kesim ise mülk sahiplerinin haklarını savundu ve özelleştirmenin sürdürülmesi gerektiğinde ısrar etti. Bununla birlikte, her iki taraf da hükümetin uyguladığı batı bankacılığına yönelik kısıtlamalara destek vermiştir. İran'ın devrim sonrası lideri Ayetullah Humeyni; solcu, muhafazakar tartışmalarında taraf tutmayı reddetmiş ancak İran-İrak Savaşı'nın etkileri sebebiyle, ekonomiye devlet müdahalesinin arttırılmasını sağlamıştır. Savaş sonrasında İran, ekonomiye devlet müdahalesinde bulunmayı azaltmış olmasına rağmen, ekonomileri beklenen yükselişi gösteremedi. 1997'de Cumhurbaşkanı olan Muhammed Hatemi'nin seçilmesi sosyal ve ekonomik reformlar da bulunacağını vaat etmişse de, İran hükümeti içinde bulunan muhafazakar kesimin baskısıyla yeterli bir şekilde reformda bulunulamamıştır (www.britannica.com, 2019).

İran'ın Atom Enerjisi Örgütü (İAEÖ), 1973 yılında 20'den fazla nükleer santral kurmak için oluşturulmuştur. İAEÖ 1978'de Basra Körfezi'nde iki adet reaktör tamamlanmak üzereydi ve 1980'li yıllarda faaliyete geçmesi planlanmaktaydı ancak devrimci hükümet 1979'da programı ABD desteği ile yapıldığı için iptal etmiş, 2 reaktörden biri Rusya yardımı ile tamamlandı ve 2011 yılında Rusya tarafından sağlanan nükleer yakıt ile faaliyete başladı (IAEA, 2018). Aynı zamanda İran'ın uluslararası örgütlere bildirilmemiş, uranyum zenginleştirme tesisi olduğu ve İran'ın nükleer silah inşa etmek istediği dünyayı özellikle Batı devletlerini korkutmuştur. İran'ın nükleer programı, uluslararası gerginliğin önemli bir kaynağını oluşturmuş ve 2006'dan beri İran'a karşı artan yaptırımlara neden olmuştur. İran yönetimini; ekonomik anlamda tam bağımsızlık sağlamak ve ülkesi için herhangi bir farklı devlete, yapıya ihtiyacı duymayan anlayışına rağmen İran'da ithalat oldukça yüksektir. İthal maddelerin çoğunluğunu gıda sektörü oluşturmuştur. İran'ın önde gelen ticaret ortakları; Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Almanya ve Türkiye'dir. İran 1990'lı yıllarda küreselleşme dalgasının bir getirisi olan ekonomik liberalleşme çabasına girmiş ancak bunu başarıyla sürdürememiştir (www.oec.world).

Günümüzde İran'da işçi hakları, teorik anlamda var gibi gözükse de ülkede herhangi bir sendika sistemi bulunmamaktadır. İşçiler zaman zaman bu duruma tepki gösterebilir de, hükümet işçileri kendi desteklediği bir kurum olan 'İşçi Evi' çatısı altında

koruduğunu dile getirmektedir (www.soldefter.com, 2017). İşçilerin herhangi bir grev hakkı da bulunmamaktadır İslami devrimi sonrasında yaşanan herhangi bir eylemde, doğrudan devletin militarist güçleri devreye girmektedir. İran'daki kültürü anlamamız adına; işçi haklarını yetersizliği, kadınların çalışma izni olduğu ancak her meslekte çalışmalarına izin verilmediği, kadınların eğitim durumlarının düşük olduğu, işçi yaşının asgari 15 yaş olması gibi durumları bilmemizde fayda vardır. Küreselleşmenin temel odak noktası olan insan hakları ve demokratik değerler İran'da yeterince bulunmamaktadır.

İran'ın siyasal rejimi, üniter yapıda olan bir İslam Cumhuriyetidir. Ülkenin anayasası 1979 yılında değiştirilmiş; yürütme, parlamento ve yargının din adamlarının hakim olduğu çeşitli organlar tarafından denetlendiği, karma bir hükümet sistemi oluşturulmuştur. Hem devletin, hem de denetleme kurumlarının başında otoritesi genellikle bir devlet başkanıyla eşi sayılabilecek bir din adamı, bulunmaktadır. Bu liderlik özelliği dini liderlik olarak nitelendirilebilir. Bu denetleme yapısı, İran'ın devrim sonrası liderliğe gelen Ayetullah Humeyni tarafından açıklanan 'Velâyet-i Fakîh' anlayışından gelmektedir (Vakilian, 2008: 95). Aynı zamanda İran siyasal rejiminin de, Uzmanlar Meclisi adı altında bir konsey bulunmakta, dindarlık temelindeki insanlar bu mecliste bulunmaktadır. Zamanı geldiğinde Uzmanlar Meclisi din adamları arasında yeni bir lider seçmektedirler (Vakilian, 2008: 166-211). Bu lider ülkenin politikasının genel yönünü belirler, İran Silahlı Kuvvetler komutanıdır, savaş beyanlarından sorumludur. Ancak Uzmanlar Meclisi, liderin görevlerini yerine getiremediğini düşünürse, lideri görevden alabilir. Haziran 1989'da Ayetullah Humeyni'nin ölümü üzerine, Uzmanlar Meclisi yeni lider olarak Ayetullah Ali Hamaney'i seçmiştir. Uzmanlar meclisi 83 din adamından oluşmakta ve kuruluşları 1979 yılında ülkenin anayasasını hazırlamak amacıyla oluşturulmuştur. O zamandan beri tek görevleri, dini lider öldüğünde yeni dini lideri belirlemektir (Vakilian, 2008: 166-211).

İran Başkanı/Cumhurbaşkanı ise halk tarafından seçilmektedir. İran doğumlu, yerli bir şii olmak zorundadır. Başkan; yasama organının onayı ile Bakanlar Kurulunu seçer. İslami düzenin uygunluğunu belirlemek için komite üyelerinin bir kısmını atar ve ülkenin savunmasını denetleyen UGK Başkanı olarak görev yapar (Vakilian, 2008: 166-211). Cumhurbaşkanı ve Bakanlar hükümetin günlük yönetiminden ve yasama organı tarafından çıkarılan yasaların uygulanmasından, sorumludur. Buna ek olarak Başkan,

devlet daireleri ve kuruluşları geniş bir yelpazede denetler. İslami Danışma Meclisi adı altında milletvekilleri bulunmaktadır. Halk tarafından seçilen milletvekilleri, dört yıllık dönemlerde görev almaktadırlar. Meclis mevzuatlarını yürürlüğe koyar ve olağanüstü durumlarda ise Cumhurbaşkanına 2/3 çoğunluk oyu ile itiraz edebilir. Dini ve etnik azınlıklar, mecliste temsil hakkına sahiptir, meclis 290 milletvekilinden oluşur. İran'ın bu karmaşık siyasi yapısında birde, 12 üyeye sahip Muhafızlar Konseyi adı altında, hukukçuların bulunduğu bir yapı vardır, dini lider tarafından atanmaktadırlar (Vakilian, 2008: 166-211). İran'da yargı sistemi; Yüksek mahkeme, Yüksek Yargı Konseyi ve alt mahkemelerden oluşmaktadır. 1979 anayasası uyarınca tüm hakimler, kararlarını şeriat hukuku üzerine dayandırmalıdır (COI Report, 2013: 212). Şah rejiminden kalma, şeriat hukukuna uymayan yargısal kararlar kaldırılmış, yerini geleneksel diye nitelendirebileceğimiz hukuk kuralları almıştır. Örneğin öldürülen bir kimsenin en yakın akrabası, mahkeme onaylarsa katili öldürebilir. İran'da anayasa uyarınca seçimlerin 4 yılda bir yapılması, Muhafızlar Konseyi tarafından da denetlenmesi gerekir. Genel seçim yapılmaktadır ve asgari oy kullanma yaşı 16'dır. İran'da birçok önemli konularda, referanduma tabii tutulmaktadır. İran'da bağımsızlık sonrası yaşanan siyasal küreselleşme ve İran İslam Devrimi sonrası yaşanan küreselleşme karşıtlığı; İran'daki devletin yapısı yaklaşık 30 yılda iki defa değişmesine neden olmuştur. Sadece siyasal alanda değil, bağımsızlık sonrası yaşanan siyasal küreselleşme beraberinde ekonomik ve kültürel küreselleşmeyi de getirmişti. Ancak İslam devrimi sonrası İran'da Batı değerleri yok edilmek istendiği için, küreselleşmenin etkile hızla değiştirilmiş, yerini İran toplumunun tarihinden gelen dini/ geleneksel yapı almıştır.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi döneminde, İran'ın askeri yapısı oldukça güçlüydü, hatta bölgesindeki en güçlü askeri kuvvetlere sahip olduğu söylenebilir. Şah döneminin devrilmesinin ardından askeri kuvvetler yeniden yapılandırılmıştır. İslam Devrimi sonrası askeri yapıya önem verilmiş, kitle imha silahları, kimyasal ve biyolojik silahlar üretilmeye başlanmıştır. Elbette bu yaklaşım, ABD Devletleri ve Batı devletleri tarafından tehdit olarak algılanmış, silah üretimini kısıtlanması talebinde bulunmak durumunda kalmışlardır. İslam devrimi ile birlikte oluşturulan ve devrim güçleri olarak da nitelendirilen "Devrim Muhafızları" ülkenin en yetkili askeri kuvvetleridir (Iddon, 2018).

İran'daki eğitim sistemi ise Şah rejimi sonrası değiştirilmiş; akademik, bilimsel faktörler yerine daha fazla İslami konulara yönelmesi teşvik edilmiştir. Devrimci kişilere göre Şah, öğrencileri Batı ideolojisi ile laiklik çerçevesinde eğitim görmelerini sağlamaktaydı. İslami devrimin ardından eğitim sektöründe bulunan kişilere yönelik baskılar İran üniversitelerindeki birçok nitelikli kişinin, göç etmesine neden olmuştur. Şah Dönemi'nde uygulanan kültürel küreselleşme bağlamında açıklayabileceğimiz; sosyal, eğitim gibi reformlar sayesinde Şah dönemi eğitimi Batı değerlere yakın halde sürmüştü.

2.4.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem

Rıza Şah Pehlevi yönetimdeki İran, çağdaş bir devlet görünümü çizmiştir, İran'ın yüzyıllardan bu yana gelen dini sınıflarının, yetkinlik alanlarını sınırlandırmış, oluşturduğu eğitim ve hukuksal yapıyla dini kesimi yaklaştırmıştır. Yargı sisteminde bir dizi yeniliğe giden Şah dönemi İran'ı, yargıda dini kurumlarının yetkisini kırmış, mahkemeleri laikleştirmiştir. İran'da kültürel ve dini geleneklerden dolayı sosyal yapıdan dışlanmış halde bulunan kadınların, toplumdaki yeri iyileştirilmiştir. Eşitlikçi bir merkezde yargıyı oluşturan Şah dönemi İran'ı, devlet yapısını kısmen de olsa sekülerleştirerek, toplumdaki ayrışmanın önüne geçmeye çalışmıştır. Eğitim alanında da önem gösteren Şah rejimi İran'ın ilk üniversitesi olan Tahran Üniversitesi'nde 1934 yılında eğitime açmıştır. Bununla birlikte Şah Rıza, kendi otoritesini korumak adına otokratik bir anlayış sergilemiştir. Siyasal partilerin eylemlerini durdurmuş, sendikaları kapatmış, basınını kendi aleyhine haber yapmasını engellemiştir. Şah rejimi, rejimsel anlamda olmasa da sosyal ve hukuksal anlamda Batı değerlerini ülkesi için örnek almıştır. 1930'lu yıllarda Sovyetleri düşman olarak gören Şah, Nazi Almanyası'yla ilişkilerine geliştirerek ticaret yapmaya başlamıştır (Tamer, 2010: 11). İran'ın gösterdiği bu yaklaşımları bahane eden İngiliz ve Sovyetler bölgeyi işgal etmiş, Şah Rıza Pehlevi'nin yönetimden uzaklaşması için baskı yapılmıştır, sonrasında yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi tahtta çıkmıştır.

Muhammed Rıza Pehlevi yönetime geçtiğinde, İran iki büyük devlet tarafından işgal edilmiş ve ülke ekonomisi bozulmuş durumdaydı. Muhammed Rıza Pehlevi tüm bunlara rağmen kısa vadede ekonomik faaliyetleri arttırmış, basınını üzerinde bulunan baskıyı azaltmış ve yönetimde şeffaflık sağlamıştır. Muhalliflerin siyasal eylemlerini de

serbestleştiren Şah Muhammed, İngiliz yanlısı Ulusal İrade Partisi ve Sovyet yanlısı Tudeh Partisinin kurulmasına engel olmamıştır. Babasının yaptığı gibi sert dikta bir rejim yerine, daha ılımlı, sekülerleşmenin önünü açan bir lider olarak nitelendirilebilirdi. Bu siyasal serbestlik sonrasında milliyetçi ve sol görüşlü olarak bilinen Muhammed Musaddık 1951 yılında Başbakan olmuştur. (www.history.com, 2010). Göreve geldiğinde yaptığı ilk iş, ülkesinin petrol endüstrisini kamulaştırmak olmuştur. Bu yaklaşım sonrası İngiltere İran'daki petrol imtiyazlarını sahip olduğu için, İran'a ekonomik ambargo uygulamıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde, Muhammed Rıza Pehlevi ile Başbakan Musaddık arasında ilişkiler gerilmiş, yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Şah Muhammed ülkesini terk etmek durumunda kalmıştır. Bu durumu bahane olarak kullanan İngiltere ve ABD; "Ajax Operasyonu" ismi verdikleri hareketle, Başbakan Musaddıkı devirip Muhammed Rıza Pehlevi'nin yeniden ülkesine dönmesini sağlamıştır (www.history.com, 2010). Küreselleşmenin siyasal ayağı olan siyasal küreselleşmenin İran'a etkisi Musaddık'ı devirerek, serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme taraftarı ülkelerin çıkarlarının İran'da sürebilmesi, İran ekonomisi küreselleşmeye bağımlı hale gelmesine devam etmesini sağlamıştır.

Yaşanan olayların ardından Muhammed Rıza Pehlevi siyasal alana zemin sağlamak yerine, baskıcı bir rejim oluşturmaya çalışmıştır. Bu yaklaşıma direnen, milliyetçi Ulusal İrade ve sol görüşlü Tudeh Partisi mensuplarının eylem olanağını kısıtlamıştır. Muhammed Rıza Pehlevi otoriter bir rejim oluştursa da sosyal politik ve ekonomik reformlarda da bulunmuştur. Kabile statüsünü azaltan ve kentselleşmeyi arttıran arazi reformu, kadın haklarında iyileştirmeler ve sanayinin genişletilmesi, bu dönemde yapılan bazı reformlara örnektir (Sedghi, 2007: 92). Kadınlara yönelik liberalleşme yasaları, İslami değerleri aykırı olduğu için halkın dini tabanından tepki görmüştür. Reformların laik tabanda oluşturulmaları, mahkemelerin, hukuk düzeninin, eğitimin bu düzlemde revize edilmesi dini kesimin tepkilerini arttırmıştır (Sedghi, 2007: 92-101).

1961'den sonra başlatılan endüstriyel kalkınma İran'ın dünya ülkeleri ile ticari anlamda iş birliği yapmasını sağlamış, bu da ekonomik anlamda küreselleştiklerinin göstergesi olmuştur. Pakistan, Türkiye, Fransa, Batı Almanya, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ticari ile kültürel ilişkiler başlatılmıştır. İran'daki artan batı kültürüne

karşı nefret, istememezliği ve oluşturulan liberal reformlara yönelik tepkiyi, güvenlik amacıyla ABD ile yakın ilişkiler kurarak sağlamaya çalışmıştır.

1973 yılında oluşan petrol krizi ile İran; temel ekonomik gelirlerinde düşüşe geçmiş ekonomide, istikrarsızlanarak, dalgalanmalar yaşamıştır. Oluşturduğu yüksek maliyetli kalkınma programları ve büyük askeri harcamalar, ekonomide derinden hissedilmeye başlamıştı. Olağanüstü ekonomik büyüme ağır hükümet harcamaları ve petrol fiyatlarındaki düşür yüksek enflasyon oranlarına sebep oldu. İran'da yüksek bir istihdam var olmasına rağmen, halkın yaşam standardı gerilemeye başladı. Ekonomik küreselleşme etkisinde bulunan 1973 dönemi İran'ı, bu alandaki küresel düşüşün getirilerini yaşamaktaydı. Ekonomik küreselleşme sebebiyle ülkedeki ekonomi piyasası dışa bağımlı ve kırılgandı.

Bu krizleri fırsat bilen ve Şah rejiminden kurtulup Musaddık dönemine dönüş hayali olan milliyetçi ve sol kesim Tudeh Partisinin gizli şekilde yürüttüğü girişimlerle, Şah rejiminin ülkeyi liberalleştirerek İslam'dan uzaklaştırdığını savunan dini muhafazakârlar Ayetullah Humeyni'nin sürgünde yaptığı girişimlerle, yönetimi tehdit etmeye başlamışlardı. Bu alanda geniş bir muhalefet oluştu. Humeyni yaptığı açıklamalarla Şahı dinsizlikle ve yabancı güçlere boyun eğmekle suçladı, Humeyni'nin binlerce kaset ve kopyası işsiz yoksul ve kentselleşmemiş, İran'ın kültürel toplumunda yer edinemeyen kesiminde dolaştı (Kuduoğlu, 2018: 59). Muhammed Rıza Pehlevi'nin Amerika'ya bağımlılığı, İsrail'le olan yakın bağları ile son zamanlarda artan ekonomik sıkıntılar, muhalif söylemlerin halka etki etmesini neden olmuştur. Küreselleşme taraftarı devletler; Şah rejimine baskı yaptıkları ve Tudeh Partisi'nin büyümesine karşı oldukları bilinmektedir. Bunun nedeni olarak da; sol bir partinin veya ideolojinin küreselleşme karşısı olacağıydı.

1978 yılında artan protestolar ve binlerce kişinin sokağa dökülmesi ile Şah Muhammed Rıza, hükümet güçlerine yetki vererek oluşan halk kitlesini şiddetle bastırmaya çalışmıştır. Ayaklanan toplum yapısı sadece muhafazakar kesimden değil sol ve milliyetçi gruplardan da oluşmaktaydı. Ancak devrimi daha iyi koordine eden Ayetullah Humeyni'ydi. Tepkilere dayanamayan Muhammed Rıza Pehlevi, Ocak 1979'da ülkeyi terk ederek yönetimi bırakmıştır (Jones, 2009: 8-10). Ertesi gün İran'a dönen Humeyni, yüzbinlerce insan desteği ile karşılaşmış ve yönetimi devraldığını

açıklayarak İran İslam cumhuriyeti ilan etmiştir. Hükümet kadrolarında sol, milliyetçi, laik herhangi bir kadroya yer vermeden sadece dini muhafazakar değerlere geri dönüş uygulamıştır. Humeyni'nin desteğinde bulunan halk kitlesi, Kasım 1979'da ABD'de tedavi gören Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin iadesini talep ederek protesto düzenlemiştir, oluşturulan protesto gösterileri kitlenin büyükelçiliğini ele geçirmesiyle, siyasal bir kriz ortaya çıkardı (Jones, 2009: 8-10). Devrimin ilk yıllarında İran Batı karşıtı ve antiemperyalist olduğunu kanıtlamıştır. İran'da yaşanan bu devrim; küreselleşme karşıtı bir devrimdir. İran halkı; siyasal anlamda statü kazanmaya, toplumsal ve sosyal yapılarının sorunlu yapısına karşı ayaklanmış olsalar da, sonuç daha otoriter ve Batı değerlerinden uzak bir yönetimin başa gelmesiyle sonuçlanmıştır. İran toplumunun bir kısmı küreselleşme değerlerini siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarında görmek istememiş, bu yaklaşım yerine tarihi özellikleri çerçevesinde bir yapının gelebilmesini sağlamıştır. İran'daki küreselleşme karşıtı bu devrim, ABD ve Batı dünyasından hayretle karşılanmış, bir dizi ambargo kararı ile İran'a yaptırımlar uygulanmıştır. Şah döneminde; sosyal, toplumsal ve siyasal alanlarda küreselleşmenin etkisini yaşayabilen İran Devleti, İslam Devrimi ile küreselleşmeden uzaklaşmış, devlet yapıları küreselleşme karşıtlığı çerçevesinde şekillenmiştir.

2.5. MISIR

2.5.1. Fransız ve İngiliz Sömürgeciliği Dönemi (1798-1922)

17. yüzyılın sonu ile 18 yüzyılın başlarında; Napolyon İngiltere ile savaşmak adına sefere çıkmış, Mısır'ı işgal ederek İngiliz ticaretine zarar vermeyi düşünmüştür. Napolyon Mısır'ı işgal edip egemenlik kurmaya başladığında Osmanlı İmparatorluğu, İngilizlerden destek istemiş, Horatio Nelson liderliğindeki İngiliz ordusu Napolyon'un ilerleyişini durdurarak, İskenderiye'yi kontrol altına almıştır (Peters, 2009: 7-18). Napolyon Kahire'ye doğru çekilerek bölgede meşruiyet kazanmak adına, İslami değerlere sempati göstermiş, bölgedeki danışmanlık organı/ divan ve dini liderlerle/ ulema ile uzlaşmaya çalışmıştır. Ancak Fransa'nın Mısır seferini, 1 Ağustos 1798'de Nil Muharebesinde mutlak galibiyet alan İngilizler durdurmuştur, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu ile müzakerelere giren Fransız yetkililerin, 7 yıl süren Mısır'daki kısmi

egemenlikleri son bulmuştur (Peters, 2009: 7-18). Bu 7 yıllık dönemde hem İngiliz hem de Fransız etkisine giren Mısır bölgesinde, kültürel küreselleşmenin erken bir dönemde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Mısır'da kültürel bir hegemonya her iki ülke açısından da gerçekleştirilmeye vakit bulunamamış, savaşlar ve müzakerelerle 7 yıl geçmiştir.

1805 yılında Mısır'da ki siyasal boşluğu, Musevilere karşı oluşturulan Kürşit Paşa isyanını bastırmak amacıyla bölgeye gönderilen Kavalalı Mehmed Ali Paşa sonlandırmıştır. Sonrasında Osmanlı İmparatorluğu, Mehmet Ali Paşa'yı Mısır valisi olarak görevlendirmiştir (Kocaoğlu, 1988: 198). Mısır 77 yıl bu vali hegemonyası altında kalmış, bu dönem birçok askeri başarının yanı sıra, siyasi hayal kırıklıkları şeklinde açıklanabilir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa göreve geldiğinden itibaren, İskenderiye'yi işgal eden İngiliz birliğini bölgeden çıkararak tekrar Mısır topraklarına katmıştır. S. Arabistan'daki vehhâbi müslümanlarının ortaya koyduğu hakimiyet ve katliamlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri anlamda başarılı olarak adlediği Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşayı; Hicaz bölgesine askeri hareket için göndermesine neden olmuştur. Başarılı bir hareket düzenleyen İbrahim Paşa, Nil Nehrinin kuzeyine de sefer düzenleyerek sudan Bölgesi'nin fethetmiş, bu amaç doğrultusunda Mısır köle ticaretinin merkez bölgelerinden birini eline geçirmiş ve genişletilebilecek Afrika topraklarını önünü açmıştır (Kocaoğlu, 1988: 198-201).

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın amacı Mısır'da tartışmasız bir şekilde egemenlik sağlamak ve mülkiyetini güvence altına almaktı. Bu amaçlar doğrultusunda ulema sınıfıyla anlaşarak, herhangi bir isyanın ortaya çıkmasının önüne geçmiş, Mısır'da tekstil endüstrisinin artmasını sağlamıştır. Dünyadaki uluslararası sistemde etken demek Mısır'da da bir sanayi devrimi teşvik etmeye çalışmış, ancak mevcut kaynakları yeterli olmadığı için başarılı olamamıştır. Mısır kültürüne kattığı bir diğer önem ise, siyasal yapısını düzenlemek için nitelikli insan ihtiyacı ortaya çıkmış bu sebeple birçok Mısırlı öğrenciyi Avrupa'ya özellikle de Paris'e göndermiştir. Aynı zamanda dönemin öğretmen ve tercümanı olan Rifaa Rafi el-Tahtavi birçok Avrupa eserini Arapçaya çevirmiş, böylelikle Avrupa kültürünün Mısır tarafından yorumlanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda bu kişi Arapçanın Rönesans'ın da öncüsü olarak kabul edilir (Sawaie, 2005: 166-168).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın son yıllarda artan bul kültürel eylemleri, ölümü sonrası başa gelen I. Abbas ile son bulmuştur. Mısır'da batılılaşmanın önünü kesen I. Abbas dil okullarını, çeviri bürolarını ve sanatsal faaliyetleri yasaklamıştır. İslami açıdan geleneksel bir yönetim anlayışı çizen I. Abbas yönetimi kısa sürmüş, yerini İsmail Paşa almıştır. Kavalalı İbrahim Paşa'nın oğlu olan İsmail Paşa, babasının batılılaşma hareketlerini yeniden dizayn ederek arttırmaya çalışmıştır (Ergün, 2015: 288-299). 1861-65 yılları arasında yaşanan Amerikan İç Savaşı, Kuzey Amerika pamuk ihracatında düşüş yaşanmasına neden olmuş, dönemin Mısır için en önemli ekonomik kaynağı olan tekstil endüstrisi, güç kaybetmiştir (Beinin, 2010: 52). İsmail Paşa; kendinden önceki yöneticiler gibi özerklik adına Osmanlı İmparatorluğu'nu zorlamamış, ve dönemin Osmanlı İmparatoru olan Sultan Abdülaziz ile dostça ilişkiler kurmuştur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya başkaldırısından itibaren, gayri resmi bir şekilde yönetilen Mısır, Sultan Abdülaziz tarafından 1867 yılında, Mısır valisini diğer Osmanlı valilerinden ayıran özel ünvan 'Hidiv' sıfatı verilerek meşrulaştırılmıştır (Genell, 2013: 175).

17 Kasım 1869 yılında ise Mısır Bölgesi'nin önemini ve ticaret yollarının verimliliğini arttıran, dönemin Fransız yetkilileri tarafından Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlamak amacıyla 'Süveyş Kanalı' Fransız Ferdinand de Lesseps'in 10 yıllık çabaları sonucu açılmıştır. (Uygur, 2018: 700). Mısır'ın jeopolitik ve ekonomik koşullarını günümüzde dahi oldukça fazla etkileyen Süveyş Kanalı'nın, 20. yüzyıl itibariyle küreselleşme dalgalarıyla, Mısır yönetimini ve halkını nasıl etkilediğini göreceğiz.

İsmail Paşa; Kuzey Afrika'da bulunan Sudan bölgesinde ki Avrupalıların oluşturduğu köle ticaretini kaldırarak, yayılcı hareketlerini insani değerlerle meşrulaştırmak amacıyla olmuştur. Mısır'ın askeri ve siyasi açıdan güçlü olduğu 1870'li yıllar, Hidiv İsmail Paşa'nın kırmızı denizi bölgesinde egemen güç haline getirme isteği doğurdu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu kendisine, mevcut limanlar olan Sawakin ve Massava bölgesini vererek, Somali kıyısında ticari egemenlik kurabilmelerini sağlamıştır (www.britannica.com, 1999). 1875 yılında Harar kentini istila ederek Etiyopya sınırlarına doğru genişleyen Mısır, 1876 yılındaki Etiyopya'yı istila etme girişimleri başarısız olmuş, Hidiv İsmail Paşa'nın kolonyel genişlemesinin sınırları belirlenmiş oldu (www.britannica.com, 1999).

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Mısır'da da batı anlaşmalarından türetilen bir ayrıcalık sistemi olan kapitülasyonlar geçerli konumdaydı. Mısır'daki ticaret merkezinde ekonomik çıkar sağlamak amacıyla bulunan Avrupalı ve Amerikalı sakinler yerel vergiden muaf tutulmuşlar ve herhangi bir yargılanmaya tabii olmamışlardır.

İsmail Paşa'nın hükümdarlığının son yıllarında, siyasi gerginlik tavan yapmış borçlar ödememiş, bunun için Süveyş Kanalı hisselerinin İngiltere'ye satışı başarısız olmuş, bu nedenle Mısır borcunun temini için 1876 yılında Fransızlar tarafından Kamu Borcu Komisyonu kurulmuştur. Komisyon üyeleri; Fransa, İngiltere, Avusturya ve İtalya tarafından seçilmiştir. Aynı yıl Mısır'ın geliri ve harcamaları İngiliz, Fransız temsilciler tarafından gözetime tabi tutulmuştur. 1879 yılında Fransa ve İngiltere tarafından ikna edilen Osmanlı İmparatoru; Sultan II. Abdülhamid, İsmail Paşa'yı görevden alarak yerine Tevfik Paşa'yı getirmiştir (www.britannica.com, 2019).

Bu aşama sonrasında Mısır; Avrupa hakimiyetine/ sömürmesine girdi. Ünlü sömürge sistemi uygulayıcısı olarak bilinen İngiliz Evelyn Baring, Mısır' denetleyici olarak gönderildi (Gallagher, 2009: 28-29). 1880 yılında, İngiliz ve Fransızların etkisi altına aldığı meclis/ divan, Tasfiye Yasası oluşturarak yıllık gelirlerin iki kısma ayrılmasını sağlamıştır. Gelirlerin bir yarısı Mısır hükümetine, diğer yarısı Kamu Borcu Komisyonuna aktarılması sağlandı. Meclis başkanlığı konumunda bulunan Muhammed Şerif Paşa ve Mısır ordusunun liderin Arabi Paşa uygulanan bu sömürgecilikten ve Avrupa kontrolünden oldukça hoşnutsuzdu. Her ikisi de Fransızlar tarafından bir süre tutuklanmış olsa da serbest bırakılmışlardır. 1881 yılında Kahire'de ortaya çıkan askeri gösteri, Hidiv Tevfik Paşa'yı, Muhammed Şerif Paşa önderliğinde yeni bir meclis toplamaya zorladı (Mak, 2001: 12-20). Bu nedenle İngiliz ve Fransız devletleri, Hidiv Tevfik Paşa'yı rakipleri karşısında güçlendirmek amacıyla, destek verdiklerini açıklayıp kısmi şekilde askeri tehditte bulundular. İngiliz ve Fransız kuvvetleri; 11 Haziran 1882'de İskenderiye'ye deniz filolarını gönderdikten sonra isyanı bastırmak amacıyla, sadece İngilizler İskenderiye bombardımana tutmuştur (Özkaya, 2017: 281-284). Muhammed Şerif Paşa divan görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. 13 Eylül 1882'de ise İngiliz Mareşal Sir Garnet Joseph Wolseley tarafından Kahire işgal edilmiştir. Mısır'ın sömürge altına girdiği ve oldukça uzun süren bu dönem ise, bölge halkının ilk defa küreselleşme

hareketleriyle karşılaşmasıydı. Avrupa hâkimiyetine/ sömürmesine giren halk Avrupai değerlerden etkilenmiş, daha sonra siyasal küreselleşmenin erken dönemde gerçekleşen bir olgusuyla Batılı tarzda yönetim istemelerine neden olmuştur.

İngiliz işgali, 1798'den itibaren Mısır'da kurdukları hegemonyanın doruk noktası olmuştur. Mısır'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan fiilen ayrılması, Fransa ve İngiltere'nin ülkedeki yükselişe geçen hamleleri, bu Avrupalı güçlerin Mısır'ı kontrol etmesini sağlamıştır. Fransızların son anda geri çekilmesi nedeniyle, İngilizler Mısır'ın egemenliğini tek başlarına kazanmışlardır. Bununla birlikte dönemin İngiliz başbakanı William Edward Gladstone, Mısır'da siyasi kontrol oluşturma konusunda isteksizdi, diğer Avrupa güçlerinin kışkırtılabilmelerinden korkuyordu. Ancak İngilizler stratejik çıkarlarını güvence altına almadan Mısır'ı tahliye etmek istememişlerdir, bu amaç doğrultusunda da askeri varlığını belirli bir süre bölgede tutmuşlardır. İşgalin ardından bölgedeki gerilimin tırmanması üzerine İngilizler hidiv hükümetinin kamu yargılanmasını kullanarak, Arabi Paşa ve yandaşlarını sürgüne göndermiş veya ölüm cezasına çarptırmışlardır (www.britannica.com, 2018). Hidiv Tevfik Paşa'nın prestiji toplumda, İngiliz işgali ardından zayıflamış durumdaydı. İngilizler Mısır'daki idari sistemin yeniden inşası için girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. Bu inşa çalışmalarının nedeni, daha önce uluslararası sistemde tanımlanmayan bir devlet yönetiminin ortaya çıkmasıydı. Mısır'ın uluslararası statüsü ile ilgili konularda kararlar doğrudan Londra'da verildiği, ancak ülkenin iç yönetimi söz konusu olduğunda Evelyn Baring/ Lord Cromer'in yetkisi olduğu bilinmektedir. İşgal boyunca hidivlik hükümeti yapısı korumuş olsa da, Lord Cromer tüm idari mekanizmayı kontrolünde tutmuştu.

1892'de Tevfik Paşa'nın ölümü ile birlikte oğlu I. Abbas Hidiv olmuş, kendisi İngiliz hegemonyasına muhalif olduğu için Mısır'ın bağımsızlığına giden süreçte önemli bir direnç oluşturmuştur (www.britannica.com, 2018). I. Abbas İngilizlerin emirlerine uymamaya çalışmakta, meclis üyelerini kendi kararlarıyla atamaya çalışmaktaydı. Ancak bu konularda başarılı olamayan I. Abbas, Mısır ulusunu hidivlik etrafına toplayacak bir Mısır milliyetçiliği yaratmaya çalıştı. Gizli yürütülen bu çalışma Saad Zağlul gibi Mısır bağımsızlığının temel ismi olan kişilere ideolojik altyapı oluşturmuştur.

Kasım 1914'te İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesiyle, Aralık ayında Mısır üzerindeki himayesini açıklayarak resmileştirmesi sonrası, I. Abbas

görevden alınmıştır. Sıkıyönetim bildirgesi ve meclisin askıya alınması, Mısır milliyetçilerinin geçici olarak susmasına neden olmuştur. 1918 yılında ateşkes ilanı ile Saad Zağlul başkanlığındaki 3 Mısırlı politikacı, İngiltere'den Mısır için özerklik talep etti. İngiliz hükümeti bu talebi kabul etmeyerek Saad'i tutuklanmıştır (Rothman, 1979: 72-98). Bu tutuklama Mısır'da büyük bir isyana sebebiyet vermiştir. Baskılara dayanamayan İngilizler, Saad Zağlul'ü serbest bırakıp, 28 Şubat 1922'de Mısır Bağımsızlık Bildirgesi'nin yayınlanmasına izin verip bölgedeki himayesi sona ermiştir. 1922 yılında, I. Abbas'ın ölümüyle göreve gelmiş ve kısa süredir hidivlikte bulunan Kral Fuad, Mısır'ın ilk kralı olmuştur (Rothman, 1979: 72-98).

2.5.2. 1922 Bağımsızlık Sonrası Tarihsel Dönem

Mısır Devleti'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren oluşturulan krallık rejimi değiştirilerek, anayasal monarşi sistemi getirilmiştir. Belçika Anayasası'nın örnek alınarak dizayn edilen ve 1923 yılında ilan edilen Mısır anayasası, Krala yürütme yetkilerini vermiş ve iki meclisi bir yasama organı oluşturmuştu. Genel seçimlerde sadece erkeklere hak tanındı, senatonun yarısı seçimle yarısı Kral tarafından atanmaktaydı. Bağımsızlık sonrası ilk Kral konumunda olan Fuad, halk çapında sevilen bir lider olduğu söylenemez. Bu nedenle koltuğunu kuvvetlendirmek adına, milliyetçiler ile de İngiliz sempatanları ile de iş birliğinde bulunmuştur (Masterson ve Meirotti, 2017: 118). Bu arada Mısır'da kurulan ilk siyasi parti, Saad Zağlul'ün Vafd Partisidir. Milliyetçilik ideolojisine sahip olan Vafd Partisi, çizgisel anlamda ise İngiliz egemenliğine karşı tam ulusal bağımsızlık ve kraliyet otokrasisine karşı anayasal hükümeti savunmaktadır. İngiltere bölgeden tamamen elini çekmemiş, İngiliz Yüksek Komiserliği (1996'dan sonra büyükelçilik) aracılığıyla Kral Fuad'ı yönlendirerek hükümetvari bir görevde bulunmuştur. 1924'te yapılan ilk seçimlerde Vafd Partisi çoğunluk sağlamış, Saad Zağlul birkaç ay boyunca başbakanlık görevi yapmıştır. Sudan valisi, İngiliz Sir Lee Stack Kahire'de öldürülmesinin ardından, İngiliz devleti ultiatom sunarak Saad Zağlul'ün istifa etmesini sağlamıştır. Bir yılı aşkın süre boyunca Mısır, kararnameler ile yönetilmiştir(www.britannica.com, 2018). 2. ve 3. genel seçimlerde Vafd Partisi kazansa da İngiliz baskısıyla Kral tarafından Saad Zağlul'e başbakanlık görevi verilmemiş, bunun üzerine Saad Zağlul görevini Mustafa Nehhas Paşaya devretmiş, bu politik kıvraklığa rağmen Kral tarafından başbakanlık sıfatı verilmemiştir. İngilizlerin amacı kendi

destekleriyle oluşturdıkları, Mısır Liberal Anayasal Parti'nin içinde bulunduğu bir güruhun yönetime gelebilmesiydi (a.g.e.:).

Tüm bu yaşananlar ile birlikte; 1936 yılında Kral Fuad'ın ölümü ve yerine Kral I. Faruk'un geçmesiyle, Mısır'da siyasal düzen nispeten daha iyi konuma gelmişti. İngiltere ile karşılıklı savunma ve ittifak çağrısında bulunan Kral Faruk, 1936'da Anglo-Mısır antlaşmasını imzalamıştır. Ertesi yıl Montrö Konferansı'nda İngiltere tarafından desteklenen Mısır'da, kapitülasyonlar kaldırılmış, Milletler Cemiyeti'ne üye olmaları sağlamıştır (www.bbc.co.uk, 2011). Bu sıralarda Vafd Partisi içerisinde bölünme yaşanarak, İttihad Partisi ortaya çıkmıştır. Mısır'ın 1933-36 yılları arasında İttihad Partisi, 1936-99 yılları arasında Vafd Partisi üyelerine başbakanlık görevinde bulunmuşlardır.

Mısır; 1936'da imzalanan, Anglo-Mısır antlaşmasına uygun olarak, II. Dünya Savaşı sırasında İngilizler için bölgesinde askeri üsler tahsis edilmesine, izin vermiştir. Ancak Mısır toplumu/ halkı İngiltere'yi desteklememekte, halkın birçoğu da yenilmesini dilemekteydi. 1940 yılında İngilizler Kral Faruk'a, başbakanını görevden alma ve daha işbirlikçi bir hükümet sağlama konusunda baskı uyguladı. Kral Faruk 1942 yılının başlarında Almanlar tarafından istila edilmekle tehdit edildiği için, aynı yıl gerçekleşen ve Vafd Partisinin galibiyeti ile sonuçlanan seçimi istemeyerek de olsa kabul etmiştir. İngilizlerin tepkisiyle karşılaşan Kral Faruk, savaşın İngilizler tarafından kazanılacağını tahmin ettiği 1944 yılında, Vafd Partisi mensubu Başbakan Mustafa Nahhas'ı görevden almış, yerine Mahmud en-Nukraşi Paşayı getirmiştir. Aynı zamanda 1945'te Mısır; Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Siyasal küreselleşmenin Mısır'daki bir diğer etkisi de oluşturulan siyasal baskıyla, yönetime istenilen kişinin getirilmesiydi. Bağımsızlık kazanmış bir ülke olmasına rağmen küreselleşme bağlamında, devleti baskılayarak devlet yapılarının nasıl şekilleneceğini belirlemek, demokratik değerlerde var olan bir durum olmasa da Batı ile küreselleşme taraftarları, kendi çıkarları doğrultusunda, istediklerini yapabilmektedir.

Küreselleşme bağlamında Mısır Devleti, bağımsızlığını kazanmasına rağmen İngiliz siyasal küreselleşmesine dikta edilmektedir. Toplumun genel seçimler ile seçtiği meşru hükümetin yönetime gelememesi, küreselleşme olgusunun İngiliz çıkarları çerçevesinde Mısır'a dayattığı bir sonuçtur. Ekonomik anlamda İngiliz mandaterliği döneminde sömürgeleştirilen, emperyal biçimin siyasal retorığının ortaya konulması,

Mısır'da küreselleşmenin 20. yüzyıl itibariyle ekonomik küreselleşme dışında aynı zamanda siyasallaştığını da göstermektedir.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda Mısır tamamen dengesiz bir durum almıştı. Vafd Partisi ve siyasi muhalifler, 1936 anlaşmasının revizyonu için Kral Faruk'a baskı uygulamaktaydı. Milliyetçilerin talepleri İngiliz birliklerinin Mısır'dan tamamen boşaltılması ve yönetimlerinde ki İngiliz kontrolünün sona ermesiydi. 1928'de Hasan el Benna tarafından kurulan Müslüman kardeşler örgütü bir İslami reformist hareketinden, militan bir kitle örgütüne dönüşmüştü. Başkent Kahire'de gösteriler giderek daha sık ve şiddetli hale gelmeye başlamıştı. Mısır hükümeti İngiltere ile müzakerelerde bulunarak, 1936 anlaşmasını reformize etmeye veya direkt kaldırmaya çalışsa da çabaları sonuçlanmamış, 1947'de BM'ye başvurmasına rağmen talepleri kabul edilmemiştir.

Savaşlararası dönemde, Mısır halkı ve Mısırlı politikacılar, genel olarak Arap coğrafyasına yoğunlaşmamış, kendi statülerini belirginleştirmeye ve çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Halkta oluşan Mısır milliyetçiliği, Kral Faruk'un destekleriyle Mısır Devleti, Filistin sorununa dahil olmuş ve 1943 yılında Filistin'de bir yahudi devletinin kurulmasına karşı çıkan Arap Ligi'nin oluşumunda lider rol oynamıştır. 1948'de başlayan ilk Arap İsrail Savaşı'nda; Suriye, Irak ve Ürdün karşısında galibiyet alan İsrail, Mısır'da beklenmedik, hayal kırıklığına uğratan ve ülkesindeki siyasi istikrarsızlık neden olan bir olgu ortaya çıkarmıştır. Müslüman Kardeşler faaliyetlerinin bu dönemden sonra hızlanması ve Başbakan Mahmut en-Nukraşi Paşa'nın öldürülmesi, ardından da Müslüman Kardeşler lideri Hasan el Benna'nın öldürülmesi Mısır'daki siyasal ve toplumsal kırılmalara yol açmıştır.

Ocak 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçim ile Vafd partisi galibiyetle çıkmış, 5. kez Mustafa Nahhas başbakanlığa geçip hükümeti oluşturmuştur (El-Din Aly ve El-Hadidy, 1985: 8-9). İngilizlerle yine anlaşamayan Başbakan Mustafa Nahhas, Mısır'da, anti-İngiliz gösteriler ile İngiltere'nin bölgedeki garnizonlarına karşı gerilla savaşı yaşanmasına neden oldu. Yaklaşık iki yıl görevde kalabilen Mustafa Nahhas, yaşanan kaos ile birlikte Kral Faruk tarafından görevden alındı. Sonraki altı aylık dönemde dört adet başbakan değişmiştir (El-Din Aly ve El-Hadidy, 1985: 8-9).

20. yüzyılın ortaları, Mısır'ın siyasal açıdan devrimini yansıtmaktadır. 23 Temmuz 1952'de darbe ile monarşiyi deviren Albay Cemal Abdülnasır ve liderliğindeki

subaylar tarafından düzenlenen hareket, başarı ile gerçekleşmiştir. Bu ekip kendine "Askeri Kurtuluş Hareketi/AKH" demektedir. 1952 darbesi tutarlı ve güçlü bir ideoloji yerine, belirsiz ama başarılı olmuş bir Mısır milliyetçiliği olduğunu ifade edebiliriz (Güler, 2004: 94). Krallık devrildi, siyasi partiler kapatıldı, siyaset yapılamaz hale getirilip, askeri yönetim sağlanmıştır. Ancak Cemal Abdülnasır'a karşı ilk meydan okuma kendisi de bir subay olan Muhammed Necip'den gelmiştir. AKH çerçevesinde planlanan yapıda Cemal Abdülnasır, hükümetin liderliğini yapacak Muhammed Necip ise Devlet Başkanlığı konumunda bulunacaktı. Ancak iki taraf arasında çıkan fikir ayrılıkları ve gerilimler kısa sürede büyüdü, halkın alt ve orta tabakasının desteğini alan Cemal Abdülnasır, Mustafa Necip'i ev hapsine atarak kendisi hem Başbakan hem de Devlet Başkanlığı görevini yaptı. Bu dönemde Sudan'da bağımsızlığını kazanmış, bölgedeki İngiliz varlığı boşa düşmüştü. Yeniden düzenlenen ve 1954'de revize edilen Anglo-Mısır Antlaşması'na göre İngiliz birlikleri Mısır'daki Süveyş Kanalı bölgesinden kademeli olarak tahliye edilecekti. Aynı yıl Müslüman Kardeşler örgütü üyesi bir genç tarafından Cemal Abdülnasır'a suikast girişimi gerçekleşmiş, bu girişim devlet yapısı tarafından Müslüman Kardeşler örgütünün ezmek için bir bahane olarak kullanılmıştır.

Eylül 1955'te ise Mısır ve Çekoslovakya arasında silah anlaşması imzalanmıştır. Cemal Abdülnasır'ın aynı yılın başlarında; Türkiye, Irak İran, Pakistan ve Birleşik Krallık tarafından kurulan Bağdat Paktına katılmayı reddetmesi, Sovyetler Birliği ve Mısır ilişkilerini geliştirmenin bir yolu olarak hazırlanmıştır. İmzalanan silah anlaşması ile Sovyetler Birliği bölgede hakimiyet oluşturmuştur. Cemal Abdülnasır'ın yönetimin başında Batı yanlısı bir politika izlediği, ancak ABD ve İngiltere'den Asvan Barajı için söz verdikleri maddi fonları karşılamayı reddettiğinde Mısır, kendisini alternatif bir uluslararası devlet yapısı aramaya başlarken bulmuştu. Sovyetler Birliği'ne de güvenerek Cemal Abdülnasır, Temmuz 1956 yılında Süveyş Kanalı işleten şirketi kamulaştırılarak, kanalın finanse ettiği tüm gelirleri Mısır ekonomisine çekmiştir. Şirketin büyük hissedarları konumunda olan İngiltere ve Fransa, Cemal Abdülnasır'ın bu eylemi karşısında Süveyş Kanalındaki kontrolü yeniden kazanmaya çalıştı. Fransa ve İngiltere'nin işbirliği sayesinde, İsrail Devleti Sina Yarımadası'ndaki Mısır destekli gerillalara karşı saldırıda bulunmuştur. Fransa ve İngiltere ise BM barış kararını uyguladıklarını iddia ederek, kendi birliklerini bölgeye getirip Süveyş Kanalı bölgesini işgal etmiştir. Bununla birlikte bölgeye dahil olan ABD ve Sovyetler Birliği, Süveyş

Krizini sona erdirmek amacındaydı ancak asıl amaçları Ortadoğu'da hakimiyet kurabilmektir. Savaş sonrası Mısır Devleti hukuksuz askeri müdahalelere maruz kalmış olsa da, İsrail Devleti ciddi bir yargılama yaşamamıştır. Süveyş Kanalı'nın kontrolü Mısır Devletinde kalmıştır. Ertesi yıl Mısır, İsrail güçleri tarafından işgal edilen Sina Yarımadası'nda bir BM Acil Kuvveti yerleştirilmesini kabul etmiştir.

Tüm bu olaylar; ABD'nin, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu coğrafyasında dahil olmasına sebebiyet vermesiyle birlikte, gelecek dönemlerde bölge içindeki yaşanan küreselleşme bağlamında ki devlet yapısının değişmesine öncülük edecektir. ABD bir fırsatmış gibi görerek Ortadoğu'ya müdahale etmiş, küreselleşme olgusu çerçevesinde kurduğu planlarını zaman içerisinde bölge devletlerine empoze etmiştir. Bazı devletlerin kurumsal yapısını, bazı devletlerin ekonomik yapısını küreselleştirerek çıkarları doğrultusunda hareket etme alanı bulmuştur. Bu nedenle Süveyş Krizi, Ortadoğu coğrafyası için geri dönülemez bir yol açmıştır. Halen daha Ortadoğu'da bulunan ABD, ancak çıkarları olmadığı müddetçe veya içindeki yönetim anlayışı değişip küreselleşme karşısı bir yönetimin gelmesiyle Ortadoğu'nun kaderi kendi haline bırakılabilir. Bunun dışında yaşanan Ortadoğu'daki her süreç, ABD öncülüğünde ki Batı devletleri tarafından müdahaleye açıktır.

Haziran 1956 yılında tek aday olarak Cumhurbaşkanı seçilen Cemal Abdülnasır görevde bulunduğu sürece, daha radikal ve sert bir çizgi izlemiştir. Arap milliyetçiliği için radikal düşüncelere sahip olan Cemal Abdülnasır, 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurarak Suriye ile birleşti. Arap coğrafyasında bir liderliği planlayan Cemal Abdülnasır, daha fazla devleti birliğe katmayı hedeflemekteydi. Ancak Suriye halkının birleşmeye karşı çıkmasından dolayı, 1961 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti dağılmıştır. Mısır ise 1971 yılına kadar birleşik Arap Cumhuriyeti adını korumuştur. Cemal Abdülnasır siyasal anlamda kısmi de olsa demokratik bir yapı oluşturmuş, Arap Sosyalist Birliği adıyla siyasi parti kurmuştur. Bu siyasi partinin ideolojisi; Arap milliyetçiliği ve bilimsel sosyalizm olarak tanıtılmıştır. Cemal Abdülnasır Mısır'daki imalat firmalarını, bankaları, ulaşım hizmetlerini, sigorta şirketlerini kamulaştırdı veya tecrit etti. Mısır Devletine yönelik en büyük dış tehlike İsrail olarak gözükmekte ve bu baskıyı kırmak için de Cemal Abdülnasır, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini daha da yakınlaştırıp Arap Devletleri arasında iş birliğini teşvik etmekteydi. Suriye ile oluşturulan birliğin kesilmesi, Cemal Abdülnasır'ın pan-arabizm politikasına bir darbe olmuştu.

Tekrardan bu ideolojiyi ayaklandırmak isteyen Abdülnasır; Yemen iç savaşı sırasında Cumhuriyetçi kesimi desteklemiştir. Bu yaklaşım Yemen Kraliyetçilerini destekleyen S. Arabistan ve Suud'ları destekleyen ABD arasında anlaşmazlıklar yaşanmasına neden oldu. O güne kadar hem Sovyetler Birliği hem de ABD'de önemli yardımlar alabilmeyi başaran Abdülnasır, 1966'da ABD yardımı kesilmesi ile ekonomik anlamda düşüşe geçmiştir.

Cemal Abdülnasır politikada İsrail aleyhinde söylemlerde bulunmayan devam etmekteydi. Bunun sebebi Mısır'a ait Sina Yarımadası'nı İsrail devletinin işgal etmesi, Mısır'ın müslüman ve Arap bir devlet yapısı olan Filistin'i, İsrail Devletine karşı desteklemesidir. 5 Haziran 1967'de İsrail'e karşı; Mısır, Ürdün ve Suriye önleyici bir saldırı olarak adlandırdıkları harekâtı başlatmış/ ilan etmiş, bunun üzerine İsrail Mısır Devletine ve Mısırın müttefiklerine karşı hızlı ve ezici bir zafer kazanmıştır. Savaşın ilk saatlerinde Mısır'ın tüm havaalanları vuruldu ve çoğu Mısır Devletine ait savaş uçağı hareket dahi edemedi infilak ettirildi. Tahmini 10.000 Mısır askeri ve sivilinin yaşamını kaybettiği tahmin edilmektedir. İsrail, Sina Yarımadası'nı tamamen işgal edip Süveyş kanalına ulaştı. Aynı zamanda bu savaşın bir sonucu olarak İsrail; Golan Tepeleri, Kudüs ve Gazze'yi eline geçirmiştir. Mısır'ın işgale uğraması sonucu Cemal Abdülnasır istifa edip görevi bırakmış, hükümet talebi ile geri döndürülmüştür. Görevde kaldığı üç yıl boyunca pasif bir görüntü izleyen Cemal Abdülnasır, 1970 yılında hayatını kaybetmiştir. İsrail'in uluslararası savaş hukukuna aykırı bir şekilde hareket etti günümüzde dahi tartışılan bir olgudur.

Cemal Abdülnasır 28 Eylül 1974'te ölümünün ardından, Başkan yardımcısı konumunda bulunan Enver Sedat Devlet Başkanı konumuna geçmiştir. Krallık rejiminin darbeyle devrildiği, 1952 yılına atıfta bulunarak kendi devlet başkanlığını 'düzeltici devrim' olarak nitelendirmiştir. Enver Sedat 8 Ekim 1973 tarihinde; Suriye ve Mısır ordularının İsrail'e karşı harekete geçmesini sağlayarak, İsrail Devleti'ni Süveyş Kanalı ve çevresinden atmayı, Altı-Gün Savaşlarında kaybettiği toprakları geri almayı amaçlamıştır. Hazırlıksız yakalanan İsrail Devleti, Suriye ve Mısır ordularına karşı ilk günlerde direnememiş, Sina Yarımadasından ve Golan tepelerinde geri çekilmeye başlamıştır. İsrail'in yenileceği tahmininde bulunan, ABD, tarafsızlığını erkenden bozarak İsrail'e askeri destek sağlamış, iki hafta kadar bir süre sonra İsrail Devleti orduları toparlanmış, kaybettiği Golan tepeleri ve Sina Yarımadası'na yeniden asker göndermiştir.

Arap koalisyonu Mısır ve Suriye ile başlamış olsa da galibiyetin sağlanacağı görüşüne düşünen; Irak, Cezayir, Fas, Ürdün ve Tunus'da İsrail'e karşı savaşa dahil olmuştur. ABD; İsrail'e destek sağladığı gibi, Sovyetler Birliği'nde Arap koalisyonuna yönelik askeri destek sağlamıştır. İsrail Devleti'nin savaş öncesindeki toprak bütünlüğünü kazanmasından sonra ABD, tarafından ateşkes sağlanmıştır.

Savaş sonucu Mısır birlikleri Süveyş Kanalı'nın doğusunda, İsrail birlikleri ise batısında kalmıştır. Savaş sonucu Mısır halkında ve yönetiminde zafer olarak telaffuz edildiği ve barışın tesisi aranmaya başladığı bilinmektedir. Bu barış tesisi oluşturmak adına 1977'de Enver Sedat, İsrail Parlamentosu/ Knesset'i ziyaret etmiş ve bölgede İsrail Başbakanı Mehaem Begin ve ABD Başkanı Jimmy Carter ile görüşmeler düzenlemiştir. Gizli bir şekilde yürütülen ve Camp David sözleşmesinin oluşturulduğu görüşmeler, yaklaşık on-iki gün sürmüştür. 26 Mart 1979'da Mısır Devlet Başkanı ve İsrail Başbakanı; İsrail-Mısır Barış Antlaşması'nı resmen imzaladı. Hükümleri; mutlak barış, Sina Yarımadası'nın özel güvenlik düzenlemeleriyle 3 yıl içerisinde İsrail'in geri çekilmesi, Sina Yarımadası ve İsrail sınırında tampon bölge oluşturulması ve iki ülke arasında ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerin normalleştirilmesidir. Enver Sedat, barışın sağlanmasının ardından İsrail Parlamentosunda konuşma yaparak, Arap coğrafyasında ve kendi halkı arasında büyük tepki çekmiştir. Enver Sedat barış girişimini, devletin ekonomik olarak yeniden yapılandırılması ve liberalizasyona uğrayan bir Mısır ekonomisinin sağlanması için olduğunu söylemiştir. Barış sürecinde 1975'ten başlayıp 1981 yılına kadar yılda 1 milyar doları aşkın geniş bir ABD yardım programı olarak ülkesine ekonomik faydalar sağlamıştır. Enver Sedat, Camp David anlaşması ile Filistin'in durumunun olumlu bir statü kazanacağını Arap devletlerine deklare etse de, zaman geçtikçe Filistin Bölgesi'nin zulme uğraması, kısa süre içinde Mısır Devleti'ne, Arap devletlerinin maddi desteğini çekip ticari anlaşmaları sınırlamasına ve Mısır'ın öncülüğünü yaparak kurduğu Arap Birliği'nden ihraç edilmesine sebebiyet vermiştir.

1973 yılı ile birlikte Enver Sedat, Mısır'da birçok alanda liberalleşmeye gitmiştir. 1976 yılında siyasi partilerin statülerini arttırmış, vatandaşların siyasi sürece katılma gücünü de önemli ölçüde artırmıştır. Küreselleşmenin bir ürünü olarak siyasal alanda liberalleşmeye gitmek ve devlet yapısını demokratikleştirmek, Mısır'da 1952 yılında başlayan bir süreçtir. 1952 yılında darbeyle yönetim değiştirilmiş, önceki rejime nazaran daha demokratik bir rejim ile Mısır Devleti yönetilmiştir. 1973 yılında, İsrail ile Barış

antlaşması imzalayan Mısır Devleti'nde ekonominin küreselleşmesi ve liberalleşmesi ile başlayan süreç, siyasal anlamda da varlığını göstermiştir. Siyasal küreselleşme Mısır devleti için modernizasyon getirirse de Cemal Abdülnasır'ın hapse gönderdiği binlerce Müslüman Kardeşler üyesinin serbest bırakılması yakın dönem Mısır siyasal yapısı için olumsuzluğa neden olmuştur. Bu yaklaşımlarda bulunurken Enver Sedat, Cemal Abdülnasır'ın dikta rejimiyle devleti yönettiğini, kendisinin liberalleşmeyi halkın yararına gördüğü için gerçekleştirdiği düşüncesinde olmuştur.

Enver Sedat, 6 Ekim 1981'de 'Mısır İslam Cihadı' örgütü tarafından, Mısır Devletinin bağımsızlığının kutlandığı törende, suikaste uğrayarak öldürülmüştür. Siyasal küreselleşme bağlamında Müslüman cihadist örgütleri serbest bırakan Enver Sedat, bu yaklaşımının sonucunu acı bir şekilde öğrenmek durumunda kalmıştır. Olay sonrası kısmi ayaklanmalar yaşansa da, Mısır halkının Enver Sedat'ın suikastından memnun olduğu söylenebilir. 1973 Arap-İsrail savaşlarında Hava Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan Hüsnü Mübarek, halkın gözünde bir savaş kahramanı olarak görülmekteydi. Aynı zamanda seçimle gelmiş bir Başbakan yardımcısı olan Hüsnü Mübarek, 1973'ten beri Enver Sedat ile birlikte yakın ilişkilerde bulunmuştu. Hüsnü Mübarek'in başkanlığının ilk yılları İsrail'le denge politikası, ABD ile ilişkilerini gevşetmek olarak şekillendirmişti. İsrail ile denge politikası izlemesinin amacı, Camp David anlaşması uyarınca 1982'de, Mısır egemenliğine geçmesi gereken Sina Yarımadasında herhangi bir gecikme oluşmasını istemiş olmasıydı. Ayrıca Enver Sedat'ın son zamanlarında uyguladığı bazı politik yaklaşımların dışında bir çizgi izlemiş, ekonomideki azınlık hakimiyetini sonlandırmaya çalışmıştır ve Enver Sedat'ın serbest bıraktığı siyasi tutukluları, İslamcı militanları tekrar yargılamıştır.

İsrail Devleti 1982 yılında Lübnan'ı işgal ettiğinde Mısır Devleti, işgalin Filistin milliyetçiliğini yok etmek için bir girişim olarak değerlendirdi. Ancak bu işgal girişimi sonrası Sina Yarımadasında ki askeri çekilmeyi durduran İsrail ile Mısır devleti, İsrail'in Lübnan'dan 1985 yılında kısmi çekilmesine kadar resmi ilişkileri ciddi şekilde gerginleşmiştir. Hüsnü Mübarek'in ılımlı politikaları, Arap devletlerinin bir çoğuyla bozulmuş ilişkileri onarmasını sağladı. 1987'de ki Arap Birliği zirvesinde Mısır diplomatik ilişki başvurusunda bulundu, 2 yıl sonra da üyeliğini yeniden kazanmış oldu. Ülke içinde çeşitli siyasi ekonomik ve sosyal politikalara yönelik muhalefetler devam

etmiş, bu muhalefetlerin temelini aşırı/ radikal İslamcıların rejimi kabul etmemeleri/ desteklememeleri oluşturmuştur.

1980'li yıllarda düşen petrol fiyatlarıyla oluşan ekonomik sıkıntı Mısır'ın, dış ekonomik yardım almasına neden oldu. Bu yardımlar Mısır Devleti'nin ekonomi politikalarında Uluslararası Para Fonu(IMF) tarafından artan müdahalelere sebebiyet verdi. 1991'de Mısır hükümeti IMF, Dünya Bankası ile ekonomik reform ve yapısal uyum programını imzalamıştır. Ülkenin para birimi devalüasyona uğraması, faiz oranlarının yükselmesi, gıda ve yakıt sübvansiyonların düşürülmesi gerekmektedir. Bu politikalar özellikle Müslüman Kardeşler gibi İslamcı grupların, fakirleşen Mısır halkına söylemsel olarak ulaşabilmelerini sağladı.

Mısır Devleti ekonomik küreselleşmenin devamı diye nitelendirebileceğimiz devlet ekonomisini, IMF ve Dünya Bankası'nın müdahalesine bırakmak ya da tavsiye almak gibi bir girişimde bulunmuşlardır. Ekonomik liberalleşmeye daha da entegre olan Mısır Devleti, bu yaklaşım ile birlikte küreselleşme olgusunun Mısır Devleti'nin yapısal özelliklerini değiştirdiğini gözlemlemekteyiz. Geçmişte atılan liberalleşme hareketleri, değişen uluslararası ortama göre Mısır Devletinin siyasal yapısını ve ekonomik yapısını şekillendirmektedir. Ekonomik küreselleşme Mısır devletinin ekonomik yapısını uluslararası piyasalara devretmesi ve piyasasına yabancı yatırımları daha fazla açmasına neden olmuştur.

Mısır Devleti, ABD öncülüğündeki koalisyon tarafında asker göndererek Körfez Savaşı'na katılmıştır. Körfez Savaşı'na katılım Mısır'ın ekonomik ve sosyal bazı sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Filistin'deki barışı tesis etme adına girişimleri bulunan Hüsnü Mübarek, bu girişimlerin samimi olup olmadığına dair, Mısır halkı tarafından şüphe ile yaklaşılmasına neden olmuştur. Bunun sebebi küreselleşen ekonomilerinin, dünya piyasalarındaki değişikliklerden kolayca etkilendiği ve globalist/ küreselleşme taraftarı devletlerle iyi ilişkiler kurmak dışında herhangi bir düşüncesi olamayacağı varsayımıydı. 1990'lardan itibaren başlayan ekonomik planlama, Mısır ekonomisini daha sofistike hale getirirse de bunun bir bedeli olmaktadır. Küreselleşmeye entegre olması ile birlikte Mısır Devletinin bağımsızlığı, IMF Dünya Bankası gibi uluslararası borç veren yapıların müdahalesiyle kısıtlanıyor, ülke gelirinde ve kaynak erişiminde eşitsizlik artıyor, zengin ve fakir arasındaki belirgin fark daha da ilerliyordu.

Hüsnü Mübarek rejimi muhalefeti bastırmaya, liderleri tutuklamaya ve siyasi ifadeyi kısıtlamaya devam ederken, ülke içindeki gerginlikler artmaya başlamıştı. Mısır Ulusal Demokrat Partisi'nin ezici bir üstünlükle kazanıp, meclisteki çoğunluğu eline geçirdiği 2010 seçimlerinde, usulsüzlükler yaşandığı konuşulmaktaydı. Tunus'taki küreselleşme etkisiyle gerçekleşen devrimin başarıya ulaşmasının ardından binlerce protestocu Mısır başkenti Kahire'nin şehir merkezinde toplandı, yolsuzluğa siyasal baskılara ve yoksulluğa karşı sloganlar attı. Sosyal medya aracılığı ile iletişim kuran halkın sayısı, zaman geçtikçe hızla artmaya başlamıştı. Protestolar devam ederken kitlesel tutuklamalar, yaralanmalar ve birkaç ölüm yaşanmıştı. Protestoların 3. gününde muhalefet koalisyonu ile Ulusal Değişim Birliği Lideri Muhammed el Baradei gösterilere katılmak için Kahire'ye gitti, Mısır'daki en büyük halk desteğine sahip muhalefet örgütü olan Müslüman Kardeşler'de gösterilere katılacağını açıkladı. İstikrarlı bir şekilde devam eden protestoları önlemek adına Hüsnü Mübarek hükümeti, acil önlemler olarak sokağa çıkma yasağı ilan etti. Birçok yerde internet ve telefon hizmetini kesti. Hüsnü Mübarek protestoların patlak vermesinden sonra ilk kez konuşma yaparak, devlet televizyonunda yaptığı açıklamalarda Cumhurbaşkanı olarak kalacağını ancak kabinesinin derhal istifa etmesini istediğini ve Mısır'daki sosyal reformları ilerletmek için yemin ederek, protestocuların şikayetlerini kabul ettiği açıklamıştır. Halk kitlesinin birçoğu Hüsnü Mübarek'in iktidarda kalması için umutsuz bir açıklama olarak nitelendirdi ve protestolar artarak devam etti. Kriz ilerledikçe Hüsnü Mübarek Mısır'daki şehirlerde askeri unsurları arttırarak, güvenliği sağlamaya çalıştı ancak ordu birimleri göstericilere karşı güç kullanmaktan çekinmişlerdir. 31 Ocak'ta Mısır ordusu devlet televizyonunda göstericilere karşı güç kullanmayacağını açıklamış, 1 Şubat'ta Hüsnü Mübarek ise devlet televizyonlarından yaptığı açıklamada Eylül 2011'de ki seçimlerde aday olmayacağını açıklamıştır. Şubat ayı itibariyle muhalefet üyeleri, hükümet temsilcileri ile görüşmüşler, siyasi mahkumların serbest bırakılması medyaya özgürlük verilmesi gibi birçok tavizler de bulunan hükümet, amaçları Mübarek'in görevden ayrılması olan muhalefet üyeleri tarafından tabii görmemiştir. 10 Şubat'ta yeni bir açıklama da bulunan Hüsnü Mübarek anayasayı değiştirmeyi teklif etti ancak başkanlıktan istifa etmeyeceğini yeniden deklare etmiştir. 11 Şubat'ta ise başkenti terk eden Hüsnü Mübarek, Cumhurbaşkanı olarak istifa ettiğini Mısır'ın en üst düzey askeri birimi olan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nin ülkenin işlerini yöneteceğini duyurdu. Hüsnü Mübarek'in ayrılmasının ardından Mısır

Savunma Bakanı, Muhammed Hüseyin Tantavi liderliğindeki Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi, resmi olarak sıkıyönetim uyguladığını, anayasayı askıya aldığını, Halk Meclisini ve Danışma Meclisini lağvettiğini açıklamıştır. Asker Mısır'da düzeni sağlamak için yoğun uğraş vermiş, Hüsnü Mübarek ve Ulusal Demokrat Parti temsilcilerinin siyasal dönemlerini araştıran yolsuzluk komisyonu kurmuştur. Kısa bir süre sonra Mısır Başsavcısı, Hüsnü Mübarek ve ailesinin varlıklarının dondurulmasına istedi. Hüsnü Mübarek ülkeyi terk etmesini önlemeyi amaçlayan seyahat yasağı çıkartıldı, bunlara ek olarak üst düzey geçmiş hükümet dönemi yetkilileri Ulusal Demokrat Parti liderleri ve yolsuzluk şüphesi iş adamları tutuklandı veya seyahat yasağı uygulandı. 26 Şubat'ta Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu, Cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayan ve seçimleri daha şeffaf hale getiren bir anayasa değişikliği taslağını onaylamıştır. Bir süre sonra yeniden ayaklanan halk, kurulan geçici hükümetteki Mübarek yandaşlarının görevden uzaklaştırılmasını talep etti. Reform yolundaki ilerlemelere rağmen Mısır'daki demokrasi yanlısı aktivistler ve Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi arasında gerginlikler yaşanmaya başlamıştı. Protestocular, ordunun demokratik değişime bağlılıklarını sorgulamışlardır. Yaşanan arbedeler ve çatışmalar sırasında, ordu güçleri tarafından tutuklananlara işkence yapıldığına dair, insan hakları grupları bildirimler yayınlamaktaydı. 13 Nisan 2011'de protestocuların talepleriyle oluşturulan yolsuzluk komitesi, Cumhuriyet savcılığı tarafından Hüsnü mübarek ve oğullarının tutuklanmasını sağlamıştır. Hüsnü Mübarek yolsuzluk, görevi kötüye kullanma, insan hakları ihlalleri gibi suçlardan yargılanmıştır.

2011 Kasım'ında başlayan genel seçimler 3 tur şeklinde yapılmış, Ocak ayında sona erdiğinde ise Mısır'daki İslamcı grupların mutlak galibiyeti ortaya çıkmıştır. Müslüman Kardeşler hareketinin Özgürlük ve Adalet Partisi yaklaşık %47 oy alarak iktidara gelmiştir. Mayıs ayında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Hüsnü Mübarek yönetiminde eski bir bakan olan Ahmet Şefik ile Özgürlük ve Adalet Partisi Başkanı Muhammed Mursi en yüksek oy oranlarını alarak 2. tura yükselmiştir. Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi bu seçimleri yumuşak bir darbe olarak nitelendirip, 2. Tura kalan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden birkaç gün önce anayasa mahkemesinin yapılan seçimleri geçersiz kıldığını açıklamıştır, bu sayede İslamcı bireylerin çoğunlukta olduğu meclis fesh edilmiş oldu (Portre: Muhammed Mursi, www.aljazeera.com). 24 Haziran'da Müslüman Kardeşler ideolojisine sahip, Özgürlük ve Adalet Partisi Başkanı Muhammed Mursi, Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazandı. Mursi seçimden önce geçersiz sayılan

meclis seçimleri, sebebiyle boyun eğdirilmiş bir yapıda siyasal hayatına başlamasına rağmen, Ağustos ayı itibariyle Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyindeki birkaç üst düzey askerinin emekliliği ilan ederek, 17 Haziran'da yayınlanan anayasa bildirgesini iptal etmiştir. Mursi yeni anayasa çalışmalarına başlamışken, görevden istifa etmesini talep eden protestocu muhalif tabaka oluşmaya başlamıştı. Halkın talepleri olarak, Müslüman Kardeşler ideolojisi ile yeni bir anayasa oluşturulamayacağı, Cumhurbaşkanı olarak Muhammed Mursi'yi kabul etmediklerini dile getirmektedirler. Mursi halkın öfkesine boyun eğerek, anayasa çalışmalarını iptal etti. 9 Aralık 2012'de sıkıyönetim ilan eden Mursi orduya anayasa referandumu yapılana kadar tutuklama ve düzeni sağlama yetkisi verdi (Tandoğan, 2013: 87-90).

Ekonomik koşulların kötüleşmesi, kamu hizmetlerinin işlevsiz kalması ve mezhepsel olayların yaşanması sonucu 2013 ortalarında siyasi kutuplaşma şiddetlenmiştir. Liberaller, dini azınlıklar ve halk tabanının oluşturduğu muhalif koalisyon, Mursi'ye istifa çağrısında bulunurken; işsizlik ve yüksek enflasyon oranlarını neden olarak göstermekteydi. 30 Haziran'da artan protestolar karşısında sert önlemler alan Mursi, çok sayıda insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. 1 Temmuz'da Mısır Silahlı Kuvvetleri Başkanı Orgeneral Abdülfettah es-Sisi ordunun iki gün süre verdiğini, ülkedeki kaosu önüne geçilemediği takdirde yönetime el koyacağını deklare etmiştir. Mursi ise muhalefette müzakerelere olumlu yanıt vermiş, ancak Cumhurbaşkanlığından istifa etmeyeceğini açıklamıştır. 3 Temmuz'da Mısır Askeri Kuvvetler Komutanı olan es-Sisi yönetime el koyarak anayasayı geçici olarak askıya alıp, Mursi'yi Cumhurbaşkanlığından uzaklaştırmıştır (www.theguardian.com, 2015). Askeri yetkililer darbe sonrası geçiş kabinesi kurmak için çalışırken, Müslüman Kardeşler ideolojisine sahip protestocular, Mursi'ye görevin iade edilmesini talep eden eylemlerde bulundular. es-Sisi ise 26 Temmuz'da tüm sokaklara Mısır halkını çağırarak orduya sahip çıkmalarını istedi, yüz binlerce insan sokağa inip orduya tam destek vermişlerdir (www.theguardian.com, 2015). Ancak uzun bir süre Müslüman Kardeşler hareketinin şiddetli direnişine tanık olan Mısır halkı, ordu ve Müslüman Kardeşler arasındaki çatışmalarla yaşamlarına devam etmek zorunda kalmışlardır. Mısır'da Arap Baharı süreci verilen küreselleşme hareketleri ülkeye kaos ve bilinmezlik getirmektedir.

Mayıs 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Abdülfettah es-Sisi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Uyguladığı otokratik hükümet tarzı Hüsnü Mübarek

dönemini andırmaktadır. 2011'de başlayan demokratik özlemler adına ortaya çıkan halk ayaklanmaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sisi önderliğinde birçok siyasi muhalif gözaltına alınıp, işkence görmüştür. Ekonomik küreselleşme bağlamında ise Sisi; Süveyş Kanalını büyütmek, Kahire'nin doğusunda yeni sermaye inşa etmek amaçlarıyla IMF'den 2016 yılında 12 milyar dolar 3 yıllık kredi paketi olarak Mısır'ın bütçe açıklarını kapatmaya çalışmıştır. 2018 yılında yapılan yeni seçimlere gidildiği aylarda birkaç Cumhurbaşkanı adayı, prosedürel nedenlerle tutukladı veya yarıştan ihraç edildi. es-Sisi beklenildiği üzere, yüzde 97 civarı oy alarak ezici bir zafer kazandı. Mısır'da yaşanan bu süreç, küreselleşme hareketlerinin Mısır Devletinin siyasal yapısını üç defa değiştirmesine yol açmıştır. Arap Baharı çerçevesinde, başarısız bir demokratikleştirme olarak değerlendirebileceğimiz bu bölge, Batı ve küreselleşme taraftarları adına bir zafer olarak gözükmektedir. Bu yaklaşımı, es-Sisi darbeyi gerçekleştirdikten sonra görevini meşru kabul edip darbeden dolayı ilk arayıp kutlayanlar ABD ve ekonomik anlamda küreselleştirdiği B.A.E. olmuştur. Küreselleşmenin ve küreselleşmeyi yöneten ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini, bölge halklarının demokratik değerlere ulaşmasını çok da önemsemediklerini Mısır Örneği çerçevesinde bir kez daha görmekteyiz.

Küreselleşme bağlamında Mısır örneği, 21.yy'da defalarca küreselleşme nedeniyle devlet yönetimleri değişmiş, ülke içi kaos hüküm sürmüştür. Muhammed Mursi'nin ardından darbe ile yönetime gelen es-Sisi askeri bir yönetim ile başa gelmiş olsa da daha sora seçime girerek ülkeyi demokratik yollarla yönettiği algısı oluşturmaktadır. Ancak Müslüman Kardeşler hareketine mensup üyeleri hapse alması ve siyasal bir alan sağlamamış olması, diktatöryel bir yönetim biçimi olarak da göze çarpmaktadır.

Sisi ile birlikte Mısır ekonomisi ABD menşeli neoliberalist sisteme daha fazla eklemlenmiş, Batı ülkelerinin yani küreselleşme taraftarı ülkelerin takdirini almıştır. Günümüz Mısır devlet yapısı bölgelerindeki Arap coğrafyası ile de yakın ilişkiler kurmaya çalışan ancak bağımsızlık hareketlerine oldukça pasif kalmaktadır.

Yakın dönemde Mısır Devleti'nin ilk seçilmiş cumhurbaşkanı ünvanına sahip olan Muhammed Mursi, yargılandığı mahkemede kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Bu olaylardan sonra belirli düzeyde bir halk eylemleri Mısır'da yaşandığı

gözlemlense de bastırılmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki seçilmiş olsa dahi Mursi halkın çoğunluğuna seslenebilen değil, İslamcı ve Müslüman Kardeşler ideolojisine sahip kesime seslenebilmiştir. Bu nedenle Mursi'nin devrilmesine halkın çoğunluğunun karşı olduğunu düşünmek yanlıştır. Ancak darbe ve türevi oluşumlar 21.yy'da yaşanması olağan karşılanmayan durumdur. Bu sebeple tezin Mısır bölümünde Mısır'ın küreselleşme etkisiyle darbeler yaşadığını eleştirmiş bulunmaktayım. Demokratik ve halkın talepleri doğrultusunda meşru bir seçimle yönetim değiştirilmesi kanaatindeyim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
LATİN AMERİKA'DA DEVLET VE KÜRESELLEŞME

3.1. NİKARAGUA

3.1.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem

İspanyol asker Pedro Arias Dávila'nın Amerika Kıtası keşfi için başlattığı yolculuk, Panama bölgesini keşfetmesini sağlamış, bölgede koloniler oluşturduktan sonra Gil González Dávila'yı bölgenin kuzeyine keşif için göndermiştir, Gonzales; 1522 yılında Nikaragua bölgesini keşfetmiş, işgal adına girişimlerde bulunmasına rağmen, bölge yerlileri/ Muskitolar tarafından geri püskürtülmüştür (Roth, 2002: 121). İspanyolların Nikaragua'ya saldırıları devam etmiş, 1524 yılında Nikaragua'nın; Granada ve Leon bölgelerinde kalıcı kolonizasyon kurmaları sağlanabilmiştir. Bu fetihler Nikaragua yerlileri Muskito'ların nüfusu için bir felakete neden olmuştur. Yerli halkın yaklaşık yarısı bulaşıcı hastalıklarla ölmüş, geri kalan yarısının çoğunluğu da İspanyol kolonilerini köle olarak satılmıştır. 30 yıl içinde kıtadaki yerli nüfusun tahmini bir milyon olduğu bilinmekteyken, 30 yıl içerisinde on binlere düştüğü bilinmektedir. Coğrafi Keşifler ile küreselleşme olgusuyla ilk defa karşılaşan bölgedeki yerli halkın, küreselleşme deneyimlerinin felakete başladığını söyleyebiliriz (www.britannica.com, 2018)

Bölgenin felakete uğramasının ardından Granada ve Leon şehirlerinde, kolonileri bulunan İspanyollar güç kaybetmeye başlamışlardı. İspanyollar bölgeyi tarım ve San Juan Nehri üzerinden ticaret bağı kurarak, bölgede hüküm sürmekteydi. Bu sırada 17 yy'm sonlarında İngilizler, Muskitolarla anlaşarak, Nikaragua kıyı şeridini ele geçirmişlerdir. Nikaragua bölgesi bu yıldan itibaren, İngiliz ve İspanyol sömürgeciliğine girerek, çift başlı bir küreselleşme olgusu, bölge halkı ve devleti tarafından yaşanmıştır. Bu dönemlerde Nikaragua'nın ortaya çıkan bir diğer önemi ise, Kuzey Amerika'da bulunan altın madenlerine geçiş güzergahı oluşturmasıydı. Kıtada yaşanan ve yönetimi sömürgeci İngilizlerden ele geçirme hareketleri, Nikaragua toplumunu sarmış, İngilizler ile yapılan antlaşma sonucunda Managua bölgesi Nikaragua başkenti ilan edilmiştir. Managua bölgesinin önemi, o dönemde yerli halkın nüfusunun fazla olduğu bir bölge olmasıydı, dolayısıyla Muskitoların başkenti idare edeceği düşünülse de durum öyle olmamıştır. Küreselleşmeye karşı Nikaragua'nın elde ettiği ilk zafer olarak nitelendirilebilecek bu durum, Granada ve Leon gibi daha önemli Nikaragua kentleri yerine Managua'nın başkent ilan edilip bölgedeki kolonyal devletlerin halk ayaklanmalarını bastırması olarak da yorumlanabilir.

Daha sonra bölgede sömürgecilik faaliyetleri yürüten İngiliz ve İspanyollar tarafından, 1821'de bağımsızlık verilen Nikaragua, devlet yapısında 1893'te José Santos Zelaya'nın başkanlığı kadar Muskito halkı üzerinde tam yetki verilmemiştir. Nikaragua'da Liberal Parti ve Muhafazakar Parti adında siyasal kurumlar oluşturulmuştur. 1893'te sömürge devletleri tarafından başkanlığa getirilen Zelaya, Liberal Parti genel başkanı olsa da diktatör ve milliyetçi bir kişiliğe sahipti. Orta Amerika'da devletsel anlamda bir birliktelik sağlamaya çalışmış olsa da, girişimleri ABD tarafından engellenmiştir. Bu engelleme girişimi ABD tarafından, Nikaragua'daki Muhafazakar Partisi mensuplarını ayaklandırarak yapılmıştır. İsyana teşvik ederek ve Nikaragua'ya askeri müdahalede bulunarak, Başkan Zelaya'nın 1909 yılında istifa etmesine sebep olmuştur. Genç bir ülke sayılabilecek ABD, küreselleşme olgusu çerçevesinden değerlendirebilecek, Nikaragua devlet yapısını etkilemiş olan, ilk askeri hareketini Nikaragua'ya gerçekleştirmiştir.

ABD tarafından askeri müdahale sonrası Nikaragua başkanlığı görevine muhafazakar partili Adolfo Díaz getirilmiştir. ABD, 1916'da Nikaragua'ya baskıyla onaylattığı Bryan-Chamarro Antlaşması ile özel kanal ayrıcalıkları ve deniz üsleri kurma yetkisine sahip oldu. Bu yaklaşım çerçevesinde ise ABD'nin küreselleşme bağlamı doğrultusunda değerlendirebileceğimiz bir ekonomik hamle sonucu, Nikaragua'da ki ekonomik sisteme dahil olduğu söylenebilir. ABD'nin bölgeden 1925 yılında geri çekilmesi, Díaz yönetimine karşı isyan ortaya çıkmasına sebep olmuş, ABD bölgeye Deniz Kuvvetleri'ni göndererek yönetime Liberal Parti Başkanı, Juan Bautista Sacasa ile sonrasında yine Liberal Partili José María Moncada'yı getirmiştir (CIA Archieve, :1984). Yaşanan bu durumlar da ABD'nin Nikaragua siyasal yönetimini bağımlı hale getirdiğini ve küreselleşme çerçevesinde askeri müdahalelerle dilediğini yapabildiğini göstermektedir. ABD, Nikaragua yerli halkı olan Muskitoların, taleplerini umursamamış 20. ve 21. yüzyıl'da benzerlerine uyguladığı siyasal liberalleştirme veya demokratikleştirme hareketlerine benzer bir yapı ortaya koymuştur.

3.1.2. 20.yy. ve Sonrasındaki Dönem

Nikaragua'da ki ilk devrim lideri olarak kabul edilen Augusto César Sandino, 1930'lu yıllarda yönetime ABD destekli olduğu nedeniyle söylemsel muhalefet oluşturmuş, sonrasında ise gerilla hareketlerini başlatmıştır. 1934 yılında ABD tarafından

eğitim verilmiş General Anastasio Somoza Garcia nderliğinde ki Nikaragua Ulusal Muhafız Ordusu, bđlgedeki gerilla hareketlerinin bitirilmesi adına yetkilendirilmiş, Devlet Başkanı Sandino ildürölüp gerilla kuvvetleri bastırıldıktan sonra hileli bir seğıimle, 1937 yılında General Somoza askeri darbe ile Başkan olmuştur. Somoza başkanlığındaki Nikaragua'da siyasal sistem anayasa ile revize edilerek, siyasal otorite tekelde birleştirilmiş, büyüyen ihracat faaliyetleri Somoza ailesi ve ortaklarının gelir kaynağını oluşturmuştu. Somoza 1956 yılında suikast sonucu öldürölmüş, Nikaragua Kongresi yerine oğlu Luis Somoza Debayle'yi başkan seğımiştir. Somoza Debayle iğı siyasette babasından daha ılımlı politikalar izlemiş, ABD'nin Domuzlar Kđrfezi ıkarmasında iş birliğinde bulunmuştur. Kúba'daki hareketlenmelerden etkilenen Nikaragua halkı Marksist bir ideolojiye sahip Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi/FSLN kurmuştur. İsmi daha önce bahsettiğim ilk Nikaragua gerillası veya devrimcisi diye nitelendirilen Augusto César Sandino'dan gelmektedir ve üyelerine Sandinistler denilmektedir, örgüt; gerilla faaliyetleri sergilemektedir, aynı isimle siyasal oluşumları, partileri de mevcuttur (www.britannica.com, 1999).

1973 yılında altı bin insanın öldüğü deprem sonucunda Nikaragua'ya yapılan dış yardımların doğrudan Somoza Ulusal Muhafız Ordusuna aktarılması, halkın deprem sonrası yıkımdan muzdarip şekilde kalmasına neden olmuştur. Sandinista hareketi, gerilla faaliyetlerine devam etmiş, halktan her geğıen gün artan bir destek gelmiştir. 1978 yılında Sandinista hareketine mensup bir dizi gerilla, Ulusal Sarayı işgal ederek eylemde bulunmuşlar, Ulusal Muhafız Ordusu tarafından bastırılmasına rağmen, başarı sağlayan eylem, úlke genelinde geniş kitlesel hareketlenmelere neden olmuştur. Yoğun ayaklanmalar ve Sandinistlerin oluşturduğu gerilla hareketleri, binlerce insanın ölümüne neden olmuş, Somoza'nın 17 Temmuz 1979'da istifa ederek úlkeden kağımasıyla, ayaklanmalar başarıya ulaşmıştır. Sandinista hareketi Başkent Managua'ya girdiği zaman yönetimine son vermiş, úlkenin idaresini kendi eline almıştır. Sandinista Hükümeti çökmüş bir devleti teslim almıştı; deprem nedeniyle yüzbinlerce insan evsiz, kitlesel eylemler ve gerilla hareketleri nedeniyle 30 binden fazla insan yaşamını kaybetmişti. Temmuz 1979'da Sandinista hareketi 'Ulusal Yeniden Yapılanma' ismi ile yeni bir hükümet sistemi oluşturarak 5 üyeli hükümet kurmuş, Nikaragua devlet yapısında değişime gitmiştir, bu dönemde; yerel bankalar, sigorta şirketleri, yeraltı ve orman kaynakları kamulaştırılmış, gıda maddeleri ithalatı ve ihracatı hükümet kontrol altına

alınmıştır (Zaremba, :1992, 27). Ülkeye getirilen yeni anayasa ile de hak ve hukuklar düzenlenmiş, Nikaragua'da temel bireysel hak ve özgürlükler sağlamıştır. Sandinista Devrimi demokratikleşmeye yönelik mutlu bir değişimi tüm Latin Amerika kıtasında temsil etmiştir. Fakir halkın yaşam standartlarını iyileştirmek, sosyal yapılarını geliştirmek adına hükümet tarafından birçok program çıkartılmış, ülkede var olan yüksek seviyedeki eşitsizlik ve yoksulluk engellenmeye çalışılmıştır. Ancak hükümetin özel mülklere el koyması tepki çekmekteydi. ABD Nikaragua'da ki Sandinista Devrimini komünizme doğru potansiyel bir kayma olarak yorumladı ve 1980'lerin başında Nikaragua'ya küreselleşme bağlamında yer alan bir yaklaşımla, bölgeye sağladığı ekonomik yardımları askıya alarak ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır. Küreselleşme bağlamında değerlendirebileceğimiz bu yaklaşım, siyasal anlamda demokratik olmayan ya da küreselleşme taraftarı devletler ve uluslararası örgütlerin çıkarları dışında olan ideolojik yapı nedeniyle bu yaklaşımı yaşamaya maruz bırakılmıştır. Nikaragua halkı zaten ekonomik anlamda önemli sıkıntılar içerisindeyken, bir de ekonomik ambargoya ve dış desteğin kesilmesi ülkede yaşayan halk için ciddi maddi sıkıntılar doğurmuştur. Dolayısıyla küreselleşme kavramının insan hakları, ekonomik refah, toplumsal kalkınma gibi konularda samimi olmadığını bu yaklaşım da bulunmaları nedeniyle düşünebiliriz/ varsayabiliriz.

Sandinista Hükümeti ise ideolojik olarak yakın olduğu Küba, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloğu ülkeleriyle yakın ilişkiler de bulunmuştur. 1980'lerden itibaren hükümet baskıcı bir hal almaya başlayıp, muhalefete karşı hukuksuz yaklaşımlarda bulunmaktaydı. Devrimin eleştirilenlerine karşı Savunma Komiteleri oluşturarak, karşıt fikirleri denetim altına almış, hükümetin siyasi ve ideolojik fikirlerinin eleştirilmesine engel koyulmuştur. Sandinista Hükümetinin Doğu Bloğu ile yakınlaşmasına yanıt olarak, ABD Başkanı Ronald Reagan, Sandinista rejimine karşı askeri operasyonlara katılacak olan Nikaragua karşı devrimcilerinin eğitimi ve silahlandırılması adına, ABD Kongresi'nden fon çıkarılmasını sağlamıştır. Honduras ve Kosta Rika sınır bölgelerinde, üsler kuran ve eğitim alan karşı devrimci isyancılar, Kontra ordusu/ kontragerilla adıyla bilinmektedir. On binlerce insana ulaştığı bilinen kontragerilla hareketine karşılık, Nikaragua Hükümeti'de askeri ordusunu genişletmiş, Sovyetler Birliği'nden yardım alarak, askeri ekipmanlarını geliştirmiştir. 4 Kasım 1984'te Sandinista hareketi başkan adayı Daniel Ortega Saavedra, seçimleri kazanmıştır. Ancak Reagan hükümeti seçimin

demokratik değerlere uymadığını, şaibeli olduğunu iddia ederek kınamış, Nikaragua'ya ticaret ambargosu ilan etmiştir. Bir savaşın getirdiği yıkım, ekonomik sorunlar ve ambargo ülkedeki yaşam standartlarının düşmesine sebep olmuş, hükümet tarafından kemer sıkma politikaları uygulanarak; sağlık, eğitim, konut ve beslenme gibi alanlar büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Küreselleşmenin olumsuz durumlarından bir tanesini yine somut olarak görmekteyiz. Bir devletin yönetimini veya yönetim sistemini kendi çıkarlarına uygun bulmamak ve bu nedenle de ekonomik ambargo uygulamak, en çok bölge halkını etkilemekte ve yaşam standartlarını düşürmektedir. Küreselleşmenin en çok söylemde bulunduğu demokratik değerlere herhangi bir açıdan bu yaklaşımın uygunluğu bulunmamaktadır ancak küreselleşme çıkarın uygun her yol mübah olarak görülmektedir.

1987'de iç savaşı sona erdirmek, Nikaragua'ya demokrasi getirmek amacıyla yoğun uluslararası çabalar sarfeden ABD, başarılı olamamış ancak kontragerilla hareketi ile Sandinista Hükümeti arasında bölgesel bir barış anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma sağlanmasından itibaren iki taraf arasındaki karşıtlık, savaştan ziyade siyaset alanına taşınmıştır. 1990 seçimlerinin Nikaragua'da uluslararası gözlem altında yapılması sonucu, ABD tarafından onaylanmış ve finanse edilen Ulusal Muhalefet Birliği'nin yönetime gelmesi, yine ABD tarafından desteklenen Cumhurbaşkanı adayını Violetta Chamorro'nun başkan seçilmesiyle sonuçlanmıştır. Tekrardan somut olarak, küreselleşme faktörlerinin etkisi altında ABD tarafından Nikaragua devlet yapısı etki altına alınmıştır (www.britannica.com, 1999).

Chamorro, Nikaragua'da ilk kez bir kadın Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiştir. Chamorro birçok Sandinist politikaları tersine çevirerek, Nikaragua'da genel anlamda ulusal uzlaşma sağlamış, devlet yapısında reformlara gitmiştir. Sandinista hareketinin ordu rejimini sivilleştirilen Chamorro, aynı zamanda siyasal istikrar sağlamıştır. Ancak Sandinista Partisi ile Ulusal Muhalefet Birliği Partisi koalisyon hükümeti bir türlü uzlaşmaya varamamak da, Nikaragua geçmiş dönemden kalmış; ideolojik kutuplaşmalar ile yeniden iç savaşa dönmenin sinyallerini vermekteydi. 1990-1997 yılları arasında görevde kalan Chamorro, ilk başlarda uyguladığı siyasal hamlelerle, ülkesini istikrarda tutabilmiş olsa da, hükümet koalisyonunun anlaşamaması ve silahlı çatışmaların yaşanmaya başlaması nedeniyle siyasal istikrarsızlık yeniden Nikaragua'da baş göstermiştir. Bu durumdan hoşnutsuz olan kontragerilla hareketi, devam eden şiddetten ve Sandinista hareketinin koalisyonda yer alması gibi nedenlerle, aynı zamanda

Chamorro'nun kendilerine yönelik beklemedikleri reformları vermemeleri nedeniyle, eline tekrar silah almıştır. Chamorro yaşanan çatışmaların çoğunlukla engelleyebilmiş, azalan gerilim ile birlikte birçok reformda bulunmuştur. Cumhurbaşkanlığı yetkilerini, Ulusal meclise kaydırđı, ülkesindeki askeri yapıyı kısıtladı, özel mülkiyet haklarını garantiledi ve siyasal yönetimde liyakat sağladı. Tüm bu kararları çeşitli anayasal programlarla sağlamıştır. Bununla birlikte Chamorro çıkardığı bir anayasal reformla, özgür seçimler, iktidarın sadece sivil hükümetten sivil hükümete aktarılması içeren yasaları getirdi (www.britannica.com, 1999).

2001 yılında yapılan seçimlerde eskiden başkanlık yapmış, Sandinista Partisi adayı Daniel Ortega'ydı, muhalif kesimler ise Liberal İttifak Partisinin adayı olan Bolaños bulunmaktaydı. Daniel Ortega; genişletilmiş sosyal hizmetler, sivil özgürlükler, ulusal birlik gibi konularda propaganda yaparak, hem kendi hem de partisinin tarihsel duruşunun aksine ABD ile uzlaşmış bulunmaktaydı. Seçimleri Bolaños'un kazanmasının ardından dolandırıcılık suçu ile görevinin alınmasıyla 2006'da tekrar seçime gidilmiş, Daniel Ortega Cumhurbaşkanı olmuştur ve halen görevinde bulunmaktadır. Geçmişteki Marksist anlayışını terk ettiğini dile getiren Ortega geçmişteki hükümetlerin uyguladığı serbest piyasa ekonomik reformlarını sürdüreceğini söz vermiştir. 2006'da ABD ile Orta Amerika-Dominik Cumhuriyeti Serbest Ticaret Anlaşması/CAFTA-DR ile Nikaragua serbest piyasa ekonomisine iyice entegre olmuş ekonomisi yatırım çekmiş ve ekonomik kalkınma Nikaragua'da teşvik edilmiş oldu. Aynı zamanda Amerikalılararası Kalkınma Bankası tarafından 1 milyar dolar borcu silinerek ekonomide kalkınmalarına yardımda bulunulmuştur. Günümüzde ise halen aynı yönetim bulunmakta 2006'da yönetime geldiklerinden bu yana Batı yanlısı ve ekonomik küreselleşmeye yönelik politikalar dizisi uygulamaktadırlar (Toussaint, 2018). Ek olarak; 2018'de Daniel Ortega'nın eşi Başkan yardımcısı seçilmiş, bu olgu itibarıyla Nikaragua'nın yakın dönemdeki Batı dostluğuna rağmen, halen yeterince siyasal anlamda küreselleşemediği gözükmektedir.

3.2. ŞİLİ

3.2.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem

16. yüzyılın ortalarında Şili'nin coğrafi keşifler sırasında İspanyollar tarafından fethedilmesi, bölgeye yüzbinlerce Kızılderili'nin yerleşmesine neden olmuştur. Kabileler Şili'nin birçok noktasına dağınık şekilde yerleşmişler, bu yerleşimlerin tamamı ırk ve dil çerçevesinde ayrılmaktaydı. O dönemlerde Şili'de herhangi bir merkezi hükümet olmadan, kabilelerin kendi kuralları çerçevesinde şekillenen bir sosyolojik yapı bulunmaktaydı. Şili'nin sahil kesiminde yer alan kabileler ekonomik yaşamlarını balık avlayarak sürdürmekte, bölgenin geri kalan kısmında ki halk ise çiftçilik yaparak ekonomik durumlarını karşılamaya çalışmaktaydılar. 15. yüzyıl döneminde Peru'daki genişleyen İnkâ İmparatorluğu etkisine kısa bir dönem girmişlerse de, Şili'de ki Coğrafi Keşifler öncesi dönemde siyasal, sosyolojik ve ekonomik yapıyı bu şekilde özetlemek doğru olacaktır.

İspanyol fetihlerinin Amerika Kıtasını işgal ettiği dönemlerde, Şili bölgesine yayılan Kızılderililerin en önemli tabakasını Mapuçeler oluşturmaktaydı. Bu halkın ekonomik geçimi tarım, avcılık ve balıkçılık çerçevesinde şekillenmekteydi. Ayrıca Amerika Kıtasının geneline yayılan ve Şili'de bulunan İnkalar gibi Mapuçeler'de, İspanyol fetihlerine direnmişlerdir. Ancak Amerika Kıtasını ele geçiren hastalık ve İspanyol kolonilerinin gelişmiş savaş birimleri, onların da direncini kırmıştır (Countrydata, 1984: 1). Coğrafi Keşifler sırasında ve öncesinde Şili bölgesindeki ırki, ekonomik ve sosyal yapı bu olguları içermekteydi.

Coğrafi Keşifler sırasında Amerika Kıtasına varıp, Peru bölgesini işgal eden İspanyollar, daha fazla yer altı kaynağı bulup ekonomik istihdam sağlamak için, kolonyal girişimlerine arttırmışlar ve Inés Suárez tarafından Şili bölgesini işgal edip, herhangi bir devlet yapısı bulunmayan Şili'de Santiago şehrini kurarak sömürgeci faaliyetlerini bölgeye nüfuz etmişlerdir. Bu işgalden sonra bölge halkı köleleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşıma da direnç gösteren Şili halkı İspanyol sömürgeleştirmesi sonuçlanana kadar direnç göstermişlerdir (Pardo-Tomas, 2016: 35).

İspanyol kolonyal hareketi Şili'de sınırlı miktarda yer altı kaynağı bulabildiği için genellikle bölgede tarıma yöneldikleri bilinmektedir. İspanyollar, hayvancılık ve

tarım gibi ekonomik girişimlerde bulunarak Amerika Kıtasındaki kolonyal yapıları zenginleştirmeyi ve Avrupa'ya yeni ekonomik kaynaklar sağlamayı amaçlamaktaydılar. İspanyollar Şili'deki ekonomik kaynakları yetersiz buldukları için, bölge onlar için bir miktar değersiz görülmekteydi, bu sebeple Şili'ye diğer Amerika Kıtasındaki kolonyal faaliyetlerde buldukları bölgelere nazaran, daha az kültürel, sosyal ve askeri etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Şili komşu bölgelerdeki halklar gibi kendi yerel dini sistemleri altında yaşamakta, Şili'de kurulan kolonyal yapı diğerlerine göre daha fakir veya vasat olduğu içinde, sağlıklı bir devlet yapısı altında yönetilmemekteydiler. Kolonyal yapının amaç önceliğinde, bölgedeki ekonomik gelirleri sağlamak olduğu için, Şili'nin Peru'dan yönetilmesini yeterli görmüşlerdir. Değişen en büyük kültürel, sosyal yapı; coğrafi keşifler ile birlikte Mestizo halkının, Afro kölelerin ve Avrupalı ırkın hızla artmasıydı. Bir diğer önemli etkide sömürge sistemi ile birlikte yavaş yavaş benimsetilen katolik din sistemiydi. Bölgedeki eğitim katolik din adamları tarafından verilmekteydi. Günümüz katolik yapısının Şili'de oluşmasını en büyük sebeplerinden biri bu durum olarak görülmektedir. Kolonyal hareketinin ilk dönemlerinde Şili, fazla önemli görülmediği için yerel dinleri ve sosyal yapıları devam etmiş olsa da, iki yüz yıl gibi büyük bir sürede sosyal, dini yapıları değişime uğramıştır.

3.2.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem

Amerika Kıtasının yerli halka izolasyonuna rağmen, bölgedeki ırklar 19. yüzyılın başlarında Fransız devriminden etkilenmişlerdir. Bu etkilenme sonrası bağımsızlık, öz yönetim veya özerklik gibi düşünceler artmaya başlamıştır. Şili'nin bağımsızlığa yönelik ilk hareketi 1810 yılında, bölgeyi yöneten başkan/ valinin istifası kabul edilerek yerel liderlerden oluşan bir nevi cunta yapısının başa geçmesiyle yaşanmıştır. Bu devlet kadrosuna I. Ulusal Yönetim Kurulu adı verilmekteydi (Leglise and Migge, :2008, 17). Peru'daki başkenti Lima olan İspanyol kolonyal yönetimine, resmi olarak bağlı olsalar da, ticari dengeyi lehlerine çevirebilmişler ve köleliğin nihai olarak ortadan kaldırılabilmesi yönünde ilk adımları atabilmişlerdir. Bu yaklaşımların yanı sıra bölgedeki Şili vatanseverlerinin seslerinin duyulması için gazete kurulmuş, ulusal enstitüler kurularak eğitim, katolik kilisenin elinden kurtarılmaya çalışılmıştır. Ancak Lima'daki yönetimi de tamamen devreden çıkarmak isteyen José Miguel Carrera ve Bernardo O'Higgins önderliğinde ki Şili vatanseverlerinin bölgede yükselişe geçmesiyle,

İspanyollar askeri hareket düzenleyerek 1814 Rancagua Muharebesi ile birlikte, Şili'deki üstünlüklerini yeniden sağlamışlardır. Bu yenilginin ardından Carrera ve yandaşları Arjantin'e sığınarak Buenos Aires'deki bağımsızlık hareketlerini yöneten José de San Martín önderliğinde ki ordudan destek alıp Şili'nin yeniden özgürleşmesini sağlamıştır. Şili'nin özgürleştirilmesinin ardında O'Higgins 'Şili Yüksek Direktörü' ilan edilerek, yönetimi oluşturdu. Yönetimin sağlanmasının ardından Şili özgürleşmişti fakat siyasi anlamda bölünmeler yaşanmış, O'Higgins Carrera'yı idam ettirmiştir (www.britannica.com, 1998). Yönetim muhalif hareketlenmelere direnme adına donanma oluşturmuş, arkasına askeri desteği almıştır. Ancak kıtada İspanyolların çekilmesiyle birlikte, bölge halkının yönetimden talepleri artmış, yeni bir anayasa çıkarılmış olsa da yeterli bulunmamıştır. Federalist, otoriter ve liberalistler arasında yaşanan siyasi bölünmeler, O'Higgins hükümetinin sonlanmasına, yerine Diego Portales'in gelmesine neden olmuştur. Portales siyasi bir uzlaşma sağlayabilmiş, devletin ekonomik sorunlarıyla ilgilenmeye çalışmıştır. 1833'de oluşturduğu siyasi uzlaşmayla yeni bir anayasa meydana getirmiş, bu anayasa 1925'te Şili'nin bağımsızlığının temelini oluşturmuştur. Bu aşamayla birlikte devlet yapısı, siyasi oluşum istikrar kazanmış, düzenli seçimlerle yöneticiler değişmiştir. 1864 yılında başa gelen Joaquín Prieto hükümeti; devlet finansmanını arttırmış, ticareti arttırmış, sömürge yönetimiyle alınan gümüş, bakır gibi emtia ürünlerinin Avrupa'ya satışını gerçekleştirmiştir. Sağladığı bu ekonomik kalkınma siyasi anlaşmazlıkların üstesinden gelip, bölgede iç huzuru sağlamıştır. 1864 sonrası bu dönem Şili'nin 'Liberal Cumhuriyet' nitelendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu dönemde kilisenin hegemonyası kırılmaya çalışılmış, devlet yapısı laikleştirilmiştir. Küreselleşme bağlamında değerlendirecek olursak, günümüz Şili'sinin dini yapısı İspanyol fetihleri ile bölgeye gelen kilise anlayışını kendi kültürüne eklemlenmiş olarak gözüktüğü de, 19. yüzyılda başlayan demokratik değerlere entegre olabilmiş, bu başarıyı da küreselleşme faktörleri ile gelmiş olan kilise baskısını yenerek, meydana getirebilmiştir. Elbette devlet laik hale getirilirken, ülke kültürel ve sivil reformlar da Avrupa etkisinde kalmış; siyasi, edebi ve bilimsel olarak da küreselleşmenin demokratik etkileri ülkede yaşanmıştır. Kültürün ve siyasi yapının Avrupa'ya yönelik şekillendirilmesi Şili'nin ana ekonomik kaynağı olan İngiliz ticaretinin artmasına neden olmuştur. Şili'de küreselleşme etkilerini göstermesinden sonra İngilizler; bölgede demiryolları, limanlar inşa etmiş ve kamu hizmetlerinin modernizasyonu sağlamak için

Şili yönetimine gereken sermayeyi sağlamıştır. 19. yüzyılın üçüncü yarısında dahi görmekteyiz ki, küreselleşme taraftarı devletler kendi ideolojik çerçevesinde şekillenen devletlere yardım yapmaktan çekinmemektedirler (www.britannica.com, 2018).

I. Dünya Savaşı ile birlikte yaşanan ekonomik gerilimler, Şili ekonomisini etkilemiş ancak seçimle başa gelen Arturo Alessandri Palma; laiklik, siyasal ve ekonomik reform hareketlerine devam edip Şili'yi parlamenter sisteme adapte edebilmiştir. Ayrıca devler ve dini kurumlar/ kilise etkisini tamamen ayırmıştır. Yaşanan siyasi feromlarla birlikte Sosyalist Parti oluşumunun ortaya çıkmasına neden olmuş, arkasına ordu desteğini de alan bu parti 1932 yılında seçimleri kazanabilmiştir. Yine küreselleşme bağlamında değerlendirecek olursak, Şili'nin 20. yüzyılda yaşadığı sol partiler nedeniyle olan küreselleşme hareketlerine dayanan askeri darbe gibi girişimlerin temeli, 1932'de bölge halkının küreselleşme ile elde edip ortaya çıkardığı sosyalist bir partinin oluşumuyla sağlanmıştır. Küreselleşmenin bölgeye getirdiği siyasal kolaylıklar sonrasında, küreselleşme taraftarları çerçevesinde tehdit olarak nitelendirilmiş ve bölgeye müdahale edilmiştir. Radikal Parti'nin adayı Aguirre Cerda ve Juan Antonio Ríos'un seçimle ardı ardına Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmeleri ve bu durumu radikal sosyalist ve komünist kesimin bir zaferi olarak nitelendirilmesi küreselleşme taraftarı devletlerin ilgisini bölgeye çekmiştir. 1946-52 arası Cumhurbaşkanı olan González Videla; sosyalist bir yaklaşıma sahip olarak seçilmesine rağmen, içinde buldukları ekonomik sorunları atlatabilmek adına, ideolojisini sağa çevirmiş, radikal bir kararlar Şili'deki komünist partileri ve hareketleri yasaklamıştır (Lucas, 2015: 209). Bu yaklaşımın değerlendirilmesi globalist devletlerin o dönemlerde farklı bölgelerde ki komünist rejimlere karşı olduğu, bu sebeple ve ekonomik anlamda refah sağlamak adına yardım beklentisiyle, Videla'nın bu girişimde bulunduğu durumdur. Devlet bu zamanlar içerisinde Liberal Parti desteğiyle yönetilmiştir. Bu yaklaşımın ardından ABD'nin, Şili'ye yönelik hibeleri ve yatırımları artmıştır; özellikle bakır üretiminde ABD Şili'nin modernleşmesi anlamında önemli destekleri olmuştur. Siyasal düzenin şekli Şili'de bu şekildeydi, küreselleşme bağlamında devlet yapısı oldukça değişmiş, 1952'de ise liberal politikaları daha net uygulayan ve diktatör olarak nitelendirebileceğimiz Carlos Ibáñez del Campo, darbe ile yönetime geçmiştir (Lucas, 2015: 209). Ibáñez döneminde siyasal reformlar durdurulup, yerine ekonomik ve kültürel reformlar uygulanarak küreselleşme aşamaları devam ettirilmiştir. Bu dönemde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş,

ekonomiye yönelik müdahaleler azaltılmış, Şili piyasası globalist devletlere açılmıştır. Yapılan siyasal baskılar halk arasında hoşnutsuzluğa sebebiyet vermekte, geçmişte var olan marksist, sosyalist ve komünist hareketler yeniden ayaklanıp solun yükselişe geçmesine sebep olmaktadır. 1957 itibarıyla Hristiyan Demokrat Parti'nin çatısı altında Şili yönetilmesine rağmen, mecliste sosyalist ve komünist partiler yer alabilmekteydi. İki taraf arasında oluşturulan ve uzlaşılacak siyasal algı, bölgedeki oligarşik yapıyı zayıflatıp ekonomik sektörü tarım alanına çevirmektir. Yönetimde olan Hristiyan Demokrat Parti mensubu Cumhurbaşkanı Eduardo Frei Montalva; 'Özgürlük Devrimi' sloganının da sentezlenen bir program açıklayarak, alt sınıfın gelirlerini arttırmayı hedefleyen bir dizi reform uygulamaya çalıştı, bu reformlardan; küreselleşme bağlamında en önemlisi "Chileanization" adındaki, ABD'nin Şili'deki bakır kaynaklarının üretildiği şirketlerin %51 hissesini kamulaştıran bir programdı (www.bbc.com, 2018). Frei uyguladığı programda başarılı olup tarım reformu oluşturdu, bankacılık sektörüne ve ekonomik sermayeye devlet müdahalesini sağladı. Köylü kooperatifleri kurularak köylüye destek sağlandı, araziler kamulaştırıldı ve köylülere daha modern tarım teknikleri üretildi. Hükümetin bu yaklaşımları siyasal anlamda da hayat buldu ve alt tabakanın siyasette aktif rol yağlanması sağlanabildi. Yapılan siyasi reformlarla daha da güçlenen sol gruplar, 1969'da kurdukları Marksist Parti Unidad Popular/ Halk Birliği/UD; 1970'de Salvador Allende Gossens'in Cumhurbaşkanı seçilmesini sağladı (www.bbc.com, 2018).

Marksist UD partisi başkanı Allende yönetiminde daha önce uygulanan kamulaştırma, toprak reformu ve diğer küreselleşme karşıtı reformlar, arttırılarak hızlandırıldı. ABD'ye ait bakır madenleri kamulaştırıldı, üretim milli hale getirilmeye çalışıldı. Bu yaklaşımın sonucu olarak başta ABD olmak üzere küreselleşme taraftarı Batı devletler, yabancı sermaye tarafından bölgeye boykot ve ambargo uygulayarak ekonomik anlamda Şili'ye zarar verdiler. Şili ordusu ve ABD başkanı Nixon önderliğindeki Batı devletleri açıklamalarda bulunarak, Şili yönetimini kınamakta ve derhal demokratik şekilde farklı bir yönetimin oluşturulmasını talep etmekteydiler. Tüm bu baskılar çerçevesinde Allende, Batı ile arasındaki ilişkileri kesmiş ülkesinde bulunan yabancı sermayeyi de müdahale altına almıştır. Kültürel ve sosyal yapılarda değişikliklere gidip, halkın marksist bir ideolojiye alışmasını sağlamaya çalışmaktaydı. Bu yaklaşıma örnek verilecek olursa kıtadaki diğer marksist direnişçilere destek verilmesi, ülkede ABD ve Batı değerlerinin aleyhine yönetimden görüşler çıkması, verilebilir. Allende Şili'de, dış

sermaye ve emperyalist egemenlikten kurtulan bir ülke, sosyal ve sanatsal anlamda geçmişteki sömürü yönetiminden kalma özellikleri üzerinden atan ve yeniden bir sosyal yapı inşa etmeye yönelik bir hedef gütmekteydi. Ancak dış ülkelerden gelen ambargo, boykotlar ve tehditlere varan söylemleri, halk arasında tepkini çekmiş ordu ile Şili devrimci sol hareketi arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Allende hükümeti sol örgütü desteklemekte, ABD ise Şili'deki CIA bölge şefliğinden sol hareketlere karşı grupları ve orduyu finanse edip desteklemekteydi. O dönemlerde ABD bu darbeyi ya da finanse ettiği orduyu kabul etmese de yıllar sonra yayınladıkları CIA arşivlerinde bu durumu kabul etmişlerdir (CIA Archieve, 1975).

11 Eylül 1973'te Şili Silahlı Kuvvetleri askeri bir darbe düzenleyerek Allende'yi Başkanlık Sarayı'nda öldürmüştür. General Augusto Pinochet Ugarte önderliğindeki ordu, cunta yönetimi oluşturarak, Şili siyasal yönetimine el koymuştur. Oluşturulan askeri cunta yönetimi, halkın desteğini kazanmış Hristiyan Demokrat Parti tarafından siyasal anlamda desteklenmiştir. Yönetimin yaptığı ilk icraat; komünist, sosyalist, radikal partilerin yasaklanıp, sol hareketin mensuplarını yargılamak olmuştur. Askeri hükümet, ekonomiye özel teşebbüsün önünü açmış, liberal ekonomiye geçişin ilk adımlarını uygulamıştır. Bu yaklaşımlar nedeniyle sayısız insan hakları ihlalleri yaşadığı, günümüzde yönetimi destekleyen ABD tarafından bile kabul edilmektedir. Artan siyasal baskılar, demokratik olmayan yönetim ve alt tabakanın toprak reformlarının rafa kaldırılıp ekonomik anlamda sıkıntı düşmesinin sağlanması, halkta tepkinin oluşmasına neden olmaya başlamıştır. 15 yıl aradan sonra sivil hükümete geçiş tartışmaları başlamış, yapılan seçimlerde meclis Demokrat Parti koalisyonu adı verilen bir yapıya geçmiştir. Ancak anayasanın düzenlenmesine rağmen Pinochet'in hala Devlet Başkanı konumunda bulunması ve ülkede 1998 yılına kadar önemli etkisi olması sağlanılmıştır, Pinochet siyasal dönemi boyunca; ABD tarafından mali, askeri ve söylemsel açılardan desteklenmiştir. Pinochet; Latin Amerika'ya neo liberalizmin girmesini sağlaması adına çok önemli bir siyasal kişiliktir, aynı zamanda küreselleşmenin Latin Amerika'da başarılı olduğu ve neo liberal, sosyal, ekonomik ve siyasal reformlar uygulanabildiği, komünizme karşı kısmen zafer kazanabildiği ender ülkelerdendir (Collier and Sater, 1996: 364).

3.3. KÜBA

3.3.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem

15. yüzyılda Küba'da Taíno halkının; Ciboney ve Guanahatabey adı verilen yerli Amerikan ırkı yaşamaktaydı, bölgeye Küba denmesinin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte, pre-hispanik dönemi öncesinden geldiği tahmin edilmektedir (Hudson, 2001: 21). 15. yüzyılda Küba'daki yerli halk tarım, balıkçılık gibi ekonomik işlerle uğraşmakta, yaşamlarını geçirmektedirler. Bu dönemde herhangi bir savaş yaşamayan halk, devlet yapısı olmadan köyler halinde yaşamlarını sürdürmekteydiler.

Christopher Columbus; 1492 yılında Küba'nın Kuzey kıyısını keşfetmiş, İspanyol conquistador/ fetihçi Diego Velázquez de Cuéllar Küba'ya yerleşim kurmak adına bölgeyi işgal etmiştir. Kısa bir süre sonra devlet yapısı oluşturmak adına İspanyol kolonyal hareketi Küba'yı yedi bölgeye ayırarak, birnevi belediye sistemi yönetmiştir. Her belediyenin yasal idari ve ticari işlerini yöneten belediye meclisi ve 'cabildo' adı verilen İspanyol sömürge konseyi bulunmaktaydı. Belediyenin amaçları halktan vergi toplamak ve köle ticaretini icra edebilmektir. İspanyollar bu yaklaşıma 'encomienda sistemi' adı vermektedirler (www.britannica.com, 2018). Bu sistemin idaresi adına baş kilise/ piskoposluk 1518'de kurulmuştur. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Küba'daki nüfus, İspanyollar Afrikalı köleler ve az yerli nüfustan oluşmaktaydı. Bunun sebebi daha önce de açıkladığım gibi Coğrafi Keşifler sırasında bölgeye gelen hastalıklardan, yerli halkın bağışıklığı olmadığı için çoğunluğunun hayatını kaybetmesidir. Bölgedeki sosyal statü hiyerarşisi; sömürge toplumu/ İspanyollar, Afrikalı köleler ve yerli halk şeklindeydi. Yerli halkın sosyal statünün tabanında bulunmasının nedeni, Afrikalı halkın Avrupalı kültüre daha yatkın olması sebebiyledir. Koloni kurulduktan sonra özellikle 17. yüzyıl itibarıyla, deniz ticareti, çiftçilik, tütün yetiştiriciliği gibi ekonomik yaklaşımlar baz alınarak, Küba'daki kolonyal sistemin ekonomik gelirleri artırılmaya çalışılmıştır. 18. yüzyıl itibarıyla ise Küba için günümüzde de ekonomik kaynaklarının en önemli kısmını oluşturan şeker kamışı mahsulüne, köle tabakasının tarlaları ekmesi ve bu yönde kullanmalarıyla başlamıştır. Bu sistem için köle ithalatı arttırılmış, tarımsal ihracatı düzenleyerek, tarımsal kalkınma teşvik edilmeye çalışılmıştır. Küreselleşme Küba'yı birçok Latin Amerika ülkesinin yaşadığı gibi Coğrafi Keşifler itibarıyla kolonileştirerek yaşamaya başlamıştır. Bu yaklaşımın olumlu bir

nedenini söylemek gerekirse, hem Küba hem de diğer Latin Amerika hakları ekonomik anlamda Avrupalı yaklaşımları baz aldıkları için, günümüzde daha iyi kullanabilecekleri ekonomik alanlar ortaya çıkmıştır. Şeker kamışı üretimi ve ihracatı sayesinde, 19. yüzyıl başlarında Küba'ya demiryolları inşa edilmiş, genişleyen şeker fabrikaları arasında sistematik anlamda bir rota oluşturulmuştur. O kadar düzgün bir sistem işlemekteydi ki, kıtada 1865'te Afrika'dan getirilen köle ticareti sona ermesine rağmen Küba'da kölelik ancak 1886 yılında kaldırılabilmiştir. Son olarak 20. yüzyıl Küba'sına geçmeden önce, bölgenin kültürel yapısından bahsetmek gerekmektedir. Küba ataerkil bir sosyal yapıyı benimsemiş, tarım ağırlıkla yapılmakla birlikte, deniz ticareti ve balıkçılıkla da ilgilenmekteydiler. Bölge halkı Meksika'da ki İnkalar gibi köleliğe yatkın olmadıkları için, Küba halkının bu dönemde çoğunluğunu Afrikalı köleler ve İspanyol sömürgeciler oluşturmaktaydı. 20. yüzyıl öncesinde Coğrafi Keşifler ile birlikte gelen hastalıklar zaman zaman tekrar etmekte ve bölgeyi zor durumda bırakmaktaydı. Küba'da ki eğitimler; İspanyol sömürgeciliğinin oluşturduğu kilise yapısı tarafından Avrupalı eğitimin kısmen bölgede sağlanabilmesi ile sınırlıydı. Bu eğitim siyasal veya sosyal olmaktan çok, üretim ve mesleki anlamda geliştirme sağlamak amacıyla yönetilmekteydi.

3.3.2. On Yıl Savaşlarının Ardından Gelen Bağımsızlık Dönemi ve Sonrası

Küba halkının küreselleşme dalgası ile tanışması hemen hemen her Latin Amerika ülkesi gibi Coğrafi Keşifler ile birlikte gelen sömürgecilik faaliyetleri ile olmuştur. Bölge halkı dünyadaki değişen uluslararası sistemde uzaklaştırılmış; siyasal, sosyal, hak ve özgürlükleri kısıtlanmıştır. Küreselleşmenin neden olduğu bu durum İspanyollar tarafından ekonomik fayda sağlamak amacıyla yönetilmiştir. Ancak bahsettiğim gibi kısmen de olsa demokratik değerleri öğrenebilmiş ve en önemlisi bölge için hala ciddi derecede önemli olan şeker kamışı üretimini keşfedebilmişlerdir.

Şeker kamışı işçilerinin, kaynak, sermayenin ve pazarın İspanyol kolonyal hareketine karşı ayaklanmasıyla Küba'da bağımsızlık temelleri atılmış oldu. Bölgedeki İspanyol yönetimi bozuk, verimsiz veya esnek olmasa da gelişen dünya statüsünde halkın bilincini daha fazla sınırlayamamışlardır. Küba bağımsızlık hareketini 1868'de yerli halk tarafından tanınan ve doğu bölgesinde şeker kamışı üreticisi olan Carlos Manuel de Céspedes'in köleleri serbest bırakıp, işçi ve köleleri örgütlemesi ile başlamıştır. Köleler

ve işçiler bu devrimin öncüleri konumunda olmuş, Céspedes aynı zamanda çiftçilerin ve toprak sahiplerinin de desteğini almıştır. 1868-1878 yılları arasında yaşanan ve 10 Yıl Savaşları olarak bilinen bağımsızlık hareketleri, İspanyolların on yıl boyunca Küba'ya siyasi özerkliğin vermeyi reddedip, üstüne vergileri arttırarak hareketi bastırmasıyla geçmiştir. 1868'de 'Grito de Yara' adını verdikleri deklarasyon ile Küba bağımsızlığının ilk adımı atılıp, bölgedeki parlamento devrimcilerin kontrolü altına alınmıştır. On yıllık savaşın ardından ise 1878'de 'Zanjòn Paktı' imzalanarak, İspanyollar bölge halkı ve devrimci güçlere siyasal, ekonomik ve sosyal reformların sözünü vermiştir (www.bbc.com, 2018). Ancak bu anlaşma devrimciler tarafından kabul edilmeyerek tekrar savaş başlatıldı, amaç tam bağımsızlık sağlamaktı.

İspanyol hükümeti köleliğin kaldırılmasına izin vermesine rağmen, siyasal ve ekonomik reformların çoğunu gerçekleştirememiştir. Küba'nın o dönemde en büyük ihracatçısı konumunda bulunan ABD, bu niteliğe rağmen bölgeye ambargo uygulayarak Küba'da ki ekonomik ortamı bunaltarak, klasik bir küreselleşme hareketi olan bu davranışla, devrimcileri sindirmeyi amaçlamaktaydılar. Buna ek olarak da İspanyol hükümeti ekonomik reformlar sözü vermiş olmasına rağmen, vergi ve ticari kısıtlama uygulayarak, ekonomiyi halk adına daha da olumsuz hale getirmişlerdir. Küba halkı bu sömürge otoritesine direnerek şair ve siyasetçi olan José Martí önderliğinde sindirilmeyen çalışılan siyasal örgütleri koordine etmeyi ve harekete geçirmeyi başarmıştır. 1895'te Küba'nın doğu bölgesine hızla kat etmeye başlayan devrimciler, aynı yıl Küba Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. İlanın ardından Amerikan ve İspanyol kuvvetleri bölgeyi işgal etmişlerdir. Küba bağımsızlığı resmi olarak 1898 yılında Paris Antlaşması ile sağlanmış olsa da, ABD kuvvetleri bölgeyi işgal etmeye devam etmişlerdir. Küba ordusunu dağıtmışlar, yönetimi ise yerli halktan, kolonyal yapıya devretmeye çalışmışlardır. ABD güçleri ticari anlamda limanlar oluşturdu, Başkent Havana'yı modernleştirdi; okul, yol, köprüler inşa ederek küreselleşmenin sosyal boyutunu bölgede yansıtmıştır. ABD'nin öncelikli amacı kendi ekonomik, kültürel ve eğitim sistemini adaya ithal ederek, bölgeyi fikri anlamda ABD çerçevesine getirilebilmesiydi. Bu amaçla yönetimi yerli halktan olsa da kendi fikirlerini uygulamaya zorladıkları, Cumhuriyetçi olan Tomás Estrada Palma getirildi. 1902 tarihinde başlayan bu Cumhuriyet yönetimi, ABD etkisine maruz kalmış, 1905 yılında seçimleri kaybetmesi sebebiyle 1906'da tekrardan ABD işgaline sebebiyet vermiştir (www.britannica.com, 2018). Ancak ABD

anlaşmazlığı çözemediği için yönetimi değiştirmiş, liberal bir başkan olan José Miguel Gómez'i göreve getirmiştir. Bu dönemde Küba ekonomisi tam da Amerika'nın istediği gibi küreselleşmeye kapılarını açarak, liberalleştirilmiş bu sayede ekonomi istikrarlı bir şekilde büyümeye başlamıştır. Ancak Gomez yönetimi sırasında Küba siyaseti yozlaştırılmış, sosyal tutarsızlık oluşmuş, bu sebeplerle halktan tepkiler gelmeye başlamıştır (www.britannica.com, 2019).

Afro-Amerikan örgütlerin baskın olduğu ayaklanmalar sonucu, Fulgencio Batista öncülüğünde 1940 yılında askeri darbe gerçekleştirilmiştir, ABD bu durumu kabul ederek yeni yönetimi meşru kılmıştır. Halk Batista'yı, sol bir ideolojiye sahip olduğu için desteklemiş olsa da, Batista yönetim boyunca liberal bir yaklaşım ortaya koymuş, ABD'nin isteği doğrultusunda ekonomisini serbestleştirme, eğitim, hukuk ve idari yapısını bu yaklaşımlara göre şekillendirmiştir. Gösterdiği ekonomik yaklaşım sebebiyle Küba ekonomisi büyümesine rağmen, yoksul ve zengin nüfus arasında uçurum ortaya çıkmış, kamu hizmetinin eksikliği, işsizlik ve istihdam olmayışı yönetimden pişman olunmasını sağlamıştır. Batista döneminde de siyasal anlamda parlamento olsa da, rejim monarşik bir tutumla tekelden yönetilmekteydi. Batista küreselleşme etkisinde olan ve bu yönde ekonomik sosyal politikalarını yönlendiren tipik bir küreselleşme örneği gösteren bir diktatördü. Halkın ayaklanan tepkisini ise Fidel Castro, Raul Castro ve Che Guevara gerilla örgütü kurarak, yönetimi devirmeyi amaçladılar. Kısa sürede birçok gönüllü kazanarak gerilla hareketi yapısal anlamda önemli hale gelmeye başlamıştır. Yaşanılan çatışmalar ekseninde Küba yönetiminin ordu kuvvetlerini kullanıp gerillaları püskürtmesi, Amerikan desteği ile sağlanabilmektedir. Ancak çatışmalar yaşanırken gerilla taraftarları; eğitilmiş, eğitimsiz, yoksul veya zengin birçok kesimden artarak destek almaya devam ediyorlardı.

Artan ordu baskısına uluslararası ortamdan tepki gelmiş bu tepkilerin karşılığı olarak Amerika 1958 yılında Batista hükümetine verdiği silah desteğini geri çekmiştir, Batista'nın ülkeden kaçması ile birlikte Küba Devrimi; 26 Temmuz Hareketi ile Fidel Castro önderliğinde ki gerilla örgütünün, Başkent Havana'ya yürümesi ile gerçekleşmiş oldu (Central Intelligence Agency, 1975). Amerika Kıtasındaki 1925 yılında sosyalist bir parti ile yönetilen Küba, kıtadaki ilk sosyalist devlet konumunda olmuş, gerçekleştirilen bu devrim ile de yönetimde ideolojik olarak sosyalizmi örnek almıştır. Fidel Castro yönetimi; merkezi olarak planladığı bir ekonomi sistemi kurarak, tarımsal üretimi arttırıp,

Sovyetler birliği ile yakın ekonomik ilişkiler kurmuş, özellikle kırsal alanlarda bir dizi sosyal hizmet geliştirerek Kuba'daki kapitalist sistemi aşamalı olarak çözmeye çalışmıştır. Aynı zamanda Batista ordusunun kalıntılarını ortadan kaldırıp; işçi sendikaları, siyasi partiler ve çiftçi derneklerini yeniden ayağa kaldırıp yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bölgedeki Amerikan ve yabancı şirketlerin çoğunluğunu kamulaştırılarak, ekonomide devlet müdahalesini egemen kılmıştır. Küreselleşme özellikle bu aşamada devreye girmiştir. ABD o dönemlerde sosyalizm ve komünizm ideolojisi ile Sovyetler Birliği ile yaşadıkları Soğuk Savaş nedeniyle düşman olarak nitelendirme de bulunmak da, arka bahçem diye nitelendirdiği Latin Amerika'da ise herhangi bir sol örgütün güçlenmesini istememekteydi. Castro rejiminin gelmesiyle birlikte de ekonomik anlamda Amerika'nın düzleminden çıkan Küba, hem ideolojik hem de ekonomik anlamda tamamen Amerika'ya düşman tavırlar sergilemiştir. Bu nedenlerle ABD söylemlerini sertleştirmiş, darbe girişimine başvuracağını defalarca belli etmiştir. 1961 yılında Domuzlar Körfezi çıkarması adı verilen ABD darbe girişimi, Küba'daki gerilla hareketi tarafından bastırılmış ve engellenmiştir, ABD'nin bu yaklaşımı Fidel Castro'nun halk arasındaki popöler desteğini sağlamlaştırılmış ve yönetim doğrudan resmi olarak Nisan'daki çıkartmanın ardından, Aralık ayında komünizmi devlet yönetimi olarak ilan etmiştir (www.britaannica.com, 2018) Küba'nın komünizme yönelik bu düzensiz kayması ve Sovyetler Birliği'ne olan artan bağımlılık ve yönetsel özellik ülkede geçmişten gelen Amerika bağımlılığına mecbur kesimi, göç etmeye zorladığı söylenebilir. Ancak Küba yönetimi, oluşan dış baskı ve ekonomik ambargoları, Sovyet desteğiyle yenmeye çalışmakta, Sovyetlerin ekonomik ve askeri desteği, yeni kurulan rejimin temel taşlarını oluşturmaktaydı. Sovyetlerin verdiği askeri desteklerden biri Küba'ya nükleer füzeleri kurması sonrasında yaşanan, ABD hükümetinin adayı ablukaya alarak füzelerin kaldırılması talebidir. Bu olay dünyanın savaşın eşiğinden döndüğü bir olay olarak bilinmekte, tarihte 1962 Küba Krizi diye anılmaktadır.

Karşıt küreselleşmeye örnek olarak verilebilecek Küba; Latin Amerika'da küreselleşmenin yaşandığı önemli ülkelerden bir tanesidir. Bağımsızlığını kazandığı ilk dönemlerde 1925 sonrası sosyalist bir parti ile yönetilmiş, geçmişten gelen bir solcu ideolojik yapı, halkta hüküm sürmüştü. Ancak geçmişi, İşpanyol sömürgeciliğine dayanan bir anlayış da var olduğu için, Amerika tarafından 20. yüzyılın ortalarında liberal anlayışlı yönetimler başa getirilerek, Küba'nın küreselleşme olgusu dışına çıkması

engellenmeye çalışılmıştır. Ancak bu küreselleşme etkisine halktaki sol taban zıt olduğu için, karşıt küreselleşme yaşanarak bölge, küreselleşme hareketinin düşman olarak gösterdiği Sovyetler Birliği ve komünizm ideolojisinde şekillenmiştir.

Küba'nın komünist devrimden sonra ki küreselleşme olgusunun tersinde ilerleyen gelişmelere bakacak olursak; kamulaştırma, ekonomi sisteminin liberalizmden çekilmesi, ABD'nin dünya çapında uyguladığı askeri hareketlerin desteklenmeyip, Sovyetler Birliği'nin askeri hareketlerinin desteklenmesi -örneğin 1979 Sovyetlerin Afganistan işgali-, burjuvazi kesimi azaltılarak işçi kesiminin ayaklandırılması, Sovyetler Birliği tipi hükümet oluşturulup, sosyalist teşvik sistemine dönülmesi, anayasanın ve devlet rejiminin komünizm temellerine dayandırılması örnek olarak verilebilir.

3.4.VENEZUELA

3.4.1. Bağımsızlık Öncesi Kolonyal Dönem

Venezuela'nın kolonyal döneminden önce bölgenin etnik yapısını genellikle Arawak halkı oluşturmaktaydı. Göçebe yaşayan ve herhangi bir devlet yapısı bulunmayan bölgede; avcılık, balıkçılık gibi ekonomik uğraşlar vermekteydiler. Christopher Columbus'un 1498 yılında Venezuela bölgesini keşfetmesiyle, kolonyal hareketler 1523 yılında, Cumana bölgesi işgal edilip İspanyol yerleşimcilerin aktarılmasıyla başlamıştır. İspanyolların El-Dorado ismi verdikleri altın şehri bulma çabaları, Venezuela'da karşılık bulamamış, yeterli değerli metale bölgede rastlanmamıştır, Ancak tarım ve balıkçılık yapabilmek adına, 16. yüzyıldan itibaren bölgeyi encomienda vasıtasıyla kolonize etmeye başlamışlardır (www.britaannica.com, 1999). Bölgeye katolik kilisesi inşa edip, diğer Latin Amerika devletlerinde yaptıkları gibi eğitim ve sosyal anlamda bölge halkına yozlaştırma girişimleri olmuştur. Sömürge ekonomisini tarım dahilinde; şeker, kakao, tütün gibi maddeler oluşturmaktaydı. İspanyollar Venezuela kurdukları ticaret ağıyla Avrupa'ya ve Latin Amerika'da ki diğer kolonyal yapılarına gıda sağlamaktaydı. Yine sömürge döneminde Venezuela toplumu, İspanyol kraliyeti tarafından yönetilmiş; bürokratlar, üst düzey yönetim görevlileri tek elde birleştirilip, İspanyol din adamlarının eğitim ve sosyal yapıya hakim olmasını sağlamışlardır. Bunun dışında Creoles adı verilen toplumsal yapı, bölgedeki arazileri ve diğer zenginlik biçimlerine sahip olup, beyaz

olmayanları dışlayacak bir sosyal yapı inşa etmişlerdir. Yerli halk genellikle; mal, mülk, sosyal statü veya siyasi etkisi olmadan çiftliklerde zorunlu çalıştırılmışlar ve toprak sahibi olmaları engellenmiştir.

Venezuela halkı Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketleri çerçevesinde 1797 yılında bağımsız bir Cumhuriyet ilan etmişler, çabaları başarısız olmasına rağmen bu toplumsal girişim, bölgenin özgürleşmesinin de temelini oluşturmuştur. 1806 yılında ise Francisco de Miranda isimli Venezuelalı devrimci ve yandaşları, Venezuela'da bulunan encomienda yönetimini darbe ile indirmiş, sonrasında İspanyolların girişimleriyle sürgüne gönderilseler de, bölgede devlet yapısı yerli halkın eline geçebilmiştir. Kısa süre içerisinde yeni anayasa hazırlayıp bağımsız bir ulus kuran bu cunta, 1813 yılında Simón Bolívar komutanını başa getirmiştir (www.britaannica.com, 2018). Bolivar bölgede direnişin temsilcilerinden olmuş, örgütlediği halkla birlikte 1823 yılında Carabobo Savaşı ile İspanyolları yenerek, bağımsızlıklarını resmi olarak kazanabilmişlerdir.

Bolivar günümüzde hala Latin Amerika devrimcilerinin en önemli önderi olarak gösterilmektedir büyük saygı duymaktadır. Küreselleşme bağlamında Latin Amerika'da ilk kez bağımsızlık hareketlerini başarıya ulaştıran ve küreselleşmenin olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya çalışan bir lider olarak nitelendirebiliriz.

Venezuela için ise Simon Bolivar'ın ölmesiyle askeri diktatörler dönemine geçildiği söylenebilir. 1831'de yönetime geçen General José Antonio Páez'in 12 yıllık yönetimi, özgürlük ve hakların çiğnendiği yıllar olmuştur. Getirdikleri anayasa ile birlikte, sosyal ve politik ideolojilerini merkezi bir devlet olarak nitelendirilmişler; siyasi suçlar için ölüm cezası, ticaret özgürlüğünün devamı ve köleliğin devamını içermekte olan bir devlet yapısı söz konusu hale gelmiştir. Sosyal yapıyı indirgeyerek, devlet merkezli bir yaklaşımın yönetim sağlayan Páez yönetimi; oluşturduğu siyasal ve sosyal baskılarla 1848'de başa geçen General José Tadeo Monagas'a siyasal kriz eşiğinde bir ülke bırakmıştı. Muhafazakar olarak seçilen Cumhurbaşkanı Monagas; askeri kökenli olmasına rağmen liberal anlayışa yönelmiş ancak muhalefeti baskı altında tutmuştur. 10 yıllık askeri diktatörlük şeklinde yönetilen devlet liberal ideolojiye bağlı olarak, birçok siyasal reformda da bulunmuştur. Köleliği ortadan kaldırmış, oy hakkını arttırmış, idam cezasına yasaklamıştır. Ancak bu yasaların tamamen uygulandığı söylenemez. Verilen sözlerin tutulmamasının ardından kendi partisi olan Liberal Parti'den de tepki çeken

Monagas yönetimi sonlandırılmış, sonrasında ise muhafazakar ve libareller arasında çatışmaya varan uzlaşmazlıklar yaşanmıştır. Kanlı olaylara sebep olan çalışmalar 1863'te nihai zafer kazanan Liberal Parti mensubu General Antonio Guzmán Blanco, yönetimi oluşturulmuştur. Yeniden yönetimi ele geçirmek isteyen Monagas ve muhafazakar muhalef ile iç savaş yaşansa da Guzman yönetimi, 1870 yılında netleşmiştir. bu aşamadan sonra ülkedeki siyasi ve ekonomik durgunluk azalmaya başlamış. Bunun sebebi de geniş bir reform ile kalkınma programının başlatılmasıdır. Aynı zamanda siyasi reformlarda da bulunan Guzman; yeni bir anayasa oluşturmuş, tüm erkekler için seçim hakkı vermiş, Cumhurbaşkanı'nın doğrudan seçileceğini ilan etmiştir. Devlet yapısı Temsilci Hükümet sistemi olarak değiştirilmiştir. Ülkenin ekonomik restorasyonunu sağlamak adına yabancı yatırımcılara tavizler verilerek, ülke ekonomisi küreselleşmesinin bir getirisi olarak liberalleştirilmiştir. Laik bir devlet düzeni ilan edilerek İspanyol kolonyal devlet yapısından kalan katolik kilisesinin, mülklerine el konulup, özgürlükleri kısıtlanmıştır.

3.4.2. Bağımsızlık Sonrası Dönem

Venezuela tarihinin seyri 1899'da General Cipriano Castro'nun darbesiyle yönetimi ele geçirmesinin ardından değişmiştir. The Andinos adı verilen Venezuela teriminin İspanyolca karşılığı anlamına gelen dönem, başlamış oldu ve 59 yıl boyunca bölgeyi yönetmişlerdir. Cipriano Castro rejimi 20. yüzyılın başlarında idari zulüm, mali sorumsuzluk ve sosyal sıkıntılar nedeniyle, iç savaflara ve dış müdahalelere maruz kalmıştır (Central Intelligence Agency, 1978). 1902 yılında Hollanda donanmasına ablukası sebebiyle, Castro yönetimden uzaklaştırılmış yerine Juan Vicente Gomez getirilmiştir. Küreselleşmenin ekonomik olgusu çerçevesinde, devlet yapısı değiştirilen Venezuela'nın küreselleşme bağlamında derinden yaşayan bir ülke olarak göze çarpmaktadır. Gomez dönemi boyunca da önceki askeri diktatörlükler dönemine benzer şekilde yönetilen bir ülke yapısı vardı. Seçimler manipüle edilmekte, siyasi faaliyetler kaldırılmakta, devlet yapısı tekelleştirilmekte ve tamamen itaatkar bir yasama ve yargı yapısı oluşturulmaktaydı. Basın susturulmuş, muhalefet bastırılmış, sosyal statüler kısıtlanmış haldeydi. Oluşturulan bu siyasi düzenle bastırılmış bir şekilde toplumsal sıkıntılar çözülmüş, oluşturulan bu siyasi düzen yabancı yatırımcıları, özellikle petrol alanındaki yatırımcıları bölgeye çekmiştir. Küreselleşmeye yönelik bir eleştiri olarak demokratik değerlerin dışında bir yönetimin başa getirilip, ülkedeki iç savaş

sonlandırarak ekonomik kazanç sağlama anlayışı, Venezuela'da da devam etmiştir. Hollandalı, İngiliz ve Amerikan şirketleri bölgeye yatırımlar yaparak, petrol üretimi ve dağıtımını aralarında paylaşmışlardır. 1928 yılından itibaren Venezuela dünyanın önde gelen petrol ihracatçısı haline gelip, petrol üretiminde ABD'nin arkasında ikinci olarak yer almıştır. Petrol endüstrisinin bölgede büyümesi; halka yüksek ücretli işler, tarıma yönelik modernleşme, genişletilmiş hükümet gelirleri ve artan ticaretin ekonomiye katkısı gibi faydalar getirmiştir.

Küreselleşmenin bir getirisi olarak da hükümet; demiryolu, liman tesisleri gibi sosyal yapıya gerekli inşaları oluşturmuştur. Yine de petrol gelirlerinin dengesiz bir şekilde dağılması, Venezuela halkının bir kısmının çok fakir durumda kalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Venezuela'da sağlık, konut ve eğitim ihtiyaçları devlet tarafından göz ardı edilmiştir. Diktatör Gomez yönetimi 1935'te doğal nedenlerle ölümüne dek, ülkenin en zengin kişisi konumundaydı. Yerine gelen General Eleazar López Conteras; sivil özgürlükleri arttırıp, siyasi faaliyetleri tekrardan aktif hale getirmiş olsa da, muhalefetin tehditkar hale geldiğini düşünerek 1937'de Venezuela devlet yapısını yeniden diktatörlüğe doğru restore etmiştir (Central Intelligence Agency, 1978).

Bu yıldan itibaren 1998 yılına kadar, Venezuela'yı çeşitli askeri diktatörler yönetmiş; sosyal, siyasal ve ekonomik alanı baskılayarak uyguladıkları dikta devlet yapısını korumuşlardır. 1998 seçimlerinde petrol üretimi ve ihracatı yüksek olan Venezuela'nın yarısından fazlası yoksulluk sınırının altındaydı. Böyle bir siyasal ve sosyal ortamda yolsuzluğu engellemeyi, yoksulluğu azaltmayı, toplumsal eşitliği sağlamayı vaat eden Sosyal Hıristiyan Parti veya Yeşil Parti lideri Hugo Chávez seçimleri kazanmıştır. Yeni bir anayasa hazırlayan Chávez yönetimi, 1999 yılında referandumla anayasayı yürürlüğe koymuştur. Chávez solcu ideolojisi doğrultusunda eğitimi reformize etmiş, sosyal hizmetleri arttırmış ve bu sayede işçi sınıfının desteğini almıştır. Uyguladığı ekonomik reformlarla sosyal devlet anlayışını benimseyen; çalışmayana maaş bağlayan yönetim, uyguladığı ekonomik reformların protesto edilmesine maruz kalmıştır. 2002 yılında küreselleşmenin etkisi ile ABD etkili bir darbeye görevden alınmış olsa da, artan halk tepkisi yeniden göreve gelmesine neden olmuştur. Ancak halk hala uyguladığı Chávez'in uyguladığı ekonomik reformlara tepki göstermekte, bu nedenle petrol endüstrisi grev düzenlemekteydi. Petrol endüstrisindeki ABD bağımlılığını kesmek isteyen Chávez yönetimi, ambargolara maruz kalmakta, bu nedenle de diğer sosyalist

Latin Amerika ülkelerinden destek almaktaydı. 2007 yılında tüm petrol sektörünün içeren kapsamlı bir kamulaştırma programı başlatmış, dünyanın bilinen en büyük petrol yatakları, yabancı sermayeli şirketlerden arındırmaya çalışılmıştır. Ancak 2007 sonunda yaptığı süresiz yeniden seçilmek için olan anayasa referandumu, küçük bir farkla reddedilmiş, ABD destekli bölgesel siyasetin, dilediği olmuştur. Chávez ayrıca telekomünikasyon, elektrik, çelik gibi şirketleri de kamulaştırılmıştır. 2009 yılında yeniden referanduma giderek tekrar başkanlığa aday olmasının önünü açmış, sosyal devrim diktatöryal bir sosyalizme dönüşmüştür. Kanser teşhisi konulup kısa bir süre sonra Chávez'in ölümü, onu sol ideolojinin küreselleşmeye karşı durabilen bir simgesi yapmış olsa da, son dönemlerinde Venezuela'da uyguladığı siyasal baskı, onu da otoriter bir kişi haline getirmiştir. Küreselleşmenin karşıt bir olgusu olarak Venezuela bağımsızlığını kazandığı 1925 yılından 1998 yılına kadar, küreselleşmenin talep ettiği şekilde; siyasal sosyal ve ekonomik alanlarını askeri diktatörler tarafından oluşturmuş, 1998 yılı itibariyle ise yönetime gelen sosyalist Hugo Chávez ile, karşıt küreselleşmeyi yaşayarak, Venezuela'dan ABD ve Batı devletlerinin kullandığı petrol endüstrilerinin kamulaştırılması sağlanmıştır. Venezuela'da görmekteyiz ki, küreselleşme taraftarı devletler, herhangi bir devlet yapısının diktatör veya otoriter olmasına bakmaksızın, kendilerinden olmalarını önemsemektedir. Çıkarları halinde hareket eden ABD ve diğer küreselleşme yanlısı devletler, 53 yıl boyunca bölgeye demokratikleştirme olgusunu getirmeyerek, Venezuela'nın askeri diktatöryal bir rejimde yaşamasına müsaade etmiştir.

Son olarak; Hugo Chavez'in ardından 19 Nisan 2013'de başkanlığa gelen Nicolás Maduro'nun, 2019 yılı itibariyle ülkesinde yaşanan eylemsel olaylar nedeniyle koltuğunun salladığını söylemem gerekir. Sosyal demokrat olan Juan Guaidó'nun cumhurbaşkanlığını da ilân etmesiyle durum uluslararası medyanın ilgisi çekmiştir. Küreselleşmenin Venezuela için son dalgası olarak nitelendirebileceğimiz bu durum daha sonuçlanmadığı için tezimde ayrıntıyla açıklanmayacaktır.

SONUÇ

Küreselleşme olgusu ekseninde; Ortadoğu ve Latin Amerika devlet yapıları, yüzyıllar içerisinde defalarca değişmiş, günümüzde dahi küreselleşmenin getirdiği değerler çerçevesinde yeni yapılanmalara gitmektedirler. Çalışmada küreselleşme olgusunun tarihsel temelleri anlatılıp, Ortadoğu ve Latin Amerika devlet örnekleri seçilerek yaşadıkları farklı küreselleşme hareketleri incelenmiştir. Örneğin; Nikaragua'da karşıt küreselleşme hamlesi yaşanarak marksist ideolojiye geçiş yaşanmış, Libya'da ise demokratik değerler çatısı altında Muammer Kaddafi ve bölgeye hükmettiği Cemahiriyye sistemi darbe ile devrilmiştir. Elbette bu ülkelerde küreselleşme; sadece devlet yapılarını etkileyen bir olgu olmamış, ekonomik, sosyal, siyasal vb. birçok toplumsal değeri değiştirmiş veya etkilemiştir.

Ortadoğu ekseninde küreselleşme etkisini; ekonomi piyasalarının liberalleştirilmesi, siyasal yapıların demokratikleştirilmesi gibi olgular çerçevesinde geliştirilmiş ancak İran'da karşıt küreselleşme yaşanarak demokratik değerlere sahip olmayan İslami bir Cumhuriyet oluşturulmuştur. Elbette; Şah rejimi dönemlerinde İran ekonomisi liberalleştirilmiş, siyasal yapısı çıkarlara karşı oluşmadığından otoriter rejim değiştirilmeden, küreselleşme bölgede etkisini göstermiştir. Küreselleşme Ortadoğu coğrafyasında yüzyıllardır süren Cemahiriyye sistemi gibi devlet yapılarının yok olmasını sağlayıp, vaat ettikleri demokratik değerlere sahip devlet yönetimlerinin gelmesini sağlamıştır veya bunu başaramamıştır. Başarısız küreselleşme örnekleri olarak, oldukça kanlı gerçekleşen ve sonucunda otorite boşluğu oluşan devlet yapılarını gösterebiliriz. Libya; Arap Baharı çerçevesinde gerçekleşen demokratikleşme hareketleri sonucu, günümüzde üç farklı bölgeye ayrılıp yönetilmekte, sıcak çatışmalar ve kaos hale etmekte olan bir olgudur. Dolayısıyla, küreselleşmenin toplumun sosyal yapılarını yeterli seviyede değerlendirmeden, harekâta geçmesinin sonucu olarak, daha kötü bir siyasal yapıyla veya ekonomik durumla karşılaşabildiklerini değerlendirebilmekteyiz.

Latin Amerika ekseninde küreselleşme hareketleri; genellikle karşıt küreselleşme çerçevesinde gerçekleşip, bölgenin tarihsel ruhunda var olan sol hareketlerin etkisiyle bu durumun gerçekleştiğini gözlemlemek mümkündür. Küba'da otoriter geçen 40'dan fazla yılın ardından, yönetime gelen markist Fidel Castro ve yandaşları, ideolojileri dolayısıyla küreselleşme öncüsü devletler, uluslararası

örgütlerden tepki almış, devrilmeye çalışılmıştır. Ancak uzun yıllar boyunca Küba halkı, otoriter bir yönetim altında yaşamasına rağmen ses çıkarmayan bu devlet ve yapılar, kendi çıkarlarına ters düşen ideolojinin yönetime sert tepki göstermiştir. Aynı şekilde diğer Latin Amerika devletlerinde benzer durumlar yaşanmış, güncel dönemde ABD oluşturduğu darbe veya darbe girişimlerini reddetse de, CIA arşivlerinin 2016 yılıyla birlikte kısmen sansürlü halde, yayınlanmasıyla net şekilde kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla çatışmada bu belgelerde ana kaynak minvalinde, oldukça kullanılmıştır.

Küreselleşme sebebiyle devlet yapılarının değiştiğini net bir biçimde gözlemlemekteyiz. Libya; Cemahiriye sisteminden, başarısız bir küreselleşme sonucu üç yerel idari yapıya bölünmüştür. İran; karşıt küreselleşme sonucu Şah rejimi/vesayeti devrilmiş, küreselleşme unsurlarına tamamen karşı bir dini rejim ortaya çıkmıştır. S. Arabistan; diğer Ortadoğu ülkelerine nazaran, yönetsel bir istek üzerine küreselleşmiş ancak bu durum ülkenin rejimsel yapısıyla alakası olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Latin Amerika'da ise; uzun yıllar boyunca kıta halkı emperyalist düzende yönetilmiş, bunun sorumlusunu küreselleşme taraftarı devletler oldukları kanısına vardıklarında, yerel örgütlenmeler oluşturarak bu durumu değiştirmek istemişlerdir. Bu nedenlerle Latin Amerika'yı, darbe ve devrimlerin oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı bir bölge olarak nitelendirebiliriz. Çalışmada ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri de; küreselleşme olgusunun sosyal, idari, siyasal, toplumsal kavramlar için ne kadar olumlu bir yapı olarak görünmesine rağmen, farklı devletlerin çıkarlarına uğruna uygulanması ve kimlikleri, geçmişleri, coğrafyaları, düşünce anlayışları, buldukları konjonktürün uymaması gibi durumlara sahip olan devletlerin yine küreselleşme taraftarı devletler tarafından, geleceğin öngörülmeden sadece kişisel çıkarlar uğruna kaos, istikrarsızlık, savaş gibi durumlara sürüklenebilmesidir. Libya kabile yaşantısına sahip bir devlet ve geçmişleri Cemahiriye sistemine dayanmaktaydı, bu devlet alt-yapı hazırlanmadan, halkı bilinçlendirmeden köklü bir küreselleşme dalgası içine atılırsa daha büyük problemler oluşacağı aşikârdı ve günümüzde kaos içinde bulunan bir Libya var. Bilinçsiz şekilde sadece çıkar uğruna bir ülkeyi küreselleştirmeye çalışmak Libya'daki gibi sonuçlar doğurabiliyor. Çalışmanın ana amacı bu durumları gözlemleyebilmek ve ortaya koyabilmektir. Latin Amerika'da ve Ortadoğu'da bilinçsiz küreselleşmenin olumsuz sonuçlarını görebilmekteyiz.

KAYNAKÇA

- AL, Arzu ve ASLAN, Nur, (2018), **Petrol Kışkacında Ortadoğu: Libya Sivil Savaş Örneği**, ECONDER International Academic Journal, Cilt/Vol: 2 Sayı/İssue: 1, Sayfa: 37-55
- ALEXANDER, Yonah, SWETNAM, Mike ve WALLACE, Don, (2012), **Arab Spring: A Year Later and Beyond Special Report**, Inter-University Center for Terrorism Studies, Potomac Institute for Policy Studies, USA
- ALİ, Abdulrahim, THİAM, Iba Der ve TALEB, Yusof, (2016), **Islam in the World: Volume Six**, Unesco Publishing, France
- ALTORAİFİ, Adel, (2012), **Understanding the Role of State Identity in Foreign Policy Decision-Making**,
- ATAMAN, Muhittin ve DEMİR, Gülşah N., (2011), **Suudi Arabistan**, Ortadoğu Yıllığı
- ATAMAN, Muhittin ve KUŞÇU, Yurdanur, (2012), **Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler**, Alternatif Politika, Cilt. 4, Sayı. 1, 1-26
- ATAMAN, Muhittin ve UÇGAN, Nuri, (2010), **Suudi Arabistan'daki Stratejik Doğal Kaynakların Önemi ve Siyaset ile Ekonomi Üzerindeki Etkisi**, Ortadoğu Yıllığı
- ATMACA, Metin, (2012), **İran'daki Sünni Grupların Sosyal, Kültürel ve Dini Yapılanmaları ve Türkiye'nin Bu Gruplara Yönelik Politikaları**, T.C. BAŞBAKANLIK Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara
- BAYAT, Cemal, (2018), **Rusya-Libya İlişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu**, Ankasam Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Ankara
- BEİNİN, Joel, (2010), **Ottoman Reform and European İmperialism (1839–1907)**, Cambridge University Press, California

- BOSTANCI, Mustafa, (2014), **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da Hâkimiyet Mücadelesi**, Akademik Bakış Cilt 7 Sayı 14
- CANER, Cantürk, ŞENGÜL, B. (2018). **Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz**, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 3(6), 45-70. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijar/issue/38351/409092>
- ÇELİK, Ercüment, (2016), **Güney Sosyolojisi'nin Yükselişi ve Türkiye'de Sosyoloji için İfade Edebileceği Anlamlar**, Mülkiye Dergisi 40(4), 112-148
- DEMİR, Meryem, (2017), **Suudi Arabistan'da Kadın**, İNSAMER Araştırma 41
- DRAKE, Francis, (2013), **Echoes of the Dragon's Drum**, Shallow Creek Publishers, United States of America
- DREİSBACH, Tristan, ve JOYCE, Robert, (2014), **Revealing Tunisia's Corruption under Ben Ali**
- DURSTELER, Eric R., (2013), **A Companion to Venetian History 1400-1797**, Koninklijke Brill NV
- EL-AWAİSİ, Abd al-Fattah, (2000), **Umar's Assurance of Safety to The People of Aelia(Jerusalem) A Critical Analytical Study of The Historical Sources**, Journal of Islamic Jerusalem Studies 3:2, 47-89
- EL-DİN ALY, Mohammed Alaa ve EL-HADİDY, Shawky, (1985), **Mustafa al-Nahhas: A Case Study of Egyptian Political Leadership**, Thesis submitted for the Degree of PhD in Politics/Department of Economic and Political Studies, School of Oriental and African Studies, University of London
- ERDEM, Ruhat G., (2014), **Tunus'ta İslamcı Hareketlerin Yükselişi; El Nahda Örneği**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara
- ERGÜN, Mustafa, (2015), **Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması**, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 16, Sayı 3, Sayfa 277-294

- FOX, Jeremy, (2001), **Chomsky ve Küreselleşme**, Everest Yayınları I. Basım, İstanbul
- FREEMAN, Charles, (2003), **Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Dost Kitabevi Yayınları, ISBN 975-298*078-3
- GALLAGHER, John, (2009), **The Decline, Revival and Fall of the British Empire**, Cambridge University Press, Retrieved From: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511523847>
- GAZZİNİ, Claudia, (2018), **After The Showdown in Libya's Oil Crescent**, International Crisis Group, Great Britain
- GHANMÍ, Elyès ve HAKALA, Pekka, (2013), **Despite Obstacles, Libya's Transition Advances**, European Union, Belgium
- GHARSALLAH, Hodna, (2018), **Historical Perspectives: The Siege of the Grand Mosque**, Inside-Arabia Online, United States of America
- GİRGİN, Güneş, (2006), **"Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti"**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Konya
- GÖNGEN, Mehmet A., (2013), **Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:29, 117-135
- GÜLER, Zeynep, (2004), **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık**, Yeni Hayat Kütüphanesi 1.Basım
- GÜZEL, Eylem, (2017), **Eski Mısır Tarihindeki Dinsel Yönetim Stratejisinin Ptolemaios Hanedanı'ndaki Yansımaları**, Academic Social Studies Number:2, 27-35
- HARBER, Charles Comps, (1971), **Reforms in Tunisia: 1855-1878**, The Ohio University History Ph.D
- HARLAFTİS, Gelina ve THEOTOKAS, Ioannis, (2007), **Leadership in World Shipping: Greek Family Firms in International Business**, Palgrave Macmillan, Great Britain

- HEYDEMANN, Steven, (2007), **Upgrading Authoritarianism in the Arab World**, The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, Number 13
- HEYWOOD, Andrew, (2016), **Küresel Siyaset**, Liberte Yayınları 4. Baskı, Ankara
- HUDSON, Rex A., (2001), **Cuba: A Country Study (Area Handbook Series)**, Federal Research Division Library of Congress Fourth Edition First Printing, USA
- IDDON, Paul, (2018), **In the 1970s the Shah Sought to Make Iran a Military Superpower**, Retrieved From: <https://www.offiziere.ch/?p=33866>
- JONES, Stephen, (2009), **The Islamic Republic of Iran: An Introduction**, House of Commons Library
- KARADAĞ, Cafer T., ve ÖZER, Buğra, (2017), **Willy Brandt'in 'Ostpolitik'inin Alman Dış Politikasına Mirası**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 52. Sayı, 134-148
- KARADERE, Mervener L., (2015), **Suudi Arabistan ve Ortadoğu'daki Varlık Mücadelesi**, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul
- KARAKETİR, Eray, (2017), **Pers İmparatorluğu'nun İlk Başkenti Pasargadai ve Büyük Kyros'un Anıt Mezarı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi 2 (1):68-87, Isparta
- KARTZMAN, Kenneth, (2019), **Iran Sanctions**, Congressional Research Service, Retrieved From: <https://crsreports.congress.gov>
- KAŞTAN, Yüksel, (2012), **Ortadoğu'da Arap İsrail Mücadeleleri ve Türkiye**, Tarih ve Medeniyetler Tarihi, s.4
- KAYALI, Yalçın, (2018), **Hindistan Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi ve Kral Kanişka (MS 78-99)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 55, 2, 189-204
- KEYNES, John M., (2008), **The Economic Consequences of The Peace**, Bibliolife
- KHAN, Mohammed T., (2014), **China, WTO and Developing Countries-A Constructivist Analysis**, Bangladesh of International and Strategic Studies

- KOÇAOĞLU, Cahit, (2017), **Selefilğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi**, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:6 Sayı: 2, 253-333
- KOÇAOĞLU, Mehmet, (1998), **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)**, Türk Tarih Kurumu
- KOÇAK, Konur Alp, (2012), **Tunus**, Retrieved From: http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf
- KUDUOĞLU, Alptuğ, (2019), **İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953**, İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 37-62
- LEGLİSE, I. and MİGGE, B., (2008), **Language and Colonialism: Applied Linguistics in the Context of Creole Communities**, Marlis Hellingeri
- LOWE, Norman, (2013), **Mastering Modern World**, Red Globe Press; 5th ed. 2013 edition, Great Britain
- MAK, Lanver, (2001), **The British Community in Occupied Cairo (1882-1922)**, The School of Oriental and African Studies University of London Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, Great Britain
- MASTERSON, Grant ve MEİROTTİ, Melanie, (2006), **Checks and Balances: African Constitutions and Democracy in the 21st century**, Published by EISA, South Africa
- MEYSSAN, Thierry, (2019), **The Muslim Brotherhood as members of the National Security Council of the White House**, Retrieved From: <https://www.voltairenet.org/article206957.html>
- MİCHALAK, Laurence, (2013), **Tunisia: Igniting Arab Democracy**, Retrieved From: <http://www.democratizationpolicy.org/pdf/DiplomatsHandbookCS1.pdf>
- NANJİ, Azim, ve RUTHVEN, Malise, (2004), **Historical Atlas of Islam**, Harvard University Press

- NEPHEW, Richard, (2018), **Libya: Sanctions Removal Done Right? A Review of The Libyan Sanctions Experience 1980-2006**, Columbia/ SIPA Center on Global Energy Policy, New York
- NEWMAN, Daniel, (2009), **Myths and Realities in Muslim Alterist Discourse; Arab Travellers in Europe in the Age of the Nahda**, Durham Research Online, United Kingdom
- ODAH, Odah Sultan, (1988), **Saudi-American Relations 1968-78: A Study in Ambiguity**, Internationl Studies Unit University of Salford
- ÖZKAYA, Sevda, (2017), **XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu Topraklarında Nüfuz Mücadelesi ve Milliyetçiliğin Rolüne Bir Örnek: Arabi Paşa Ayaklanmasına İngiliz Müdahalesi**, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 60, Kırgızistan
- ÖZKOÇ, Özge, (2019), **Tunus'ta Demokrasiye Geçiş Süreci ve En-Nahda'nın İdeolojik Dönüşümü**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi
- ÖZKÖSE, Kadir, (2007), **“Osmanlı Devleti İle Senûsiyye Tarikatı Arasındaki İlişkiler**, Les Influence Ottomanes au Maghreb Sempozyumu, Dergipark Yayınları, Cezayir, www.countrystudies.us/Libya/26.htm
- PALACIOĞLU, Tezer, (2018), **Hiçbir Şey Tesadüf Değildir: Japonya Örneğinde Dünya Ticaret Tarihi**, ITO, İstanbul
- PETERS, Erin A., (2009), **The Napoleonic Egyptian Scientific Expedition and the Ninetenth-Century Survey Museum**, Seton Hall University Theses
- ROTHMAN, Eugene, (1979), **The Formulation of Britain's Policy Towards Egypt: 1922-1925**, A Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, in the Faculty of Arts, University of London
- ROTH, Norman, (2002), **Conversos, Inquisition and the Expulsion of the Jews from Spain**, The University of Wisconsin Press, England

- SAWAÏE, Muhammed, (2005), **Rifâ'a Râfi'î et-Tahtâvî ve Modern Arap Edebiyat Dilinin Leksikolojik Gelişimine Katkısı**, T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 14, Sayı: 2,s. 161-183
- SEDGHÍ, Hamideh, (2007), **Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling and Reveiling**, Cambridge University Press, United Kingdom
- SHAW, Angel V., ve FRANCIÁ, Luis H., (2002), **Vestiges of War; The Philippine-American War and the Aftermath of an Imperial Dream**, New York University Press, New York
- TOKATLI, Atilla, (2009), **Uluslararası İlişkiler Tarihi -Diplomasi Tarihi-**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul
- TOPRAK, Adnan, (2008), **Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu(Başlangıçtan Günümüze Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- TOUSSAINT, Eric, (2016), **Debt: How France Appropriated Tunisia**, CADTM
- UYGUR, Fatma, (2018), **Süveys Kanalı Projesinde İstanbul'da Cereyan eden Diplomatik Mücadeleler**, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergidi, Yıl:22 Sayı:3 S.699-720
- VAKİLİAN, Hassan, (2008), **The Impact of the Iranian Constitution on the Law Making Power of the Parliament (Majlis)**, Being a Thesis submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in the University of Hull, Tehran
- VARVELLÍ, Arturo, (2017), **State-Building in Libya: Integrating Diversities, Traditions and Citizenship**, The Monographs of Reset DOC, Italy
- YEMİŞÇİ, Cihan, (2011), **Turgut Reis'in Kısa Özgeçmişi**, I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi
- YILMAZ, Esra, (2017), **İpek Yolu Hakkında Kısa Bir Değerlendirme**, Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi Cilt:9 Sayı:2, 673-682

WAGEMAKERS, Joas, KANİE, Mariwan ve VAN GEEL, Annemarie, (2012), **Saudi Arabia Between Conservatism, Accommodation and Reform**, Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’, Netherlands

WENDT, Helge, (2016), **The Globalization of Knowledge in the Iberian Colonial World**, First published 2016 by Edition Open Access, ISBN 978-3-945561-07-2

WOODS, Allen, (2013), **The Ideas of Karl Marx, In Defence of Marxism**

Elektronik Kaynaklar:

AFARY, Janet, AVERY, P. Williams, ve MOSTOFİ, Khosrow, (2019), **Iran**, <https://www.britannica.com/place/Iran>, (11.12.2019).

Arab Spring, (2018), www.history.com/topics/middle-east/arab-spring, (10.12.2019).

BRONNER, Ethan ve SLACKMAN, Michael, (2011), **Saudi Troops Enter Bahrain**, <https://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15bahrain.html>, (14.07.2019).

Committee Defense Legitimate Rights, (2009), www.britannica.com/topic/Committee-for-the-Defense-of-Legitimate-Rights, (20.08.2019).

DOMAZETİ, Riad, ve ALTUN, Taner, (2018), **Libya: Çalınmış Devrim**, https://www.insamer.com/tr/libya-calinmis-devrim_1365.html, (05.06.2019).

DREİSBACH, T. ve JOYCE R., (2014), **Revealing Tunisia’s Corruption Under Ben Ali**, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/03/revealing-tunisia-corruption-under-ben-ali-201432785825560542.html> (27.09.2019).

Encomienda: Spanish Policy, (1998), <https://www.britannica.com/topic/encomienda>, (20.07.2019).

HİRST, David, (2005), **King Fahd of Saudi Arabia**, theguardian.com/news/2005/aug/02/guardianobituaries.saudiarabia, (02.08.2019).

JOHNSON, Douglas, (2000), **Habib Bourgiba**, theguardian.com/news/2000/apr/07/guardianobituaries1, (07.09.2019).

- KAFALA, Tarik, (2011), **Gaddafi's Quixotic and Brutal Rule**, <https://www.bbc.com/news/world-africa-12532929> (20.10.2019).
- KINSBRUNER, Jay, (1998) **Bernardo O'Higgins**, britannica.com/biography/Bernardo-OHiggins, (20.07.2019).
- Libya and Tunisia Agree to Merge: Referandum**, (1974), <https://nytimes.com/1974/01/13/archives/libya-and-tunisia-agree-to-merge-plan-referendum-two-days-of.html>, (13.12.2019).
- Libya Protests: Defiant Gaddafi Refuses to Quit**, (2011), www.bbc.com/news/world-middle-east-12544624, (22.08.2019).
- MURPHY, Emma, CLARKE, John I., BROWN, Carl, TALBI, Mohammed, ve BARBOUR, Nevill, (2019), **Tunisia**, britannica.com/place/Tunisia/History, (23.10.2019).
- Obituary: Zine al-Abidine Ben Ali**, (2019), <https://www.bbc.com/news/world-africa-12196679>, (19.09.2019).
- PARÌONA, Amber, (2019), **What Languages Are Spoken in Iran**, <https://www.worldatlas.com/articles/what-languages-are-spoken-in-iran.html>, (20.09.2019).
- Persian Empire**, (2018), <https://www.history.com/topics/ancient-middle-east/persian-empire>, (25.09.2019).
- Portre: Kral Abdullah**, (2015), aljazeera.com.tr/haber/portre-kral-abdullah (23.11.2019).
- Portre: Muhammed Mursi**, (2014), aljazeera.com.tr/portre/portre-muhammed-mursi (20.11.2019).
- Sandinista: Political, Military Organization**, (1998), britannica.com/topic/Sandinista, (20.10.2019).
- Saudi Arabia's King Abdullah bin Abdulaziz Dies**, (2015), bbc.com/news/world-middle-east-30945324, (23.09.2019).

- Saudi King Names Son Abdulaziz to Key Post of Energy Minister**, (2019), <https://www.theguardian.com/world/2019/sep/08/saudi-king-names-son-abdulaziz-to-key-post-of-energy-minister>, (08.09.2019).
- Shah Flees Iran**, (2010), history.com/this-day-in-history/shah-flees-iran, (21.07.2010).
- Six Charts That Show How Hard US Sanctions Have Hit Iran**, (2019), bbc.com/news/world-middle-east-48119109, (09.12.2019).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, (2018), **Cuban Revolution**, britannica.com/event/Cuban-Revolution (21.10.2019).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, (2019), **Egypt: Prelude to the Revolution**, britannica.com/place/Egypt/Abbas-I-and-Said-1848-63, (25.10.2019).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, (2019), **Fahd: King of Saudi Arabia**, www.britannica.com/biography/Fahd (17.10.2019).
- The Editors of Encyclopaedia Britannica, (1998), **Mustafa Kamil**, britannica.com/biography/Mustafa-Kamil (19.08.2019).
- TOALDO, Mattia, **A Quick Guide to Libya's Main Players**, ecfr.eu/mena/mapping_libya_conflict (11.07.2019).
- TOUSSAINT, Eric, (2018), **Nicaragua: The Story of the Daniel Ortega-Rosario Murillo Regime**, cadtm.org/Nicaragua-the-story-of-the-Daniel-Ortega-Rosario-Murillo-regime, (26.07.2018).
- Tunisian Tycoon Calls for EU Debt Relief, Harsher Reforms from Government**, (2019), theArabweekly.com/tunisian-tycoon-calls-eu-debt-relief-harsher-reforms-government, (03.09.2019).
- WALKER, Thomas, PARKER, Franklin, ARGUELLO, ROSENDO, ve OROZCO, Manuel,(2019),**Nicaragua**,<https://www.britannica.com/place/Nicaragua/The-Sandinista-government>, (06.11.2019).
- WOLPERT, Stanley, (2019), **Alexander The Great**, encyclopedia.com/people/history/ancient-history-greece-biographies/alexander-great, (13.12.2019).

https://www.bbc.co.uk/history/british/modern/suez_01.shtml, (03.07.2019).

*www.britannica.com/biography/Ferdinand-Paul-Wilhelm-Freiherr-von-Richthofen
(09.11.2019).*

*<https://www.cia.gov/library/readingroom/document/ciarp06t01849r000100030004-8>,
(16.10.2019).*

<https://www.everyculture.com/Ge-It/Iran.html> (19.11.2019).

www.infoplease.com/world/countries/saudi-arabia (11.09.2019).

<https://www.oec.world/en/profile/country/irn/> (11.07.2019).

<https://www.snakebitefoundation.org/symbolism> (27.08.2019).

<https://www.soldefter.com/2017/12/31/63754/>,(31.12.2019).

<http://www.worldpopulationreview.com/countries/iran-population/> (22.11.2019).

DİZİN

-A-

Arap Baharı, viii, 2, 4, 33, 52, 58
63, 65, 68, 69, 97, 98, 123

-B-

Bağımsızlık, vii, viii, 40, 42, 43
47, 53, 56, 59, 66, 68, 74, 75, 77
78, 86, 98, 101, 102, 107, 108
109, 113, 114, 115, 118, 119, 120

-C-

Coğrafi Keşifler, 3, 11, 14, 19, 20
21, 35, 101, 107, 108, 113, 114,
Cemahiriyye, 4, 123, 124

-D-

Demokrasi, 1, 2, 4, 10, 25, 35, 37
45, 68, 70, 96, 105, 130

-G-

Globalist, 12, 13, 24, 29, 30, 31, 50
94, 110, 111

-K-

Kozmopolit, 2, 11, 15, 27
Kolonyal, viii, 3, 4, 6, 7, 8, 21, 101
107, 108, 113, 114, 115, 118, 120

-L-

Latin Amerika, v, viii, 2, 3, 4, 6, 7, 8
12, 19, 20, 21, 23, 35, 59, 104, 112
114, 117, 118, 119, 122, 123, 124

-O-

Ortadoğu, v, vii, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 12
18, 19, 23, 33, 34, 40, 41, 43, 45, 49
52, 58, 59, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 90
123, 124

-S-

Senusî, 54, 55, 56, 57, 57, 130
Sandinist, ix, 103, 104, 105, 106

-N-

Nato, ix, 2, 50, 60, 61, 65, 86

-U-

Unidad Popular, ix, 111
Ulusal Geçiş Konseyi, ix, 60, 61
Ulusal Mutabakat Hükümeti, 62, 64

